

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

Ta'limni rivojlantirish
respublika ilmiy-metodik
markazi

BIR BOLA - BIR YO'L: ULKAN NATIJA SARI

Uyda yakka tartibdagi ta'lim metodik qo'llanmasi

TOSHKENT - 2026

BIR BOLA - BIR YO‘L: ULKAN NATIJA SARI

Uyda yakka tartibdagi ta‘lim metodik qo‘llanmasi

Uyda yakka tartibda ta‘lim berishning asosiy maqsadi o‘quvchilarning ta‘lim olishga bo‘lgan huquqlarini ta‘minlash hamda ularning ta‘lim olishlari uchun zarur sharoit yaratishdan iborat

“Bir bola - bir yo‘l: ulkan natija sari” nomli uyda yakka tartibdagi ta‘lim metodik qo‘llanmasi O‘zbekiston Respublikasi Ta‘limni rivojlantirish respublika ilmiy metodik markazining “Inklyuziv ta‘lim va psixologiya” yo‘nalishi bo‘yicha Ilmiy-metodik kengashning 2026-yil 10-iyundagi 2-sonli yig‘ilish bayoni bilan nashrga ma‘qullangan.

Mualliflar: U.Xudayberdiyev, S.Mo‘minov

Mas‘ul muharrir:

O‘.Odiljonov - O‘zbekiston Respublikasi Ta‘limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi bo‘lim boshlig‘i.

Dizayner va sahifalovchi:

D.Nurmatov - O‘zbekiston Respublikasi Ta‘limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi bosh mutaxassisi.

Taqrizchilar:

R.To‘rayev - O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi Inklyuziv ta‘limni rivojlantirish, mehrli maktab faoliyatini muvofiqlashtirish va ekologik diplomatiya boshqarmasi boshlig‘i;

G.Alimova - O‘zbekiston Respublikasi Ta‘limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi bosh mutaxassisi;

A.Abdug‘aniyev - O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi Inklyuziv ta‘limni rivojlantirish, mehrli maktab faoliyatini muvofiqlashtirish va ekologik diplomatiya boshqarmasi bosh mutaxassisi.

“Bir bola - bir yo‘l: ulkan natija sari” nomli uyda yakka tartibdagi ta‘lim metodik qo‘llanmasi o‘quvchilar uchun uyda samarali ta‘limni tashkil etishga qaratilgan. Unda har bir o‘quvchining individual xususiyatlari asosida moslashuvchan o‘qitish yondashuvlari yoritilgan. Qo‘llanma uyda ta‘lim jarayonini rejalashtirish, tashkil etish va baholash bo‘yicha amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

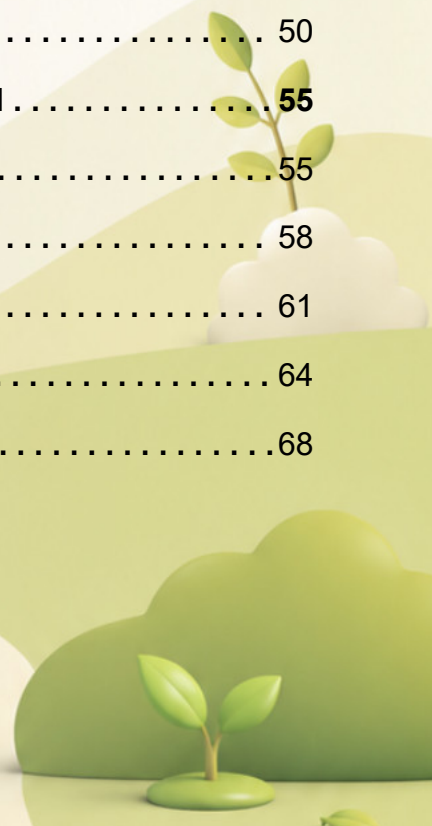
Shuningdek, pedagoglar va ota-onalar uchun hamkorlikda ishlash mexanizmlari keng bayon etilgan. Mazkur qo‘llanma ta‘lim sifatini oshirish va har bir bolaning rivojlanishiga erishishga xizmat qiladi.

ISBN

© “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi” Shayxontohur tumani, Navoiy ko‘chasi, 2a-uy, 2026-yil.

MUNDARIJA

KIRISH	5
I BOB UYDA YAKKA TARTIBDA TA'LIMNING NAZARIY-ASOSIY JIHATLARI ...	7
1.1. Uyda ta'lim tushunchasi va mohiyati	7
1.2. Uyda ta'limning maqsadi va vazifalari	12
1.3. Uyda ta'limning asosiy tamoyillari	17
1.4. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar toifalari	21
1.5. Uyda ta'lim bo'yicha xalqaro va milliy tajriba	26
II BOB PEDAGOGIK FAOLIYAT VA METODLAR	29
2.1. Uyda ta'limda qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar	30
2.2. Individual yondashuv va differensial ta'lim	34
2.3. Maxsus pedagogik metodlar	38
2.4. Inklyuziv va korreksion elementlarni uyg'unlashtirish	42
2.5. Motivatsiya va psixologik qo'llab-quvvatlash usullari	46
2.6. Korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlar tashkil etish	50
III BOB PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH	55
3.1. O'quvchining psixologik xususiyatlari	55
3.2. Psixologik yordam shakllari	58
3.3. Oila bilan hamkorlik	61
3.4. Ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlash	64
3.5. Reabilitatsiya va rivojlantirish ishlari	68

IV BOB INNOVATSION YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIYALAR	70
4.1. Raqamli ta'lim vositalari	70
4.2. Masofaviy ta'lim platformalari	75
4.3. EdTech (ta'lim jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy texnologiyalar) yechimlari	79
4.4. Individual rivojlanish trayektoriyasi	81
V BOB ZAMONAVIY VA XALQARO PEDAGOGIK YONDASHUVLAR	84
5.1. Moslashuvchan ta'lim modeli (Universal Design for Learning – UDL)	84
5.2. Xulq-atvorni tahlil qilish asosidagi yondashuv (Applied Behavior Analysis – ABA)	88
5.3. Strukturali ta'lim modeli (TEACCH yondashuvi)	90
5.4. Ko'p sezgili o'qitish usuli (Multisensory Teaching)	92
5.5. Ijobiy xulq-atvorni qo'llab-quvvatlash (Positive Behavior Support – PBS)	94
5.6. Ijtimoiy-emotsional rivojlanish yondashuvi (Social-Emotional Learning – SEL)	96
5.7. Maxsus texnologiyalar asosidagi ta'lim (Assistive Technology)	98
5.8. Aralash ta'lim modeli (Blended Learning)	101
5.9. O'yinlashtirish usuli (Gamification)	103
XULOSA	105
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	106

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi globallashuv, raqamli transformatsiya va inson salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan yangi yondashuvlar shakllanishi bilan uzviy bog'liq holda takomillashmoqda. Mazkur sharoitda har bir bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlash, uning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda ta'lim jarayonini moslashuvchan tashkil etish dolzarb ijtimoiy-pedagogik vazifalardan biriga aylandi. Ayniqsa, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'limni individuallashtirish va uy sharoitida sifatli ta'lim berish tizimini rivojlantirish zamonaviy inklyuziv ta'lim siyosatining muhim yo'nalishi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, inklyuziv ta'limni keng joriy etish hamda ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Bu borada normativ-huquqiy asoslar ham izchil takomillashtirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qarori bilan tasdiqlangan "Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta'lim berish tartibi to'g'risida"gi Nizom (4-ilova) alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishning tashkiliy va metodik asoslarini, jumladan, uyda yakka tartibdagi ta'limni tashkil etish tartibini belgilab beradi¹.

¹ <https://lex.uz/ru/docs/-5679836>

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining 2026-yil 1-apreldagi 30/1-4123-son topshirig'iga asosan uyda ta'lim olayotgan o'quvchilar uchun maxsus metodik qo'llanma ishlab chiqish zaruriyati belgilandi. Ushbu topshiriq uyda ta'lim tizimini takomillashtirish, pedagogik jarayonni ilmiy-metodik jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan muhim amaliy tashabbus bo'lib, uyda ta'limni tashkil etishda yagona metodik yondashuvlarni shakllantirish va amaliyotga joriy etish uchun mustahkam asos yaratadi.

Uyda yakka tartibdagi ta'lim tizimi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularning psixologik va ijtimoiy holatini hisobga olgan holda bilim olish jarayonini uzluksiz ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim pedagogik modeldir. Ushbu model nafaqat akademik bilimlarni o'zlashtirishga, balki bolaning shaxs sifatida rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ kompetensiyalarini (muloqot qilish layoqatlarini) shakllantirishga ham yo'naltirilganligi bilan ahamiyatlidir.

Bugungi kunda uyda ta'lim jarayonini tashkil etishda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim vositalari hamda innovatsion metodlar keng qo'llanilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonini yanada samarali, moslashuvchan va individual ehtiyojlarga yo'naltirilgan holda tashkil etish imkonini bermoqda. Jumladan, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish ham uyda ta'lim samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biri sifatida qaraladi.

Mazkur **“Bir bola – bir yo'li: ulkan natija sari”** metodik qo'llanmasi uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonini ilmiy-metodik jihatdan takomillashtirish, pedagoglar va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar berish hamda ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashuvlarni samarali joriy etishga qaratilgan. Qo'llanmada xalqaro tajribalar, zamonaviy pedagogik konsepsiyalar hamda inklyuziv ta'lim tamoyillari uyg'unlashgan holda yoritib berilgan.

I BOB

UYDA YAKKA TARTIBDA TA'LIMNING NAZARIY-ASOSIY JIHATLARI

1.1. Uyda ta'lim tushunchasi va mohiyati

“Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta'lim berish tartibi to'g'risida”gi Nizomga (Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qarori, 4-ilova) muvofiq, uyda yakka tartibda ta'lim quyidagi toifadagi bolalar uchun tashkil etiladi:

jismoniy, aqliy, sensor (sezgi a'zolari) yoki ruhiy nuqsoni bo'lgan;

uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lib, tibbiy ko'rsatmalarga ko'ra umumiy o'rta ta'lim maktablariga hamda jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga (maktab, maktab-internat) borib o'qiy olmaydigan bolalar.

Bundan tashqari, o'quvchilarning ta'lim olish huquqini ta'minlash maqsadida maktabning tegishli sinfida o'qiyotgan bolalardan ikki yoshga oshgan o'quvchilarni ham shu sinfda uyda yakka tartibda ta'lim olishga jalb etishga ruxsat berilgan.

“

Uyda ta'limning asl mohiyati – bu ta'lim tizimini bolaning o'ziga moslashtirishdir. Ya'ni, bu yerda asosiy g'oya shundan iboratki, bola mavjud ta'lim tizimiga moslashishga majbur qilinmaydi, aksincha, ta'lim jarayoni bolaning salomatligi, psixologik holati va individual ehtiyojlariga moslashtiriladi.

”

Bu esa zamonaviy pedagogikaning eng muhim tamoyillaridan biri – shaxsga yo'naltirilgan ta'lim (ta'limni o'quvchining shaxsiy xususiyatlariga moslab olib borish) yondashuvining amaliy ifodasidir. Bunday yondashuvda har bir bola alohida qadriyat sifatida qaraladi va uning o'rganish sur'ati, qiziqishlari, qobiliyatlari hamda ehtiyojlari asosida individual ta'lim yo'li shakllantiriladi. Shu bois uyda ta'lim faqatgina muqobil ta'lim shakli bo'lib qolmay, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini (rivojlanish yo'nalishini) ta'minlovchi moslashuvchan pedagogik tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Uyda ta'limning yana bir muhim jihati – ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlashdir. Sababi, sog'lig'i yoki boshqa sabablarga ko'ra umumta'lim muassasasiga qatnay olmaydigan bolalar uchun uyda ta'lim bilim olish jarayonining to'xtab qolishining oldini oladi va ularning rivojlanishidagi uzilishlarni bartaraf etadi. Shu bilan birga, uyda ta'lim nafaqat akademik bilimlarni egallash, balki o'quvchining psixologik farovonligini saqlash, o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va ijtimoiy hayotga moslashuvini qo'llab-quvvatlashga ham qaratilgan. Uy muhitining qulayligi, xavfsizligi va individual yondashuvning mavjudligi bolaning o'quv jarayoniga bo'lgan motivatsiyasini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, uyda ta'limning tub mohiyati – har bir bolaning o'ziga xosligini e'tirof etish, ta'lim jarayonini uning ehtiyojlariga moslashtirish hamda uning uzluksiz, sifatli va samarali rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan kompleks pedagogik yondashuvdir.

Uyda yakka tartibda ta'limni tashkil etishning qonuniy tartibi Nizomda batafsil belgilangan. Unga ko'ra:

maktab direktorlari o'z hududida yashovchi tegishli toifadagi o'quvchilarni aniqlaydi, ro'yxatga oladi va ularni uyda ta'limga jalb etish choralarini ko'radi;

o'quvchining uyda ta'lim olishi uning doimiy yashash joyidagi tuman (shahar) davolash-profilaktika muassasasida faoliyat yurituvchi tibbiy-maslahat komissiyasi (shifokorlar hay'ati)ning tibbiy xulosasiga asosan tuman (shahar) maktabgacha va maktab ta'limi bo'limi tomonidan rasmiylashtiriladi.

Buning uchun ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar bolada uyda ta'lim olish uchun asos bo'ladigan kasallik (patologik holat) alomatlari mavjud bo'lsa, tibbiy-maslahat komissiyasiga murojaat qiladi. Murojaatga bolaning kasallik tarixidan ko'chirma, maxsus davolash-profilaktika muassasalarining xulosalari va zaruratga qarab boshqa diagnostika tekshiruvlari natijalari ilova qilinadi.

Tibbiy ko'rik komissiyaga murojaat qilingan kundan boshlab uch kun ichida o'tkaziladi. Agar ko'rik natijasida uyda ta'lim olish uchun asos bo'ladigan kasallik yoki patologik holat mavjudligi aniqlansa, komissiya tomonidan "O'quvchining uyda yakka tartibda ta'lim olishga muhtojligi to'g'risida tibbiy xulosa" rasmiylashtiriladi. Xulosa olti oy muddatga yoki to'liq o'quv yiliga beriladi va komissiya raisi, a'zolari hamda jalb qilingan boshqa mutaxassislar tomonidan imzolanib, muassasa muhri bilan tasdiqlanadi. Ushbu xulosa ota-onalarga tibbiy ko'rik o'tkazilgan kunning o'zida topshiriladi.

Ota-onalar tibbiy xulosani olgach, farzandining uyda yakka tartibda ta'lim olishini tashkil etish to'g'risida maktab direktoriga ariza bilan murojaat qiladi. Arizaga bolaning tug'ilganlik haqidagi guvohnomasi nusxasi, avvalgi o'zlashtirish ko'rsatkichlari (agar mavjud bo'lsa) va tibbiy xulosa ilova qilinadi.

Maktab direktori arizani qabul qilib olgan kundan boshlab uch kun ichida tegishli hujjatlar nusxalari bilan birga "o'quvchini uyda ta'limga jalb qilish" haqida tuman (shahar) maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga yozma murojaat yuboradi.

Bo'lim mudiri hujjatlarni olgach, uch kun ichida o'qitish muddati, maktab raqami va aniq sinfni ko'rsatgan holda o'quvchini uyda yakka tartibda ta'limga jalb etish to'g'risida buyruq chiqaradi va uning nusxasini maktabga yuboradi.

Maktab direktori ushbu buyruq asosida uch kun ichida o'quvchiga dars beradigan o'qituvchilarni birlashtirish to'g'risida buyruq chiqaradi. O'quvchining yoshi, psixik holati va avval o'qigan sinfi inobatga olinib, u tegishli sinf jurnali va o'quvchilar harakati daftariga kiritiladi. Zarur hollarda maktabda asosiy ish joyida ishlamaydigan o'qituvchilar yoki boshqa mutaxassislar jalb qilinishi mumkin. Agar o'quvchida bir nechta kasallik turlari uchrasa yoki defektolog, psixolog, logoped kabi mutaxassislar maktabda bo'lmasa, ular o'rindoshlik asosida boshqa ta'lim muassasalaridan jalb etiladi.

Shuningdek, ota-onalarning xohishiga ko'ra, jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasasi tomonidan ham uyda yakka tartibda ta'lim tashkil etilishi mumkin.

Uzoq muddat davolanishga muhtojlik sababli maktabga bora olmaydigan o'quvchilar uchun esa mehnatga layoqatsizlik varaqasi asosida,

unda ko'rsatilgan muddat davomida uyda ta'lim tashkil etiladi. Mehnatga layoqatsizlik muddati tugagach, maktab direktorining buyrug'i bilan uyda ta'lim to'xtatiladi va o'quvchi tegishli sinfga qaytariladi.

Tuman (shahar) maktabgacha va maktab ta'limi bo'limlari maktab direktorlari tomonidan o'quvchilarni ta'limga jalb qilish choralari ko'rilishini hamda ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishini doimiy ravishda nazorat qiladi.

Xalqaro tajribada uyda ta'lim (inglizcha *"home-based education"* yoki *"home instruction"*) zamonaviy ta'lim tizimining muqobil shakllaridan biri sifatida tan olinadi. U o'quvchilarning sog'lig'i, psixofiziologik holati yoki individual rivojlanish xususiyatlari tufayli umumiy ta'lim muassasalarida muntazam tahsil ololmaydigan holatlarda ta'lim jarayonini uy sharoitida tashkil etishni nazarda tutadi. UNICEF yondashuviga ko'ra, ta'lim shaklidan qat'i nazar, har bir bola sifatli ta'lim olish huquqiga ega va uning ehtiyojlariga mos sharoit yaratilishi lozim. UNICEF ta'lim siyosatida muqobil ta'lim shakllari (alternative education) va moslashuvchan o'qitish modellari ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj, nogironligi bo'lgan, maktabga bora olmaydigan yoki chekka hududlarda yashovchi bolalar uchun ta'limga jalb qilish imkoniyatini kengaytiruvchi vosita sifatida qaraladi. Shu ma'noda, O'zbekistonda joriy qilingan uyda yakka tartibda ta'lim tizimi xalqaro inklyuziv ta'lim tamoyillariga mos keladi va har bir bolaning ta'lim olish huquqini ro'yobga chiqarishda muhim o'rin tutadi².

Shuningdek, United Nations Organization (UNO)ning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (2006) 24-moddasida har bir shaxs uchun ta'lim olish huquqi kafolatlanib, ta'lim tizimi imkon qadar moslashuvchan bo'lishi va alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun ham ta'lim uzluksizligini ta'minlashi zarurligi belgilangan. Bu esa uyda ta'limning inklyuziv ta'lim tizimining muhim komponenti sifatidagi rolini asoslaydi³.

UNESCOning 2009-yildagi **"Policy Guidelines on Inclusion in Education"** hujjatida ta'lim tizimi o'quvchini tizimga moslashtirish emas, balki tizimni o'quvchiga moslashtirish tamoyiliga asoslanishi kerakligi ta'kidlanadi⁴. Ushbu yondashuv uyda ta'limning asosiy metodologik mohiyatini tashkil etadi, ya'ni ta'lim jarayoni bolaning individual ehtiyojlari, rivojlanish darajasi va imkoniyatlariga moslashtiriladi.

Yevropa mamlakatlari tajribasida ham uyda ta'lim keng tarqalgan bo'lib, **"European Agency for Special Needs and Inclusive Education"** ma'lumotlariga ko'ra, uyda ta'lim yoki individual ta'lim shakllari sog'lig'i zaif, uzoq muddatli davolanishda bo'lgan yoki maxsus pedagogik yordamga muhtoj bolalar uchun ta'limning uzluksizligini ta'minlash vositasi sifatida qo'llaniladi. Bu tizimda ota-ona, o'qituvchi va maxsus pedagoglar hamkorligi muhim rol o'ynaydi⁵.

² <https://www.unicef.org/media/63016/file/Every-Child-Learns-UNICEF-Education-Strategy-2019-2030.pdf>

³ https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf

⁴ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000177849>

⁵ <https://www.european-agency.org/resources/publications/raising-achievement-all-learners-inclusive-education>

AQSh va Kanada ta'lim tizimida ham **“Home schooling va home instruction”** keng rivojlangan bo'lib, bu jarayonda ota-onalar asosiy ta'lim beruvchi subyekt sifatida ishtirok etadi. Ushbu davlatlarda uyda ta'lim bolalarning akademik yutuqlari bilan bir qatorda ularning mustaqil fikrlashi, o'zini boshqarish ko'nikmalari va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir⁶.

Umuman olganda, xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, uyda ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining muhim va muqobil shakli bo'lib, u ta'limda tenglik, inklyuziya va individual yondashuv tamoyillarini amalga oshirishga xizmat qiladi. Bu tizim har bir bolaning ta'lim olish huquqini kafolatlash, uning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash hamda jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

⁶ <https://www.european-agency.org/resources/publications/raising-achievement-all-learners-inclusive-education>

1.2. Uyda ta'limning maqsadi va vazifalari

Uyda yakka tartibda ta'lim berishning asosiy maqsadi o'quvchilarning ta'lim olishga bo'lgan huquqlarini ta'minlash hamda ularning ta'lim olishlari uchun zarur sharoit yaratishdan iborat.

Uyda yakka tartibda ta'lim berishning asosiy vazifalari hisoblanadi:

o'quvchilarning umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari hamda ular asosida ishlab chiqilgan (aqli zaif bolalar uchun) maxsus ta'lim talablariga muvofiq bilim olishlarini ta'minlash;

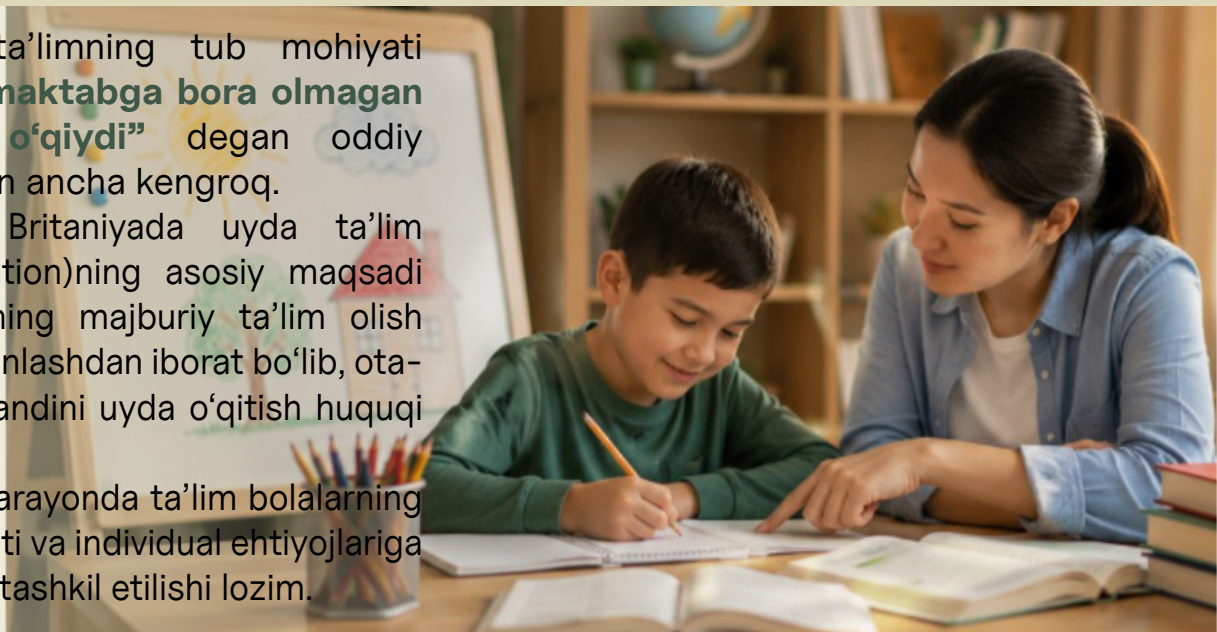
barkamol, jismonan va ma'naviy sog'lom shaxsni voyaga yetkazish, o'quvchilarda madaniy-ma'rifiy qadriyatlarni, fuqarolik va vatanparvarlik hislarini shakllantirish;

ta'lim berish jarayonida o'quvchilarning sog'lig'ini himoyalovchi dars jadvaliga rioya etilishini ta'minlash.

Uyda ta'limning tub mohiyati shunchaki **“maktabga bora olmagan bola uyda o'qiydi”** degan oddiy tushunchadan ancha kengroq.

Buyuk Britaniyada uyda ta'lim (home education)ning asosiy maqsadi har bir bolaning majburiy ta'lim olish huquqini ta'minlashdan iborat bo'lib, ota-onalarga farzandini uyda o'qitish huquqi berilgan.

Ushbu jarayonda ta'lim bolalarning yoshi, qobiliyati va individual ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etilishi lozim.

Uyda ta'limning asosiy vazifalari:

bolaga “efficient and suitable education” (o'quvchining yoshi, qobiliyati va ehtiyojlariga mos hamda samarali tashkil etilgan ta'lim) berish;

bolaning individual rivojlanishini ta'minlash;

ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarni shakllantirish⁷.

AQSHda uyda ta'limning maqsadi o'quvchilarga moslashuvchan va individual ta'lim muhitini yaratish orqali ularning akademik, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini ta'minlashdan iborat.

Uyda ta'limning vazifalari:

individual o'quv dasturlari orqali bilim berish;

mustaqil fikrlash va mas'uliyatni rivojlantirish;

ota-onalarning ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlash⁸.

⁷ <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/section/7>

⁸ <https://www.ed.gov>

Germaniyada umumiy majburiy maktab tizimi ustuvor bo'lsada, sog'lig'i sababli maktabga bora olmaydigan bolalar uchun uyda ta'lim (Hausunterricht) tashkil etiladi.

Uning asosiy maqsadi - o'quvchining ta'lim jarayonidan chetda qolib ketmasligini ta'minlashdir.

Asosiy vazifalari:

davlat ta'lim standartlariga mos bilim berish;

sog'lig'ini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etish;

o'quvchini keyinchalik ta'lim tizimiga qayta integratsiya qilish⁹.

Finlyandiya uyda ta'limning asosiy maqsadi - har bir bolaning individual rivojlanishini ta'minlash va sifatli ta'lim olish imkoniyatini kafolatlashdan iborat.

Uyda ta'lim vazifalari:

o'quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini ta'minlash;

kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim berish;

ota-ona va ta'lim tizimi o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish¹⁰.

Janubiy Koreyada uyda ta'limning maqsadi sog'lig'i yoki boshqa sabablar tufayli maktabga bora olmaydigan o'quvchilarga uzluksiz va sifatli ta'lim berishdan iborat.

Asosiy vazifalari:

ta'limda teng imkoniyatlarni ta'minlash;

raqamli va masofaviy ta'lim vositalaridan foydalanish;

o'quvchining ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlash¹¹.

Yuqorida keltirilgan milliy va xalqaro tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, uyda yakka tartibdagi ta'lim nafaqat muqobil ta'lim shakli, balki zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida shakllanib bormoqda.

⁹ Schulgesetz, (Germaniya federal yerlar ta'lim qonunlari asosida).

¹⁰ Basic Education Act 1998, <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980628>.

¹¹ Framework Act on Education, <https://elaw.klri.re.kr>.

Ushbu ta'lim shakli turli davlatlarda turlicha tashkiliy mexanizmlar asosida yo'lga qo'yilgan bo'lsa-da, ularni birlashtiruvchi umumiy jihat - o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashuvchan yondashuvni ta'minlashdir.

Xususan, rivojlangan davlatlar tajribasida uyda ta'limni samarali tashkil etishda bir qator muhim omillar ajratib ko'rsatiladi.

Birinchidan, individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda o'quvchining psixologik, fiziologik va kognitiv xususiyatlari chuqur o'rganilib, unga mos o'quv mazmuni, metod va vositalar tanlanadi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, pedagogik jarayonda differensial va moslashuvchan yondashuvni qo'llash zarur hisoblanadi. Uyda ta'limda an'anaviy dars tizimidan farqli ravishda, ta'lim jarayoni o'quvchining o'zlashtirish sur'ati va imkoniyatlariga qarab tashkil etiladi. Natijada, har bir o'quvchi o'z imkoniyatlari doirasida maksimal natijaga erishish imkoniga ega bo'ladi.

Uchinchidan, uyda ta'lim tizimida psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash alohida o'rin tutadi. O'quvchining emotsional holati, motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuvi muntazam nazorat qilinib, zarur hollarda psixologik yordam ko'rsatiladi. Bu esa o'quvchining ta'lim jarayoniga jalb etilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

To'rtinchidan, ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtiroki muhim omil sifatida e'tirof etiladi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, ota-onalar bilan samarali hamkorlik o'quvchining ta'lim natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli uyda ta'limda ota-onalar nafaqat kuzatuvchi, balki ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida qaraladi.

Beshinchidan, zamonaviy raqamli texnologiyalar uyda ta'lim samaradorligini oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Masofaviy ta'lim platformalari, elektron resurslar va interaktiv dasturlar o'quvchilarga kengroq bilim olish imkoniyatini yaratadi hamda ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Shu bilan birga, uyda ta'lim tizimini samarali tashkil etish uchun monitoring va baholash mexanizmlarini yo'lga qo'yish ham muhim hisoblanadi. O'quvchilarning bilim darajasi, rivojlanish dinamikasi va ijtimoiy moslashuvi muntazam baholanib borilishi ta'lim sifatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, uyda yakka tartibdagi ta'limning maqsad va vazifalari tizimli ravishda o'quvchining har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, u zamonaviy ta'lim tizimida individual yondashuv, inklyuzivlik va moslashuvchanlik tamoyillarining amaliy ifodasi sifatida namoyon bo'ladi.

1.3. Uyda ta'limning asosiy tamoyillari

Uyda ta'lim zamonaviy pedagogikada shaxsga yo'naltirilgan, inklyuziv va moslashuvchan ta'lim tizimining muhim shakli sifatida qaraladi. Ushbu ta'lim modeli o'quvchining individual ehtiyojlari, rivojlanish xususiyatlari va ijtimoiy-psixologik holatini hisobga olgan holda tashkil etilishi bilan ajralib turadi. Shu sababli uning asosiy tamoyillari ham ilmiy-pedagogik konsepsiyalar bilan bevosita bog'liqdir.

1. Individual yondashuv tamoyili. Uyda ta'limning markazida har bir o'quvchining individual rivojlanish trayektoriyasini hisobga olish yotadi. Bu tamoyilga ko'ra ta'lim jarayoni standart emas, balki shaxsga moslashtirilgan bo'lishi lozim.

Bu yondashuv Lev Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" (ZPD) nazariyasiga asoslanadi. Vygotskiyga ko'ra, bola rivojlanishi ijtimoiy muhit va individual qo'llab-quvvatlash orqali samarali amalga oshadi. Uyda ta'lim aynan shu individual qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi¹².

2. Ta'limning uzluksizligi tamoyili. Uyda ta'lim bolaning ta'lim jarayonidan uzilib qolmasligini ta'minlaydi. Bu tamoyilga ko'ra, sog'liq yoki boshqa cheklovlar sababli maktabga bora olmaydigan bolalar uchun ta'lim jarayoni to'xtatilmaydi.

UNESCO yondashuvlarida ta'lim - bu asosiy inson huquqi sifatida qaraladi va u uzluksiz bo'lishi shartligi ta'kidlanadi. UNESCOning inklyuziv ta'lim konsepsiyasiga ko'ra, hech bir bola ta'lim tizimidan chetda qolmasligi kerak.

3. Moslashuvchanlik tamoyili. Uyda ta'limda o'quv dasturi, metod va vositalar o'quvchining ehtiyojiga qarab o'zgartiriladi. Bu yondashuv "Flexible learning system" sifatida Organisation for Economic Co-operation and Development OECD (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti) tomonidan ham qo'llab-quvvatlanadi¹³.

OECD ta'lim tadqiqotlariga ko'ra, moslashuvchan ta'lim tizimi o'quvchilarning o'zlashtirish samaradorligini oshiradi va ta'limdagi tenglikni mustahkamlaydi.

4. Inklyuzivlik tamoyili. Uyda ta'lim barcha bolalar uchun, ayniqsa alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun teng imkoniyat yaratishga qaratilgan.

UNESCOning 2009-yildagi **Policy Guidelines on Inclusion in Education** hujjatida inklyuziv ta'lim "O'quvchini tizimga moslashtirish emas, balki tizimni o'quvchiga moslashtirish" tamoyiliga asoslanishi ta'kidlangan. Uyda ta'lim ushbu tamoyilning amaliy ko'rinishi hisoblanadi.

¹² <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674576292>

¹³ <https://www.oecd.org/els/emp/skills-and-work/adult-learning/booklet-flexibility-2023.pdf>

5. Hamkorlik tamoyili (oil-pedagog-mutaxassis). Uyda ta'lim jarayonida ota-ona, pedagog va maxsus mutaxassislarning hamkorligi muhim o'rin tutadi. OECD tadqiqotlariga ko'ra, ota-onalarning ta'lim jarayonidagi faol ishtiroki o'quvchilarning akademik natijalariga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

6. Psixologik qo'llab-quvvatlash tamoyili. Uyda ta'limda o'quvchining emotsional barqarorligi va motivatsiyasi muhim hisoblanadi. Vygotskiy nazariyasiga ko'ra, rivojlanish ijtimoiy va psixologik omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, qo'llab-quvvatlovchi muhit o'quv jarayonini samarali qiladi.

7. Rivojlantiruvchi yondashuv tamoyili. Uyda ta'lim nafaqat bilim berishga, balki o'quvchining kognitiv, ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratiladi. OECD ta'lim modelida ham "Competency-based education" asosiy yondashuvlardan biri sifatida ko'rsatilgan.

8. Natijaga yo'naltirilganlik tamoyili. Uyda ta'lim jarayoni aniq ta'lim natijalariga erishishga yo'naltirilgan bo'lib, o'quvchining rivojlanishi muntazam monitoring va baholash orqali nazorat qilinadi.

9. Ta'lim jarayonining individuallashtirilgan baholash tamoyili. Uyda ta'limda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash standartlashtirilgan testlar bilan cheklanmay, balki ularning individual rivojlanish dinamikasiga asoslanadi. Baholash jarayonida o'quvchining boshlang'ich darajasi, rivojlanish sur'ati va erishgan natijalari hisobga olinadi. Bu yondashuv OECD tomonidan ilgari surilgan "Formative assessment" konsepsiyasiga mos keladi, ya'ni baholash o'qitish jarayonining ajralmas qismi sifatida qaraladi.

10. Ta'lim muhitining xavfsizligi va qulayligi tamoyili. Uyda ta'limning muhim jihatlaridan biri bu o'quvchi uchun psixologik va jismoniy jihatdan xavfsiz ta'lim muhitini yaratishdir. Bunday muhit o'quvchining stress darajasini kamaytiradi, o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi va ta'lim jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. UNESCO yondashuvlarida ham xavfsiz ta'lim muhiti sifatli ta'limning asosiy sharti sifatida qayd etilgan.

11. Kompetensiyaviy yondashuv tamoyili. Uyda ta'lim nafaqat bilim berishga, balki o'quvchilarda amaliy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratiladi. Bu tamoyilga ko'ra, o'quvchi faqat nazariy bilim emas, balki hayotiy muammolarni hal qilish, muloqot qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini ham egallashi kerak. OECD ta'lim tizimlarida kompetensiyaga asoslangan yondashuv zamonaviy ta'limning asosiy yo'nalishi sifatida e'tirof etiladi.

12. Raqamli integratsiya tamoyili. Masofaviy ta'lim platformalari, interaktiv resurslar va raqamli kontent o'quv jarayonini yanada samarali va qulay qiladi. Bu tamoyil ta'limning "Digital learning ecosystem"ga integratsiyalashuvi bilan bog'liq bo'lib, UNESCO va OECD tomonidan ham qo'llab-quvvatlanadi.

13. Ijtimoiy moslashuvni ta'minlash tamoyili. Uyda ta'lim faqat individual o'qitish bilan cheklanmay, balki o'quvchining jamiyatga moslashuvini ham ta'minlashga qaratiladi. O'quvchi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, muloqot qilish va jamoada ishlash kompetensiyalarini egallashi lozim. Vygotskiy nazariyasiga ko'ra, ijtimoiy muhit shaxs rivojlanishining asosiy omillaridan biridir.

14. Inklyuziv moslashuv tamoyili. Uyda ta'lim inklyuziv ta'lim tizimining tarkibiy qismi sifatida barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlarni yaratishga xizmat qiladi. Bu tamoyilga ko'ra, ta'lim jarayoni o'quvchining cheklovlari yoki imkoniyatlaridan qat'i nazar, unga moslashtiriladi. UNESCO inklyuziv ta'lim konsepsiyasida ham aynan shu g'oya asosiy prinsip sifatida belgilangan.

Shu tarzda uyda ta'limning asosiy tamoyillari tizimli yondashuv asosida shakllanib, ular o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan pedagogik, psixologik va ijtimoiy komponentlardan iborat yaxlit va kompleks tizimni tashkil etadi. Bu tamoyillar bir-biridan alohida emas, balki o'zaro integratsiyalashgan holda faoliyat yuritib, ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlovchi yagona mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur tizimda pedagogik komponent o'quv jarayonining mazmuni, metodlari, vositalari va tashkil etilish shakllarini belgilasa, psixologik komponent o'quvchining emotsional holati, motivatsiyasi, individual qobiliyatlari hamda rivojlanish dinamikasini hisobga olishga xizmat qiladi. Ijtimoiy komponent esa o'quvchining jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy aloqalarini rivojlantirish hamda inklyuziv muhitda to'liq ishtirokini ta'minlashga yo'naltirilgan.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, uyda ta'lim nafaqat ta'lim jarayonini tashkil etishning muqobil shakli, balki shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi integrativ pedagogik tizim sifatida qaraladi. Unda ta'lim jarayoni o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirilgan holda qurilib, uning kognitiv, ijtimoiy va shaxsiy salohiyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, ushbu tamoyillar zamonaviy ta'lim tizimining asosiy yo'nalishlari bo'lgan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, inklyuziv ta'lim va kompetensiyaviy yondashuv konsepsiyalarini amaliy jihatdan o'zida mujassamlashtiradi. Ya'ni uyda ta'lim tizimi o'quvchini ta'lim jarayonining markaziga qo'ygan holda, uning individual xususiyatlarini inobatga oladi va har bir bolaning ta'lim olish huquqini to'liq amalga oshirishga sharoit yaratadi.

Natijada, uyda ta'lim tizimi zamonaviy pedagogik paradigmaning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanib, u nafaqat bilim berish jarayonini, balki shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va jamiyatga samarali integratsiya qilish vazifalarini ham o'z ichiga olgan ko'p qirrali ta'lim modelini ifodalaydi.

1.4. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar toifalari

O'quvchilarga uyda yakka tartibda ta'lim berish O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan o'quv rejasida asosida ta'lim-tarbiya beriladi.

O'quv rejasidagi haftalik soatlar miqdori **1–4-sinflar** uchun **8 soat**, **5–9-sinflar** uchun **10 soatni**, **10–11-sinflar** uchun **12 soatni** tashkil qiladi.

Dars jadvali maktab tomonidan o'quvchining sog'lig'i holatini inobatga olib, ota-onalar bilan kelishgan holda ishlab chiqiladi hamda maktab direktori tomonidan tasdiqlanadi.

Dars jadvali haftasiga kamida uch kunga moslab tuziladi.

O'quvchining qiziqishi va qobiliyatini hisobga olib, ota-onalarning arizasiga muvofiq o'quv rejasida ko'rsatilgan fanlarni umumiy soatlar miqdoridan oshmagan holda 1 soatga o'zgartirishga yo'l qo'yiladi.

Bunday o'zgartirish maktab direktorining buyrug'iga muvofiq o'quv rejasidagi bitta fanni boshqa bir fan bilan almashtirish hisobiga amalga oshiriladi.

Jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga uyda yakka tartibda ta'lim berish maktabning o'quv dasturi, psixik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga uyda yakka tartibda ta'lim berish esa - aqli zaif bolalar uchun jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining o'quv dasturi asosida tashkil etiladi.

Dars soatining davomiyligi jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun **45 daqiqa**, psixik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun **40 daqiqadan** iborat bo'ladi.

Dars mashg'ulotlarida o'quvchining olgan baholari har bir fan bo'yicha alohida yuritiladigan baholash daftariga qayd etib boriladi.

O'quvchining baholash daftariga qo'yilgan baholar o'quvchi ro'yxatda turgan maktabning sinf jurnaliga yoki o'quvchilarning davomati va o'zlashtirishini hisobga olish elektron tizimiga kiritib boriladi.

Ota-onalar tomonidan baholash daftariga o'qituvchilar tomonidan dars mashg'ulotlari o'tkazilganligini tasdiqlovchi imzo qo'yiladi.

O'quvchi olgan baholarning sanasi va dars mashg'ulotining mavzusi sinf jurnalidagi sana va mavzuga to'g'ri kelmasligi mumkin.

O'quvchi og'ir miya jarohatlari, bosh miyada bo'lgan jarrohlik operatsiyalari, shuningdek, kasalligi zo'raygan davrda yoki o'quvchining ta'lim olishiga to'sqinlik qiladigan boshqa holatlarda tibbiy-maslahat komissiyasining xulosasiga asosan, unda ko'rsatilgan muddatga o'qishdan ozod etilishi mumkin.

O'quvchilar uchun bosqichli nazorat va yakuniy davlat attestatsiyasi maktab direktorining buyrug'iga muvofiq o'quvchining sog'lig'i holatini inobatga olib o'quvchining uyida yoki maktabda tashkil etiladi.

Yakuniy davlat attestatsiyasini muvaffaqiyatli topshirgan o'quvchiga ta'lim olganligi to'g'risida davlat namunasidagi hujjat beriladi.

Dars mashg'ulotlarining o'qituvchilar tomonidan o'z vaqtida va sifatli olib borilishi hamda o'quv dasturlarining to'liq bajarilishi maktabning o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari tomonidan nazorat qilinadi.

Uyda yakka tartibda ta'lim olish uchun asos bo'ladigan kasalliklar ro'yxati

T/r	Kasallikning nomlanishi va patologik holatlari	Uyda yakka tartibda ta'lim olish muddati
I. Somatik kasalliklar		
1.	Biriktiruvchi to'qimaning tizimli shikastlanishi (tizimli qizil yugurik, dermatopoliomiozit), yoshlar revmatoid artriti va tugunchali periarteritning og'ir turlari	6
2.	Yurak va qon aylanish tizimining tug'ma nuqsonlari (dekompensatsiya davri, turg'un yurak va qon aylanishi yetishmovchiligining II va III darajasi)	6 oy
3.	Og'ir darajadagi tetrada Fallo kasalligi	o'quv yili
4.	Tug'ma va orttirilgan tisdagi o'pka-bronx kasalliklarining II va III darajali turg'un nafas yetishmovchiligi	6 oy
5.	Astmaning og'ir darajasi (haftada bir necha marta yoki har kuni xuruj qilganda)	o'quv yili
6.	Surunkali glomerulonefrit (buyrak funksiyasi buzilishining yaqqol klinik ko'rinishida, qaytalash davridagi sitostatik va steiroid davo o'tkazilgan davrida)	o'quv yili
7.	Surunkali piyelonefrit va surunkali obstruktiv piyelonefrit (buyrak funksiyasi buzilishining yaqqol klinik ko'rinish davri)	o'quv yili
8.	O'tkir glomerulonefrit birlamchi davolashdan so'ng remissiya davrigacha, birlamchi va ikkilamchi nefrotik sindromi steroid va sitostatik davo o'tkazilgan davrida	o'quv yili
9.	Turli organlarning xavfli o'smalari	o'quv yili
10.	Mukovissedozning og'ir turi	6 oy
11.	Seliakiyaning og'ir turi (asoratlar bilan kechish davri)	6 oy
12.	Nospetsifik yarali kolitning og'ir turi (qaytalanuvchi kechishi)	6 oy
13.	Kron kasalligining og'ir darajasi (asoratlar bilan kechish davri)	6 oy
14.	Jigar sirrozining dekompensatsiya darajasi	o'quv yili
15.	Noma'lum etiologiyali oqsil-energetik yetishmovchiligining og'ir darajasi (vazn tanqisligi 30% va undan ortiq holatlarda)	6 oy
16.	O'tkir leykoz, aplastik kamqonliklar, irsiy gemolitik kamqonliklar	o'quv yili
17.	Og'ir gemorragik kriz bilan kechuvchi doimo qaytalanib turuvchi surunkali trombotsitopeniya, trombotsitopenik purpura, gemofiliya, Villibrand va Glmsman kasalliklari	6 oy
18.	Tug'ma va orttirilgan immun tanqisligi holatlari	o'quv yili

II. Psixonevrologik kasalliklar		
1.	Ruhiy holati buzilganligi (shizofreniya, psixozning zo'raygan davri)	o'quv yili
2.	Og'ir nevrozlar (nevrazeniya, psixoasteniya), nevroz holatlarining zo'raygan davri, shu jumladan, enkoprez, kunduzgi turg'un enurez, dekompensatsiya davridagi duduqlanish	o'quv yili
3.	Turli etiologiyali yaqqol ko'rinadigan ensefaloastenik holatlar (travmatik, yuqumli, somatik)	o'quv yili
4.	Psixopatiyalar, dekompensatsiya davridagi psixopatik holatlar	o'quv yili
5.	Epilepsiyaning zo'raygan davrida	o'quv yili
6.	Mustaqil harakat qila olmaslikka olib kelgan tayanch-harakat a'zolarining buzilishi	o'quv yili
7.	Bolalar serebral falaji va uning asoratlari (yengil turi)	o'quv yili
8.	Bolalar autizmi (xulq-atvor buzilishlari bilan, o'z-o'zini boshqara olmaydigan harakatlar sindromi)	o'quv yili
9.	Miopatiya. Miasteniyaning tarqalgan shakli	o'quv yili
10.	Asab tizimining demiyelinlashtiruvchi kasalliklari (yaqqol namoyon bo'lgan klinika davri)	o'quv yili
III. Xirurgik kasalliklar		
1.	Tayanch a'zolarining falaji va toz suyaklari faoliyatining buzilishi bilan bog'langan orqa miya churrasi	o'quv yili
2.	Siydik tuta olmaslik, siydik pufagining ekstrofiyasi, siydik yo'llarining atoniyasi dekompensatsiyalangan shakli. Najas tuta olmasligi	o'quv yili
3.	Orqa chiqaruv yo'llarining atreziyasi	6 oy
4.	Turli kasalliklarda oyoqlarning falaji	o'quv yili
5.	Surunkali tayanch-harakat a'zolari kasalligi (surunkali osteomiyelit suyak sili, osteoxondropatiya)	o'quv yili
6.	Bosh miya operatsiyasidan keyingi asoratlangan holatlar	o'quv yili
7.	Tayanch-harakat tizimida o'tkazilgan operatsiyalardan keyingi reabilitativ davr	6 oydan 1 yilgacha
IV. Teri kasalliklari		
1.	Tug'ma bullezepeidermoliz	o'quv yili
2.	Tug'ma ixtiozning zo'raygan davri	6 oy
3.	Eritrodermiya psoriazining yiringli turi	6 oy
4.	Artropatik psoriazi	6 oy
5.	O'tkir teri sil kasalligi	o'quv yili

Buyuk Britaniyada uyda ta'lim (home education) qonuniy shakl sifatida tan olingan bo'lib, u ko'pincha alohida ta'lim ehtiyojlari (*SEN – Special Educational Needs*) bo'lgan bolalar uchun muqobil ta'lim shakli sifatida qo'llaniladi. Ilmiy va statistik ma'lumotlarga ko'ra, uyda ta'lim olayotgan bolalarning sezilarli qismi aynan alohida ta'limga ehtiyoj bo'lgan bolalar hisoblanadi.

“

So'nggi yillarda olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, **uyda ta'limga o'tishning asosiy sabablaridan biri** – maktab tizimida yetarli individual qo'llab-quvvatlashning yo'qligi, psixologik muammolar va inklyuziv muhitning yetarli darajada shakllanmaganligidir.

”

Bu tajribada quyidagi bolalar toifalari ko'proq uyda ta'limga jalb qilinadi:

autizm spektr buzilishlari bo'lgan bolalar (ASD);

diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik sindromi bo'lgan bolalar (ADHD),

o'qishda qiynalayotgan, lekin o'rganishga qodir va salohiyatli bolalar (disleksiya va boshqalar);

psixo-emotsional muammolari mavjud bolalar.

Ilmiy nuqtai nazardan, Buyuk Britaniyada uyda ta'lim individualizatsiya tamoyiliga asoslanadi, ya'ni har bir bola uchun alohida o'quv reja ishlab chiqiladi. Bu yondashuv UNESCO tomonidan ilgari surilgan inklyuziv ta'lim prinsiplari bilan mos keladi, chunki bunda bola ehtiyojlariga moslashgan ta'lim muhiti yaratiladi.

Biroq ilmiy tadqiqotlar shuni ham ko'rsatadiki, nazorat tizimi yetarli bo'lmaganda:

ta'lim sifati pasayishi;

ijtimoiylashuv muammolari yuzaga kelishi mumkin.

Shu sababli hozirda Buyuk Britaniyada uyda ta'limni davlat tomonidan monitoring qilish tizimini kuchaytirish tendensiyasi kuzatilmoqda.

Finlyandiya ta'lim tizimi dunyoda eng rivojlangan inklyuziv modellardan biri hisoblanadi. Bu davlatda ham uyda ta'lim qonuniy, biroq u juda kam qo'llaniladi va ko'proq istisno holat sifatida qaraladi.

Finlyandiya qonunchiligiga ko'ra:

ota-ona bolani uyda o'qitish huquqiga ega;

davlat faqat nazorat funksiyasini bajaradi;

o'quv dasturi milliy standartlarga mos bo'lishi shart.

Muhim jihat shundaki, uyda ta'lim olayotgan bolalar:

maktabdagi maxsus pedagogik xizmatlardan (logoped, psixolog, defektolog) foydalana olmaydi,

barcha ta'lim va rivojlantirish mas'uliyati ota-onaga yuklanadi.

Shu sababli Finlyandiyada alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun asosiy e'tibor uyda ta'limga emas, balki inklyuziv maktab tizimiga qaratilgan.

Bu tizim quyidagilarni o'z ichiga oladi:

differensial o'qitish;

individual ta'lim dasturlari;

ko'p bosqichli qo'llab-quvvatlash (general, intensified, special support).

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, inklyuziv ta'lim modeli barcha bolalar uchun samaraliroq bo'lib, u nafaqat akademik natijalarni, balki ijtimoiy moslashuvni ham yaxshilaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki:

Buyuk Britaniyada uyda ta'lim ko'proq zarurat asosida (muammolardan qochish modeli) rivojlangan;

Finlyandiyada esa uyda ta'lim cheklangan va nazorat ostidagi alternativ shakl bo'lib, asosiy urg'u inklyuziv maktablarga beriladi.

Ilmiy nuqtai nazardan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun eng samarali model:

individual yondashuv;

ijtimoiy integratsiya;

professional pedagogik qo'llab-quvvatlash kombinatsiyasiga asoslanadi.

Shu bois uyda yakka tartibdagi ta'lim faqat muayyan holatlarda samarali bo'lishi mumkin, biroq tizimli inklyuziv ta'lim modeli uzoq muddatda barqarorroq va samaraliroq hisoblanadi.

1.5. Uyda ta'lim bo'yicha xalqaro va milliy tajriba

So'nggi yillarda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni jamiyat hayotiga to'laqonli integratsiya qilish, ularning sifatli ta'lim olishi va o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun mamlakatimizda tizimli islohotlar olib borilmoqda.

Shuningdek, har bir bolani maktab muhitiga qaytarish va ularni ta'lim hamda ijtimoiy xizmatlar bilan to'liq qamrab olinishi bo'yicha tegishli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda **15 ming nafar** bola uy sharoitida ta'lim olmoqda. Xususan, o'tgan davr mobaynida **2 365 ta** maktabda inklyuziv ta'lim joriy etilib, **4 495 ta** inklyuziv sinf faoliyati yo'lga qo'yildi. Natijada ushbu sinflar orqali 6 mingdan ortiq bola uy ta'limidan umumiy o'rta ta'lim maktablari, inklyuziv ta'lim sinf, maxsus maktab va ijtimoiy xizmatlarga jalb etildi.

Shuningdek, **700 dan ortiq** maktabda to'siqsiz muhit shakllantirilgani alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning maktabga erkin kirib-chiqishi, harakatlanishi va bilim olishi uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash maqsadida **1 367 ta** korreksion xona tashkil etildi.

Mazkur xonalarda bolalarning rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi hamda bilim olish jarayonini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maxsus xizmatlar ko'rsatilmoqda¹⁴.

Mazkur xonalarda bolalarning rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi hamda bilim olish jarayonini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maxsus xizmatlar ko'rsatilmoqda. Ushbu xizmatlar tarkibiga psixologik-pedagogik tashxis, individual rivojlantiruvchi mashg'ulotlar, logopedik yordam, defektologik qo'llab-quvvatlash hamda ota-onalar bilan maslahatlashuv ishlari kiradi.

Shu bilan birga, mamlakatimizda uyda yakka tartibda ta'lim olayotgan bolalar bilan ishlash tizimi ham takomillashtirilmoqda. Xususan, pedagog xodimlar uchun metodik qo'llanmalar ishlab chiqilmoqda, individual o'quv rejalari joriy etilmoqda hamda masofaviy ta'lim elementlaridan samarali foydalanish yo'lga qo'yilmoqda. Bu jarayonda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, differensial va inkluziv yondashuvlar asos qilib olinmoqda.

Xalqaro tajriba bilan solishtirganda, milliy modelda uyda ta'lim ko'proq vaqtinchalik va majburiy chora sifatida qaralib, asosiy e'tibor bolani imkon qadar tezroq inklyuziv ta'lim muhitiga qaytarishga qaratilgan. Bu yondashuv rivojlangan davlatlar, xususan, Finland tajribasi bilan hamohang bo'lib, unda asosiy urg'u barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratadigan maktab tizimini rivojlantirishga beriladi.

Shu bilan birga, ayrim davlatlar, masalan, Buyuk Britaniya tajribasida uyda ta'lim ko'proq muqobil ta'lim shakli sifatida ham qo'llanilib, ota-

¹⁴ https://t.me/ijtimoiyhimoya_agentligi

onalarga kengroq tanlov imkoniyati beriladi. Biroq ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday yondashuvda ta'lim sifati va bolalarning ijtimoiylashuvi masalalari doimiy nazoratni talab etadi.

“

Umuman olganda, O'zbekiston tajribasida uyda ta'lim tizimi inklyuziv ta'limni rivojlantirish bilan uzviy bog'liq holda takomillashib bormoqda. Asosiy maqsad – alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni izolyatsiyada emas, balki jamiyat bilan uyg'un holda rivojlantirish, ularning ta'lim olish huquqini to'liq ta'minlash va kelgusida mustaqil hayotga tayyorlashdan iborat.

”

Rossiyada uyda ta'lim (*индивидуальное обучение на дому*) alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun keng qo'llaniladigan shakllardan biridir.

Tashkil etish:

Bola Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya (PMPK) xulosasi asosida uyda ta'limga yo'naltiriladi.

Bola maktab ro'yxatida qoladi.

O'qituvchilar uyga borib individual dars o'tadi.

Ilmiy manbalarga ko'ra, Rossiyada ta'lim tizimi:

inklyuziv sinflar, maxsus maktablar, uyda ta'lim kabi bir nechta yo'nalishda parallel rivojlanadi.

Metodik ta'minot: Federal davlat ta'lim standartlari (FSES) asosida moslashtirilgan dasturlar ishlab chiqiladi.

Individual o'quv reja va baholash tizimi mavjud.

Defektologik va psixologik xizmatlar majburiy komponent hisoblanadi.

Qozog'istonda uyda ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun qonuniy shakl bo'lib, u sog'liq holatiga qarab belgilanadi.

Tashkil etish:

Uyda ta'lim tibbiy va pedagogik komissiya xulosasi asosida belgilanadi.

Bola maktabga biriktiriladi, lekin darslar uyda o'tiladi.

Haftalik dars soatlari belgilangan (taxminan 14–20 soat)

Metodik ta'minot:

Individual o'quv rejalari qo'llaniladi.

Asosiy fanlar (til, matematika, tabiiy fanlar) o'qitiladi.

Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi rivojlanmoqda.

Qozog'istonda uyda ta'lim mavjud bo'lsada, xalqaro tashkilotlar uni faqat vaqtinchalik choraga aylantirish zarurligini ta'kidlaydi¹⁵.

¹⁵ Qozog'iston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuniga asosan

II BOB

PEDAGOGIK FAOLIYAT VA METODLAR

2.1. Uyda ta'limda qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar

Uy sharoitida ta'lim jarayonida korreksion-rivojlantiruvchi yondashuv yetakchi o'rin tutadi.

Shu sababli ta'lim jarayoni:

bilish jarayonlarini rivojlantirish (diqqat, xotira, tafakkur);

nutqni shakllantirish;

motorika va sensor ko'nikmalarni rivojlantirish kabi yo'nalishlar bilan uyg'un holda olib boriladi.

Bundan tashqari, uyda ta'limda integrativ yondashuv qo'llanilib, ta'lim, tarbiya va rehabilitatsiya jarayonlari o'zaro uzviy bog'liq holda tashkil etiladi. Bu yondashuvda o'qituvchi, ota-ona hamda tibbiyot xodimlari hamkorligi muhim hisoblanadi.

Ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki bolaning kundalik hayotga moslashuvi va mustaqilligini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy sharoitda uyda ta'limni samarali tashkil etishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan yondashuv ham keng qo'llanilmoqda. Masofaviy ta'lim elementlari, multimedia vositalari va interaktiv platformalar orqali o'quv materiallarini vizuallashtirish va o'zlashtirish jarayoni yengillashtiriladi.

Shu bilan birga, uyda ta'lim jarayonida sog'lomlashtiruvchi-pedagogik yondashuvni to'g'ri yo'lga qo'yish alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv o'quvchining jismoniy va ruhiy holatini, sog'lig'i bilan bog'liq individual imkoniyatlari hamda mavjud cheklovlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Dars mashg'ulotlari o'quvchining holatiga mos ravishda qisqa, mazmunli, tushunarli va samarali shaklda olib boriladi hamda ular zarur dam olish daqiqalari, yengil sog'lomlashtiruvchi mashqlar va psixologik qulay muhit bilan uyg'unlashtiriladi. Natijada o'quvchining bilim olishi uchun qulay sharoit yaratiladi, uning ortiqcha zo'riqishi, tez charchashi va o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishining susayishi oldi olinadi.

Yuqoridagi yondashuvlarning uyg'un qo'llanilishi natijasida uyda ta'lim:

o'quvchining individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga;
uning psixofiziologik holatini barqarorlashtirishga;
bosqichma-bosqich umumiy ta'lim muhitiga integratsiya qilishga xizmat qiladi.

Uyda yakka tartibda ta'lim jarayoni alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning psixofiziologik xususiyatlari, sog'lig'i holati hamda individual rivojlanish darajasini hisobga olgan holda tashkil etiladi.

Shu bois ushbu ta'lim shaklida quyidagi ilmiy asoslangan pedagogik yondashuvlar keng qo'llaniladi:

1. Individual yondashuv. Mazkur yondashuv har bir o'quvchining imkoniyatlari, ehtiyojlari va rivojlanish dinamikasini inobatga olgan holda ta'limni tashkil etishni nazarda tutadi. Individual ta'lim dasturlari (IEP) asosida ishlash xalqaro tajribada (AQSH, Yevropa) samaradorligi isbotlangan.

2. Differensial yondashuv. O'quv materiallarini murakkablik darajasi, hajmi va o'zlashtirish sur'atiga qarab moslashtirishni o'z ichiga oladi. Bu yondashuv o'quvchining ortiqcha zo'riqishini oldini oladi va bosqichma-bosqich rivojlanishni ta'minlaydi.

3. Korreksion-rivojlantiruvchi yondashuv. Maxsus pedagogika (defektologiya) asosida ishlab chiqilgan bo'lib, u bilish jarayonlarini (diqqat, xotira, tafakkur), nutqni va psixomotor rivojlanishni tuzatish hamda rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv klinik va pedagogik tadqiqotlarda yuqori samaradorlik ko'rsatgan.

4. Inklyuziv yondashuv. Uyda ta'limni yakuniy maqsad sifatida emas, balki o'quvchini bosqichma-bosqich umumiy ta'lim muhitiga qaytarishga xizmat qiluvchi vosita sifatida ko'radi. UNESCO tavsiyalarida ushbu yondashuv ustuvor yo'nalish sifatida e'tirof etilgan.

5. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv (Activity-based learning). Bu yondashuvga ko'ra bilimlar amaliy faoliyat orqali shakllanadi. Mashg'ulotlar o'yin, tajriba, kundalik hayotiy vazifalar orqali tashkil etiladi. Vygotskiy va Leontev nazariyalariga asoslangan.

6. Kompetensiyaviy yondashuv. Ta'lim jarayoni faqat bilim berishga emas, balki hayotiy kompetensiyalarni (mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, kommunikatsiya) rivojlantirishga yo'naltiriladi. Bu yondashuv OECD va zamonaviy ta'lim standartlarida asosiy model hisoblanadi.

7. Multisensor yondashuv. Axborotni bir vaqtning o'zida bir nechta sezgi organlari (ko'rish, eshitish, harakat) orqali o'zlashtirishga asoslanadi. Ayniqsa disleksiya va boshqa o'rganish qiyinchiliklarida samarali ekanligi ilmiy tadqiqotlarda tasdiqlangan.

8. Kognitiv yondashuv. O'quvchining tafakkur jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, muammoni tahlil qilish, xulosa chiqarish va mantiqiy fikrlashni shakllantiradi. Piaget va Bruner nazariyalariga asoslanadi.

9. Sog'lomlashtiruvchi (health-saving) yondashuv. O'quv yuklamasini bolaning sog'lig'i holatiga mos ravishda tashkil etish, darslarni qisqa va samarali o'tkazish, dam olish bilan uyg'unlashtirishni nazarda tutadi. Tibbiy-pedagogik tavsiyalar asosida ishlab chiqilgan.

10. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan yondashuv (AKT). Masofaviy ta'lim, interaktiv platformalar, multimedia vositalari orqali o'quv jarayonini tashkil etishni o'z ichiga oladi. Bu yondashuv ayniqsa harakatlanishi cheklangan bolalar uchun keng imkoniyat yaratadi va xalqaro tajribada keng qo'llaniladi.

Uyda ta'lim samaradorligi aynan yuqoridagi yondashuvlarning integratsiyalashgan holda qo'llanishiga bog'liq. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, individual, korreksion va kompetensiyaviy yondashuvlarning uyg'unligi:

o'quvchining bilim darajasini oshiradi;

ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi hamda uni inklyuziv ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli integratsiya qilish imkonini beradi.

11. "Universal Design for Learning" (UDL) yondashuvi (Ta'lim uchun universal dizayn). Ushbu yondashuv barcha o'quvchilar uchun moslashuvchan ta'lim muhitini yaratishni nazarda tutadi.

Unga ko'ra:

bir xil ma'lumot turli shakllarda (matn, audio, video) beriladi;

o'quvchi bilimni turli usulda namoyon qilishi mumkin;

motivatsiyani oshiruvchi variantlar taqdim etiladi.

UDL modeli AQSH va Yevropa davlatlarida maxsus ta'limda keng qo'llanilib, ayniqsa uyda ta'limda individual farqlarni hisobga olishda samarali ekanligi isbotlangan.

12. "Blended learning" (aralash ta'lim) yondashuvi. Bu yondashuv an'anaviy (o'qituvchi bilan yuzma-yuz) va masofaviy (onlayn) ta'limni uyg'unlashtiradi.

Uyda ta'limda:

o'qituvchi uyga kelib asosiy tushuntirish beradi;

mustaqil o'rganish uchun onlayn platformalar qo'llaniladi.

Ilmiy tadqiqotlar bu model o'quvchining mustaqilligini oshirish va ta'limni moslashuvchan qilishini ko'rsatadi.

13. "Scaffolding" (bosqichli qo'llab-quvvatlash) yondashuvi. Bu yondashuv Lev Vygotskyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga asoslanadi. Unda:

o'qituvchi dastlab kuchli yordam beradi;

asta-sekin yordam kamaytiriladi;

o'quvchi mustaqil ishlashga o'tadi.

Uyda ta'limda bu usul ayniqsa yangi bilimlarni o'zlashtirishda juda ham samarali bo'ladi.

14. Differensial diagnostik yondashuv (Formative Assessment).

Bu yondashuvda o'quvchi rivojlanishi doimiy kuzatilib boriladi va ta'lim jarayoni shu asosda moslashtiriladi:

kichik testlar;

kuzatuv;

suhat orqali baholash amalga oshiriladi.

Natijada ta'lim jarayoni statik emas, balki doimiy ravishda moslashib boradi.

15. Ijtimoiy-emotsional o'rganish (Social Emotional Learning SEL) yondashuvi.

Bu yondashuv o'quvchining:

emotsiyalarini boshqarish;

o'zini anglash;

ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish;

ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan.

Uyda ta'lim olayotgan bolalarda ijtimoiy izolyatsiya xavfi yuqori bo'lgani sababli SEL yondashuvi alohida ahamiyatga ega va xalqaro tadqiqotlarda uning ijobiy ta'siri keng isbotlangan.

2.2. Individual yondashuv va differensial ta'lim

Uyda yakka tartibda ta'limni samarali tashkil etishda individual yondashuv va differensial ta'lim o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan muhim pedagogik tamoyillar hisoblanadi. Mazkur yondashuvlar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari, sog'lig'i holati hamda o'zlashtirish imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini moslashtirishga xizmat qiladi.

Avvalo, individual yondashuv har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini aniqlash va shu asosda ta'limni tashkil etishni nazarda tutadi. Bu jarayonda o'quvchining tibbiy xulosasi, psixologik-pedagogik diagnostika natijalari, bilish faoliyati darajasi va qiziqishlari inobatga olinadi.

Har bir bola uchun individual ta'lim dasturi ishlab chiqilib, unda o'quv yuklamasi, dars davomiyligi, metod va vositalar mos ravishda belgilanadi. Individual yondashuv ayniqsa turli rivojlanish cheklovlari mavjud bolalarda samarali bo'lib, ularning imkoniyatlariga mos ravishda barqaror rivojlanishni ta'minlaydi.

Shuningdek, individual yondashuv asosida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida yaqin pedagogik hamkorlik shakllanadi. Bu esa o'quvchining psixologik holatini hisobga olish, ortiqcha zo'riqishning oldini olish va o'qishga nisbatan ijobiy motivatsiyani kuchaytirishga xizmat qiladi. Uy sharoitida ta'lim olayotgan bolalar bilan ishlashda bu yondashuv ayniqsa muhim bo'lib, u o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishda katta rol o'ynaydi.

Differensial ta'lim esa o'quv materiallarini o'quvchilarning bilim darajasi, qobiliyati va o'zlashtirish sur'atiga qarab moslashtirishni anglatadi. Bu yondashuvda bir xil o'quv mazmuni turli darajada murakkablikda, turli hajmda yoki turli usullarda taqdim etiladi. Natijada o'quvchi o'z imkoniyatiga mos tarzda bilimlarni egallash imkoniga ega bo'ladi.

Differensial ta'limni amalga oshirishda quyidagi yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

o'quv topshiriqlarini darajalarga ajratish (oddiydan murakkabga);
dars jarayonida turli metod va vositalardan foydalanish;
o'zlashtirish tezligiga mos ravishda takrorlash va mustahkamlashni tashkil etish;

individual yordam ko'rsatish va qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish.

Uyda ta'lim sharoitida differensial yondashuv o'quvchining ortiqcha yuklanishining oldini olib, ta'lim jarayonini moslashuvchan va samarali tashkil etishga imkon beradi.

Ayniqsa sog'lig'i bilan bog'liq cheklovlar mavjud bo'lgan bolalarda darslarning hajmi va murakkabligini to'g'ri taqsimlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Individual va differensial yondashuvlarning uyg'unligi natijasida:

o'quvchining bilim olish jarayoni optimallashtiriladi;
uning psixologik barqarorligi ta'minlanadi hamda bosqichma-bosqich mustaqil o'rganish ko'nikmalari shakllanadi.

Uyda yakka tartibda ta'limda individual yondashuv va differensial ta'limni kompleks qo'llash o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish, uning ta'lim olish huquqini ta'minlash hamda kelgusida ijtimoiy va ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi uchun mustahkam pedagogik asos bo'lib xizmat qiladi.

Individual yondashuv va differensial ta'lim mavzusini chuqurlashtirish uchun quyidagi dolzarb, zamonaviy va xalqaro tajribaga asoslangan yo'nalishlarni qo'shimcha sifatida kiritish maqsadga muvofiq.

Bu masalalar hozirgi global ta'lim siyosati va ilmiy tadqiqotlarda eng ko'p muhokama qilinayotgan yo'nalishlardir.

1. Ma'lumotlarga asoslangan individual ta'lim (Data-driven instruction). Xalqaro tajribada (AQSH, Kanada, Finlyandiya) o'quvchining rivojlanishi doimiy ravishda: diagnostik testlar, formatif baholash, raqamli monitoring tizimlari asosida tahlil qilinadi.

Natijada individual yondashuv subyektiv emas, balki aniq ma'lumotlarga asoslangan qarorlar orqali amalga oshiriladi. Uyda ta'limda bu ayniqsa muhim, chunki o'qituvchi kichik o'zgarishlarni ham tez aniqlay oladi.

2. Moslashuvchan (adaptiv) ta'lim texnologiyalari (Adaptive Learning). Zamonaviy platformalar o'quvchining bilim darajasiga qarab avtomatik ravishda:

- topshiriq murakkabligini o'zgartiradi;
- takrorlash chastotasini belgilaydi;
- individual o'quv yo'lini shakllantiradi.

Bu model AQSH va Janubiy Koreyada keng qo'llanilib, individual va differensial yondashuvni raqamli darajada kuchaytiradi.

3. Individual ta'lim trayektoriyasi (Personalized learning pathways). Xalqaro tajribada har bir o'quvchi uchun: maqsadlar, o'quv tezligi, metodlar alohida belgilanadi.

Bu yondashuv ayniqsa uyda ta'limda samarali bo'lib, o'quvchi "sinfga moslashmaydi", balki ta'lim o'quvchiga moslashadi.

4. Universal inklyuziv dizayn bilan integratsiya. Individual va differensial yondashuvni zamonaviy shakli - UDL bilan integratsiyalashdir.

Bunda:

barcha o'quvchilar uchun oldindan moslashuvchan muhit yaratiladi;

keyinchalik individual farqlar asosida yanada aniqlashtiriladi.

Bu model Yevropa Ittifoqi davlatlarida keng joriy etilgan.

5. Ijtimoiy-emotsional differensial yondashuv (Social Emotional Learning). Bugungi kunda faqat akademik emas, balki:

stress;

motivatsiya;

o'ziga ishonch ham differensial yondashuv obyekti sifatida qaralmoqda.

Uyda ta'lim olayotgan bolalarda ijtimoiy izolyatsiya xavfi yuqori bo'lgani sababli bu yo'nalish juda ham dolzarb hisoblanadi.

6. Ota-onani ta'lim jarayoniga integratsiya qilish (Family Engagement in Education). Xalqaro tadqiqotlar (OECD) shuni ko'rsatadiki:

ota-onasi faol ishtirok etgan bolalarda o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi.

Uyda ta'limda:

ota-ona "hamkor pedagog" sifatida ishtirok etadi;

differensial topshiriqlarni bajarishda yordam beradi.

7. Mikro-o'qitish va qisqa modullar (Microlearning). Zamonaviy yondashuvga ko'ra:

darslar qisqa (5–15 daqiqa);

aniq maqsadga yo'naltirilgan;

tez-tez takrorlanadigan bo'ladi.

Bu ayniqsa alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun samarali.

8. Ko'p tarmoqli (multidisciplinary) yondashuv. Xalqaro tajribada (Finlyandiya, Kanada):

o'qituvchi;
psixolog;
logoped;
shifokor birgalikda ishlaydi.

Natijada individual va differensial yondashuv kompleks qo'llab-quvvatlash tizimiga aylanadi.

Zamonaviy xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, individual yondashuv va differensial ta'lim endilikda: faqat metod emas, balki raqamli, psixologik va ijtimoiy komponentlarni o'z ichiga olgan kompleks tizimga aylangan.

Eng samarali model quyidagilar integratsiyasiga asoslanadi:

individual rejalashtirish;
adaptiv texnologiyalar;
doimiy diagnostika;
ota-ona va mutaxassislar hamkorligi va boshqalar.

2.3. Maxsus pedagogik metodlar

Maxsus pedagogik metodlar - bu alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish, rivojlantirish va ijtimoiy moslashtirishga yo'naltirilgan, ilmiy asoslangan ta'lim usullari tizimidir. Ushbu metodlar defektologiya, maxsus pedagogika, psixologiya va zamonaviy neyropedagogika yutuqlariga tayangan holda shakllangan bo'lib, ularning asosiy maqsadi har bir bolaning individual imkoniyatlarini maksimal darajada ro'yobga chiqarishdan iboratdir.

So'nggi yillarda inklyuziv ta'lim tamoyillarining rivojlanishi natijasida maxsus pedagogik metodlarga bo'lgan ehtiyoj yanada ortdi.

Ayniqsa uyda yakka tartibda ta'lim olayotgan bolalar bilan ishlash jarayonida ushbu metodlar o'quv jarayonini moslashtirish, o'quvchining psixofiziologik holatini hisobga olish hamda uning ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Maxsus pedagogik metodlar an'anaviy o'qitish usullaridan farqli ravishda, "Hamma uchun bir xil ta'lim" tamoyiliga emas, balki **"Har bir bolaga mos ta'lim"** tamoyiliga asoslanadi. Bu yondashuvda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yo'naltiruvchi, kuzatuvchi va individual rivojlanish jarayonini boshqaruvchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritadi.

Shuningdek, mazkur metodlar ta'lim jarayonida korreksion-rivojlantiruvchi, ijtimoiy-emotsional va kognitiv komponentlarning uyg'unligini ta'minlaydi. Natijada bola nafaqat akademik bilimlarni egallaydi, balki hayotiy ko'nikmalarni ham shakllantiradi.

Umuman olganda, maxsus pedagogik metodlar zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, ular alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

1. Individual o'quv reja metodi (Individual Education Plan - IEP).

Uyda ta'lim jarayoni individual o'quv reja tuzishdan boshlanadi. Bunda o'qituvchi bola haqidagi tibbiy xulosa, psixologik-pedagogik diagnostika natijalari va bilim darajasini tahlil qiladi. Har bir fan bo'yicha aniq maqsadlar, o'quv yuklamasi, metodlar va baholash mezonlari belgilanadi. Darslar haftalik reja asosida olib borilib, oylik monitoring orqali natijalar baholanadi va reja moslashtirib boriladi.

2. Differensial topshiriqlar metodi (Differentiated Instruction).

Bir mavzu turli darajada tayyorlanadi: yengil, o'rta va murakkab. O'qituvchi dastlab bolaning darajasini aniqlaydi, so'ng unga mos topshiriqni beradi. Masalan, matn bilan ishlashda oddiy savollar, keyin mazmunni aytib berish, oxirida tahlil qilish bosqichma-bosqich tashkil etiladi.

3. Ko'p sezgili o'qitish metodi (Multisensory Learning).

Dars bir vaqtning o'zida bir nechta sezgi orqali o'tkaziladi: ko'rish (rasm, video), eshitish (audio, tushuntirish), harakat (yozish, yasash). Masalan, yangi harfni o'rganishda bola uni ko'radi, talaffuz qiladi va qo'li bilan yozadi. Bu usul ayniqsa o'rganish qiyinchiliklarida samarali.

4. Mikro-o'qitish metodi (Microlearning).

Darslar 5-10 daqiqalik kichik bloklarga bo'linadi. Har bir blok bitta aniq maqsadga qaratiladi. Masalan, 5 daqiqa o'qish, 5 daqiqa yozish, 5 daqiqa mustahkamlash. Bu yondashuv

bolaning diqqatini ushlab turish va charchoqni kamaytirish imkonini beradi.

5. Bosqichli qo'llab-quvvatlash metodi (Scaffolding).

Lev Vygotsky nazariyasiga asoslanadi. O'qituvchi dastlab vazifani o'zi ko'rsatadi, keyin bola bilan birga bajaradi, so'ng asta-sekin yordamni kamaytirib, bolani mustaqil bajarishga olib keladi.

6. Vazifani bosqichlarga ajratish metodi (Task Analysis).

Murakkab topshiriq kichik bosqichlarga bo'linadi. Masalan, insho yozishda avval reja tuzish, keyin gaplar yozish, oxirida tekshirish. Har bir bosqich alohida o'rgatiladi va mustahkamlanadi.

7. Xulq-atvorni modellash-tirish metodi (Behavior Modeling).

O'qituvchi yoki video orqali to'g'ri harakat namoyish etiladi. Bola uni kuzatadi va takrorlaydi. Masalan, darsda o'tirish tartibi yoki savolga javob berish ko'rsatiladi.

8. Ijobiy rag'batlantirish metodi (Positive Reinforcement).

To'g'ri bajarilgan har bir topshiriq darhol rag'batlantiriladi. Bu maqtov, stiker yoki kichik mukofot bo'lishi mumkin. O'qituvchi oldindan rag'bat tizimini ishlab chiqadi (Masalan, 5 ta topshiriq - mukofot).

9. Xatosiz o'qitish metodi (Errorless Learning).

O'qituvchi shunday sharoit yaratadiki, bola xato qilish ehtimoli minimal bo'ladi. Savollar yo'naltiruvchi tarzda beriladi va bola to'g'ri javobga bosqichma-bosqich olib kelinadi.

10. Yordamchi texnologiyalar metodi (Assistive Technology).

Darsda maxsus texnologiyalar

qo'llaniladi: audio kitoblar, nutqni matnga aylantiruvchi dasturlar, maxsus ilovalar. O'qituvchi texnologiyani dars mazmuniga mos ravishda integratsiya qiladi.

11. Faoliyatga asoslangan o'qitish (Activity-Based Learning).

Ta'lim kundalik hayot bilan bog'lanadi. Masalan, matematikani do'kon o'yini orqali, o'qishni kundalik vazifalar orqali o'rgatish tashkil etiladi.

12. O'yin asosida o'qitish (Game-Based Learning). Har bir mavzu o'yin shaklida beriladi. Kartochkalar, rolli o'yinlar, bellashuv elementlari orqali dars qiziqarli tashkil etiladi.

13. Loyihaviy o'qitish (Project-Based Learning - PBL). Bola kichik loyiha bajaradi. Masalan, "Mening oilam" mavzusida rasm, matn va taqdimot tayyorlaydi. O'qituvchi yo'naltiradi, lekin ishni bola bajaradi.

14. Izlanishga asoslangan o'qitish (Inquiry-Based Learning). Dars savol bilan boshlanadi. O'qituvchi tayyor javob bermaydi, balki bolaning o'zi izlanishiga sharoit yaratadi. Masalan, "Nima uchun yomg'ir yog'adi?" savoli orqali muhokama tashkil etiladi.

15. Vizual qo'llab-quvvatlash metodi (Visual Support). Rasm, jadval, sxema, piktogrammalar orqali tushuntiriladi. Har bir yangi mavzu vizual vositalar bilan mustahkamlanadi.

16. Kognitiv rivojlantirish metodi (Cognitive Training). Diqqat, xotira va tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar beriladi. Masalan, moslashtirish, ketma-ketlikni topish, mantiqiy o'yinlar.

17. Ijtimoiy hikoyalar metodi (Social Storytelling). Ijtimoiy vaziyatlar hikoya shaklida tushuntiriladi. Masalan, "Mehmon kelganda qanday salomlashish kerak". Bola ushbu vaziyatni tushunadi va amalda qo'llaydi.

18. Tengdosh orqali o'rganish metodi (Peer Modeling). Boshqa bola yoki video orqali tengdoshning harakati ko'rsatiladi. Bola uni kuzatib, takrorlash orqali o'rganadi.

19. Funksional o'qitish metodi (Functional Learning). Ta'lim real hayotiy ko'nikmalar bilan bog'lanadi. Masalan, kiyinish, ovqat tayyorlash, vaqtni aniqlash kabi amaliy mashg'ulotlar tashkil etiladi.

20. Teskari o'qitish metodi (Flipped Classroom). Bola oldindan video yoki materialni o'rganadi, dars vaqtida esa o'qituvchi bilan amaliy mashqlar bajaradi. Uyda ta'limda bu jarayon ota-ona bilan hamkorlikda tashkil etiladi.

Uyda ta'limda qo'llaniladigan metodikalar, avvalo, har bir bolaga uning imkoniyati, ehtiyoji va qiziqishlariga mos tarzda bilim berishga xizmat qiladi. Bunda **“hamma uchun bir xil dars”** yondashuvi emas, balki bolaning individual xususiyatlari, o'zlashtirish sur'ati, bilimni qabul qilish usuli va psixofiziologik holati inobatga olinadi. Shu sababli ta'lim jarayoni bolaning imkoniyatiga mos, tushunarli va qulay shaklda tashkil etiladi.

Ayrim bolalar eshitish orqali yaxshiroq o'rgansa, boshqalari ko'rish, kuzatish yoki amaliy bajarish orqali mavzuni tezroq tushunadi. Shuning uchun uyda ta'lim darslari faqat og'zaki tushuntirish bilan cheklanmaydi. Unda rasm, o'yin, harakatli mashqlar, ko'rgazmali vositalar, amaliy topshiriqlar va kundalik hayotiy vaziyatlardan foydalaniladi. Agar bola topshiriqni darhol mustaqil bajara olmasa, bu holat salbiy baholanmaydi. Avval unga zarur yordam ko'rsatiladi, keyinchalik esa asta-sekin mustaqil bajarishga yo'naltiriladi.

Bu metodikalarning muhim jihatlaridan biri — bolani majburlamasdan, uni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishdir. Ta'lim jarayonida bolaning kichik yutuqlarini ham e'tirof etish uning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, o'ziga ishonchini mustahkamlaydi. Ayniqsa, uyda ta'lim olayotgan bolalar uchun mehr, sabr va individual yondashuv katta ahamiyatga ega, chunki ular ko'proq e'tibor va qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj sezishi mumkin.

Shuningdek, darslarni kundalik hayot bilan bog'lab tashkil etish muhim hisoblanadi. Bola faqat kitobdagi nazariy bilimlarni emas, balki hayotda zarur bo'ladigan amaliy ko'nikmalarni ham egallab boradi. Masalan, pul sanash, vaqtni bilish, muloqot qilish, o'z fikrini bildirish, oddiy topshiriqlarni bajarish kabi ko'nikmalar ham ta'lim jarayonining muhim qismi hisoblanadi.

Umuman olganda, ushbu metodlar uyda ta'limni oddiy dars jarayoni emas, balki bolaning bosqichma-bosqich har tomonlama rivojlanishi, mustaqillikka intilishi, ijtimoiy faolligi va o'ziga bo'lgan ishonchini izchil ravishda shakllantirishga xizmat qiladigan muhim pedagogik jarayonga aylantiradi.

2.4. Inklyuziv va korreksion elementlarni uyg'unlashtirish

Uyda yakka tartibda ta'lim olayotgan bolalar bilan ishlashda faqat bilim berish yetarli emas. **Eng muhim vazifa - bolani rivojlantirish, moslashtirish va jamiyatga tayyorlashdir.** Shu sababli zamonaviy yondashuvlarda uy ta'limi inklyuziv va korreksion elementlarning uyg'unligi asosida tashkil etilishi zarur.

Inklyuziv yondashuvning mohiyati shundan iboratki, bola imkon qadar umumiy ta'lim va ijtimoiy muhitga yaqinlashtiriladi. Uyda ta'lim olayotgan bo'lsa ham, u "izolyatsiyada qolgan o'quvchi" emas, balki kelajakda jamiyatga integratsiyalashadigan shaxs sifatida qaraladi. **Shu bois dars jarayonida:**

ijtimoiy ko'nikmalar (muloqot, navbat kutish, fikr bildirish);

mustaqil faoliyat;

real hayotiy vaziyatlar bilan ishlash albatta inobatga olinadi.

Biroq faqat inklyuziv yondashuv yetarli emas. Chunki ko'plab bolalarda rivojlanishdagi o'ziga xos qiyinchiliklar mavjud bo'ladi. Shu yerda korreksion yondashuv muhim o'rin egallaydi.

U bolaning: nutqidagi nuqsonlarni tuzatish, diqqat va xotirani rivojlantirish, harakat va koordinatsiyani yaxshilash kabi yo'nalishlarni qamrab oladi.

Ya'ni korreksion ishlar bola rivojlanishidagi "Bo'shliqlarni to'ldirish"ga xizmat qiladi.

Eng samarali natija esa aynan shu ikki yondashuv birgalikda qo'llanilganda yuzaga keladi. Masalan, bola bilan oddiy o'yin tashkil etilsa:

inklyuziv element - muloqot qilish, rol o'ynash, korreksion element - nutqni rivojlantirish yoki diqqatni mustahkamlash bir vaqtning o'zida amalga oshiriladi.

Uy ta'limida bu uyg'unlikni ta'minlash uchun darslarni faqat akademik emas, balki rivojlantiruvchi yo'nalishda tashkil etish va har bir mashg'ulotga korreksion elementlarni kiritish muhim.

Shuningdek, ota-ona va mutaxassislar (psixolog, logoped) bilan hamkorlik qilish hamda bolani asta-sekin ijtimoiy muhitga jalb etish zarur.

Bundan tashqari, ta'lim jarayonini muntazam monitoring va diagnostika asosida baholab borish, bolaning individual rivojlanishiga qarab metod va vositalarni moslashtirish hamda zamonaviy pedagogik va axborot

texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali uning to'liq rivojlanishi ta'minlanadi.

Shunday qilib, uyda ta'limni rivojlantirishda inklyuziv va korreksion elementlarni uyg'unlashtirish - bu nafaqat ta'lim sifati, balki bolaning kelajakdagi mustaqil hayoti uchun ham muhim asos hisoblanadi. Bu yondashuv orqali bola nafaqat bilim oladi, balki o'ziga ishonchli, faol va jamiyatga moslashgan shaxs sifatida shakllanadi.

1. Uy ta'limida ijtimoiy izolyatsiya muammosi. Uyda o'qiyotgan bolalar ko'pincha tengdoshlar bilan kam muloqot qiladi. Bu esa ularning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Shuning uchun onlayn muloqot, kichik guruh uchrashuvlari yoki qisqa integratsion mashg'ulotlarni tashkil qilish dolzarb masala hisoblanadi.

Yechim. Bolani butunlay uyda yopib qo'ymaslik kerak. Haftasiga kamida 1–2 marta:

- kichik guruh mashg'ulotlari;
- qo'shni bolalar bilan o'yin;
- yoki onlayn jonli darslar tashkil qilish mumkin. Hatto 30 daqiqalik muloqot ham katta natija beradi.

2. Ota-onaning pedagogik tayyorgarligi yetarli emasligi. Amalda ko'p hollarda ota-ona o'qituvchining yordamchisi rolini bajaradi, lekin metodik bilimga ega emas. Shu sababli ota-onalar uchun qisqa treninglar, qo'llanmalar va yo'riqnomalar ishlab chiqish zarur.

Yechim. Ota-onadan mukammal o'qituvchi bo'lishni kutish noto'g'ri. Eng to'g'ri yo'l:

- oddiy, qisqa video yo'riqnomalar berish;
- haftada 1 marta o'qituvchi bilan maslahat tashkil qilish;
- “Qanday yordam berish kerak”ni aniq ko'rsatib berish.

Ya'ni ota-ona yordamchi, lekin chalkashib qolmaydigan darajada yo'naltirilishi kerak.

3. Individual yondashuvni hujjatlashtirish muammosi. Individual reja tuziladi, lekin uni tizimli yuritish va natijani aniq o'lchash har doim ham to'g'ri tashkil etilmaydi. Zamonaviy tizimlarda esa har bir bolaning rivojlanish dinamikasi aniq ko'rsatkichlar bilan kuzatiladi.

Yechim. Har kuni murakkab hujjat yuritish shart emas. Oddiy usul ishlaydi:

kichik kundalik (nima o'rgandi, nimada qiynaldi);
haftalik qisqa xulosa;
oy oxirida o'zgarishni ko'rish.
Eng muhimi – bolaning real o'sishini ko'rish.

4. Raqamli texnologiyalardan yetarli foydalanilmasligi. Ko'p joylarda texnologiya imkoniyatlari mavjud bo'lsada, ular to'liq ishlatilmaydi. Aslida esa uy ta'limida:

interaktiv ilovalar;
video darslar;
maxsus dasturlar;
katta yordam beradi.

Yechim. Hammasini murakkab qilish shart emas. Oddiydan boshlash kerak: YouTube'dagi o'quv videolar, audiokitoblar, 1 – 2 ta foydali ilovalar.

Muhimi – texnologiya o'qituvchini almashtirmaydi, balki yordam beradi.

5. Korreksion xizmatlarning yetarli integratsiya qilinmasligi. O'qituvchi, psixolog, logoped alohida ishlaydi, lekin ularning ishlari har doim ham bir tizimga tushmaydi. Eng samarali model – barchasi bir yo'nalishda ishlashidir.

Yechim. O'qituvchi, psixolog va logoped alohida ishlamasligi kerak. Eng oddiy yechim: oyda 1 marta umumiy uchrashuv yoki kamida bitta umumiy reja.

Hamma bir yo'nalishda ishlasa, natija tezroq chiqadi.

6. Motivatsiya va qiziqishni saqlab qolish muammosi. Uyda o'qiyotgan bolalarda tez zerikish yoki o'qishga qiziqish pasayishi mumkin. Shu sababli o'yin, rag'batlantirish va qiziqarli metodlardan foydalanish juda muhim.

Yechim. Bola zerikayotgan bo'lsa, bu uning aybi emas – darsni o'zgartirish kerak: qisqa darslar, o'yin elementlari, kichik mukofotlar.

Bola "majbur bo'lib" emas, "xohlab" o'rganishi kerak.

7. Baholash tizimining moslashuvchan emasligi. An'anaviy baholash usullari har doim ham bunday bolalar uchun to'g'ri kelmaydi. Ko'proq individual yutuqlarni hisobga oladigan baholash tizimi kerak bo'ladi.

Yechim. Bunday bolaga oddiy "3-4-5" baho yetarli emas. Yaxshiroq usul: "Kechagidan yaxshiroqmi?" degan yondashuv, kichik yutuqlarni yozib borish, bolaning o'zini ham baholashga jalb qilish.

8. Uy ta'limidan maktabga o'tish muammosi. Uyda o'qigan bola birdaniga maktab muhitiga moslashishda qiynalishi mumkin. Shu sababli bosqichma-bosqich integratsiya modeli zarur.

Yechim. Bolani birdaniga maktabga berish noto'g'ri. Bosqichma-bosqich: avval qisqa tashriflar, keyin yarim kunlik qatnash, keyin to'liq integratsiya.

9. Psixologik qo'llab-quvvatlash yetishmasligi. Bola ham, ota-ona ham psixologik yordamga muhtoj bo'lishi mumkin. Bu jihat ko'pincha e'tibordan chetda qoladi.

Bola ham, ota-ona ham charchaydi. **Shu sababli:** muntazam suhbatlar, ijobiy muhit, ortiqcha bosimni kamaytirish juda muhim. Ba'zan oddiy suhbat ham katta yordam beradi.

10. Metodik materiallar yetishmasligi. Uy ta'limi uchun maxsus moslashtirilgan dars ishlanmalar, qo'llanmalar va mashg'ulotlar yetarli emas. Bu ham muhim dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Yechim. Hamma narsani noldan yaratish shart emas: tayyor materiallarni moslashtirish, oddiy mashqlarni o'zgartirish, o'qituvchilar o'rtasida material almashish.

2.5. Motivatsiya va psixologik qo'llab-quvvatlash usullari

“

Uyda ta'lim olayotgan o'quvchilar bilan ishlashda eng muhim jihatlardan biri bu ularning motivatsiyasini saqlab qolish va psixologik qo'llab-quvvatlashdir.

”

Uy ta'limidagi bolalar doimiy sinf muhiti, tengdoshlar bilan muloqot va raqobat kabi omillardan chetda qolishi mumkin. Natijada ular tez zerikishi, o'ziga ishonchi pasayishi yoki o'qishga bo'lgan qiziqishi sustlashishi ehtimoli mavjud. Shu sababli uyda ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, balki bolaning ichki holatini tushunish va uni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan bo'lishi zarur.

Bu jarayonda asosiy yondashuv - bolaga bosim o'tkazmasdan, uni asta-sekin o'rganishga jalb qilishdir. Har bir bola o'ziga xos, shuning uchun uni boshqa bolalar bilan solishtirish emas, balki uning kechagi natijasi bilan bugungi natijasini solishtirish muhim. O'qituvchi va ota-ona bu jarayonda bir jamoa sifatida harakat qilishi kerak.

Avvalo, bolada ishonchli va xavfsiz muhit yaratish zarur. Bola xato qilsa ham tanqid qilinmasligi, aksincha tushunilishi kerak. Shunda u erkin fikr bildiradi va o'rganishdan qo'rqmaydi.

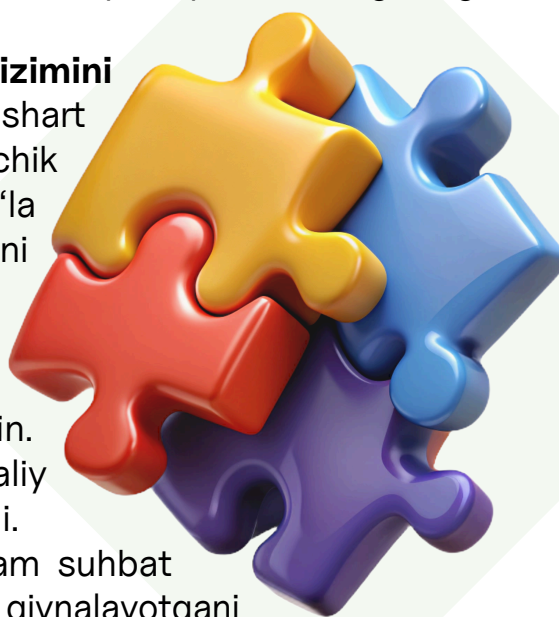
Keyingi bosqichda kichik va erishish mumkin bo'lgan maqsadlar qo'yish muhim. Masalan, "Bugun butun mavzuni o'rganamiz" o'rniga "3 ta yangi so'z o'rganamiz" deyish samaraliroq. Kichik yutuqlar bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Shundan so'ng rag'batlantirish tizimini joriy etish kerak. Bu katta mukofot bo'lishi shart emas - oddiy maqtov, yulduzcha yoki kichik sovg'a ham bola uchun motivatsiya bo'la oladi. Muhimi, bola o'z harakatining natijasini his qilishi kerak.

Keyingi muhim qadam - darslarni qiziqarli va jonli qilish. Faqat kitob bilan ishlash bola uchun zerikarli bo'lishi mumkin. Shuning uchun o'yinlar, rasm, video va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Bundan tashqari, bola bilan muntazam suhbat qilish zarur. Uning kayfiyati, qiziqishi, nimada qiynalayotgani haqida so'rab turish - bu oddiy, lekin juda samarali usul.

Ba'zan bola darsdan emas, balki tushunilmaslikdan charchaydi.

Keyingi bosqich - mustaqillikni asta-sekin shakllantirish. O'qituvchi yoki ota-ona hamma narsani qilib bermasligi, balki yo'naltirishi kerak. Bola kichik vazifalarni o'zi bajargan sari o'ziga ishonchi ortadi.

Shuningdek, tanaffus va dam olishni to'g'ri tashkil etish ham muhim. Uzlusiz dars bolaning charchashiga olib keladi. Qisqa tanaffuslar motivatsiyani tiklaydi.

Yana bir muhim jihat - ijtimoiy aloqalarni saqlab qolish. Bola imkon qadar boshqa bolalar bilan muloqot qilishi, hatto qisqa uchrashuvlar yoki onlayn suhbatlar orqali bo'lsa ham, o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his qilishi kerak.

Oxirgi bosqich sifatida ota-ona va o'qituvchi o'rtasidagi doimiy hamkorlikni ta'minlash zarur. Bola haqida ma'lumot almashish, umumiy yondashuvni kelishib olish natijani ancha yaxshilaydi.

Uyda ta'lim olayotgan o'quvchilarni motivatsiya berish va psixologik qo'llab-quvvatlash murakkab jarayon emas, balki e'tibor va to'g'ri yondashuvni talab qiladigan jarayondir.

Eng muhim narsa - bolani tushunish, uni majburlamaslik va har bir kichik yutug'ini qadrlashdir. Shunda bola asta-sekin o'qishga qiziqqa boshlaydi va o'z imkoniyatlariga ishonch hosil qiladi.

Uyda ta'lim tizimi bugungi kunda ta'limning muqobil va zarur shakllaridan biri sifatida tobora kengayib bormoqda. Ushbu ta'lim shakli sog'liq bilan bog'liq cheklovlar, individual rivojlanish ehtiyojlari yoki boshqa ijtimoiy-psixologik omillar sababli maktabga qatnash imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun tashkil etiladi. Biroq uyda ta'lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki o'quvchining psixologik holatini barqaror saqlash va uning o'qishga bo'lgan ichki motivatsiyasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonining samaradorligi faqat kognitiv (bilish) jarayonlarga emas, balki emotsional va motivatsion holatlarga ham bevosita bog'liqdir.

Ayniqsa, uy sharoitida o'qiyotgan bolalarda ijtimoiy muhitning cheklanganligi sababli motivatsion pasayish va emotsional yakkalanish xavfi yuqori bo'ladi. Shu sababli pedagog va ota-onalar hamkorligida kompleks psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini yo'lga qo'yish zarur.

Uyda ta'lim olayotgan o'quvchilarning motivatsiyasini shakllantirishda birinchi navbatda ichki motivatsiya ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ichki motivatsiya - bu o'quvchining bilim olishga bo'lgan shaxsiy qiziqishi, o'zini rivojlantirish istagi va maqsadga yo'naltirilgan faoliyatidir.

Tadqiqotlar (*Deci & Ryan, o'zini-o'zi belgilash nazariyasi*) shuni ko'rsatadiki, mustaqillik, kompetentlik va ijtimoiy bog'liqlik hissi kuchli bo'lgan sharoitda ichki motivatsiya barqaror rivojlanadi.

Shu nuqtai nazardan, uyda ta'lim jarayonida quyidagi metodik yondashuvlar muhim hisoblanadi:

Birinchidan, o'quvchining individual ta'lim trayektoriyasini ishlab chiqish zarur. Har bir bola o'zining qiziqishlari, imkoniyatlari va o'qish tezligiga ega. Individual yondashuv o'quvchida "Men uddalay olaman" degan ishonchni shakllantiradi. Bu esa o'z-o'zini baholashning (self-esteem) oshishiga olib keladi va motivatsiyani kuchaytiradi.

Ikkinchidan, kichik va real maqsadlar tizimini joriy etish muhimdir. Katta va uzoq muddatli vazifalar bolada charchoq va motivatsion pasayishni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli o'quv jarayoni "Bosqichma-bosqich muvaffaqiyat" tamoyiliga asoslanishi lozim. Chunki har bir kichik muvaffaqiyat psixologik rag'bat sifatida xizmat qiladi.

Uchinchidan, emotsional qo'llab-quvvatlash muhitini yaratish zarur. Uyda ta'lim jarayonida pedagog yoki ota-ona o'quvchining faqat natijasiga emas, balki jarayoniga ham e'tibor qaratishi kerak. "Senga ishonaman", "sen harakat qilyapsan" kabi ijobiy psixologik signal beruvchi muloqot shakllari o'quvchining ichki xavfsizlik hissini mustahkamlaydi.

To'rtinchidan, ijtimoiy izolyatsiyani kamaytirish mexanizmlarini qo'llash muhimdir. Uyda ta'lim olayotgan bolalarda tengdoshlar bilan bevosita muloqot yetishmasligi sababli ijtimoiy ko'nikmalar sustlashishi mumkin. Buni bartaraf etish uchun guruhli onlayn darslar, tengdoshlar bilan loyihaviy ishlar va ijtimoiy faoliyatga yo'naltirilgan topshiriqlar tashkil etilishi lozim.

Beshinchidan, raqamli texnologiyalarni to'g'ri qo'llash ham muhim metodik vosita hisoblanadi. Interaktiv platformalar, gamifikatsiya elementlari (ball, daraja, mukofot tizimi) o'quvchining o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Biroq bunda muvozanat saqlanishi zarur, chunki ortiqcha ekran vaqti diqqatning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Psixologik qo'llab-quvvatlash nuqtai nazaridan esa quyidagi yo'nalishlar alohida ahamiyatga ega:

Birinchidan, o'quvchining emotsional holatini muntazam kuzatish va diagnostika qilish kerak. Bu oddiy suhbat, kuzatuv yoki maxsus psixologik testlar orqali amalga oshirilishi mumkin. Maqsad - stress, xavotir yoki motivatsion tushkunlikni erta aniqlash.

Ikkinchidan, stressni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish lozim. Nafas mashqlari, qisqa dam olish intervallari, refleksiya (o'zini tahlil qilish) usullari o'quvchining psixologik barqarorligini oshiradi.

Uchinchidan, ota-onaning psixologik kompetentligini oshirish muhimdir. Ota-ona faqat nazoratchi emas, balki motivator va emotsional tayanch rolini bajarishi kerak. Haddan tashqari bosim yoki mukofotga bog'lab qo'yish ichki motivatsiyani susaytirishi mumkin.

To'rtinchidan, ijobiy pedagogik muloqot tizimi shakllantirilishi lozim. Tanqid o'rniga konstruktiv fikr bildirish, xatoni jazolash emas, uni o'rganish imkoniyati sifatida ko'rsatish o'quvchining psixologik himoyasini mustahkamlaydi.

Uyda ta'lim olayotgan o'quvchilarning motivatsiyasi va psixologik holatini qo'llab-quvvatlash kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda faqat bilim berish emas, balki shaxsning emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va ichki motivatsiyasini rivojlantirish asosiy vazifa hisoblanadi.

Ilmiy asoslangan yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, individual yondashuv, ijobiy emotsional muhit, kichik maqsadlar tizimi va ijtimoiy integratsiya mexanizmlari uyg'unlashgan taqdirda uyda ta'lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Eng muhimi, har bir o'quvchi o'zini qadrlangan, tushunilgan va qo'llab-quvvatlangan shaxs sifatida his qilishi zarur. Ana shunda ta'lim jarayoni nafaqat bilim olish, balki shaxsiy rivojlanish maydoniga aylanadi.

2.6. Korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlar tashkil etish

Uyda ta'lim tizimi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun muhim alternativ ta'lim shakli hisoblanadi. Ushbu tizim nafaqat o'quv fanlarini o'zlashtirishni, balki bolaning psixik, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashni ham o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlar uyda ta'lim jarayonining ajralmas komponenti sifatida qaraladi.

“

Korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlarning asosiy maqsadi - bolaning psixik rivojlanishidagi individual xususiyatlarini hisobga olgan holda uning kognitiv, emotsional va ijtimoiy funksiyalarini rivojlantirishdir.

”

Asosiy vazifalar quyidagilardan iborat:

bilish jarayonlarini (diqqat, xotira, tafakkur) rivojlantirish;
nutq va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish;
emotsional barqarorlikni mustahkamlash;
ijtimoiy moslashuv darajasini oshirish;
o'quv faoliyatiga motivatsiyani kuchaytirish;
o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Ilmiy-pedagogik yondashuvlarga ko'ra, korreksion-rivojlantiruvchi jarayon faqat “Kamchilikni tuzatish” emas, balki bolaning mavjud imkoniyatlarini maksimal darajada rivojlantirishga qaratilgan tizimdir.

Uyda ta'limda korreksion ishlar quyidagi tamoyillarga tayangan holda tashkil etiladi:

1. Individual yondashuv tamoyili. Har bir bola o'zining psixofiziologik rivojlanish darajasiga ega. Shu sababli mashg'ulotlar individual rivojlanish dasturi asosida rejalashtiriladi.

2. Uzviylik va tizimlilik tamoyili. Korreksion mashg'ulotlar tasodifiy emas, balki muntazam va bosqichma-bosqich rivojlanish tizimi asosida olib boriladi.

3. Integratsiyalashgan yondashuv. Pedagog, psixolog, maxsus pedagog va ota-ona hamkorligi asosida kompleks ta'sir ta'minlanadi.

4. Faollik tamoyili. Bola passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo'lishi kerak. Bu uning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi.

5. Ijoiy psixologik muhit tamoyili. Mashg'ulotlar davomida qo'rquv, bosim yoki jazolash emas, balki qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish ustuvor bo'ladi.

Korreksion-rivojlantiruvchi jarayon odatda quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Diagnostik bosqich. Bolaning psixik rivojlanish darajasi, nutq, diqqat, xotira va ijtimoiy ko'nikmalari aniqlanadi. Bu bosqichda psixologik-pedagogik kuzatuv va testlar qo'llaniladi.

2. Rejalashtirish bosqichi. Olingan natijalar asosida individual korreksion-rivojlantiruvchi dastur tuziladi. Unda maqsad, vazifa va kutilayotgan natijalar belgilanadi.

3. Amalga oshirish bosqichi. Mashg'ulotlar quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi:

nutqni rivojlantirish mashqlari;
sensor va motorika mashqlari;
diqqat va xotirani mustahkamlovchi o'yinlar;
emotsional-relaksatsion texnikalar;
ijtimoiy rol o'yinlar.

4. Monitoring va baholash bosqichi. Bolaning rivojlanish dinamikasi muntazam kuzatib boriladi. Natijalarga qarab dasturga tuzatishlar kiritiladi.

Korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlarda quyidagi zamonaviy yondashuvlar samarali hisoblanadi:

o'yin texnologiyalari (gamifikatsiya) – motivatsiyani oshiradi;
art-terapiya usullari – emotsional holatni barqarorlashtiradi;
sensor integratsiya mashqlari – idrok va motorikani rivojlantiradi;
kommunikativ treninglar – muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi;
pozitiv mustahkamlash (rag'batlantirish) – xulq-atvorni ijobiy yo'naltiradi.

Ota-ona nafaqat kuzatuvchi, balki faol hamkor sifatida ishtirok etishi kerak. Hamkorlik quyidagilarni o'z ichiga oladi:

uy sharoitida mashg'ulotlarni davom ettirish;

psixolog va pedagog tavsiyalariga amal qilish;

bolaning emotsional holatini kuzatish;

ijobiy motivatsion muhit yaratish.

Korreksion-rivojlantiruvchi ishlarning samaradorligi faqat pedagogik metodlarga emas, balki ota-ona, psixolog va defektolog hamkorligiga ham bevosita bog'liqdir. Bunday yondashuv natijasida bola nafaqat bilim oladi, balki psixologik jihatdan barqaror, ijtimoiy moslashgan va o'z imkoniyatlarini anglay oladigan shaxs sifatida shakllanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida, xususan uyda ta'lim shaklida korreksion-rivojlantiruvchi ishlar an'anaviy yondashuvdan kompleks va multidisiplinar

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayniqsa boshlang'ich yoshdagi bolalarda o'yin asosidagi korreksion faoliyat yuqori samaradorlikka ega bo'lib, kognitiv rivojlanish bilan bir qatorda emotsional barqarorlikni ham ta'minlaydi.

modelga o'tmoqda. Bu esa pedagogika, psixologiya, neyropsixologiya va raqamli texnologiyalar integratsiyasini talab etadi.

Shu asosda quyidagi yo'nalishlarning dolzarb va ilmiy jihatdan asoslangan tizimi keltiriladi:

1. Neyropsixologik yondashuv (eng zamonaviy yo'nalish).

Bugungi kunda korreksion ta'limda faqat pedagogik emas, balki neyropsixologik yondashuv muhim hisoblanadi.

- diqqat yetishmovchiligi (ADD/ADHD) bilan ishlash;
- xotira va ijro funksiyalarini (executive functions) rivojlantirish;
- miya yarimsharlari integratsiyasi mashqlari;
- sensor ishlov berish (sensory processing) muammolari.

Bu yondashuv boladagi muammoni "Xulq" emas, balki "miya funksiyasi" sifatida ko'rishga yordam beradi.

2. Raqamli korreksion texnologiyalar. Bugungi uyda ta'limning eng katta trendi - digital korreksion vositalar.

- interaktiv platformalar (Learning Apps, Kahoot, Quizizz);
- nutqni rivojlantiruvchi ilovalar;
- neurofeedback va diqqat treninglari;
- gamifikatsiya asosidagi o'quv tizimlari.

To'g'ri ishlatilsa, bu vositalar motivatsiyani 2-3 barobar oshiradi.

3. Psixologik xavfsizlik (emotsional xavfsiz muhit). Yangi ilmiy yondashuvda asosiy tushuncha - "emotional safety".

- qo'rquvsiz o'qish muhiti;
- xatoni jazolash emas, o'rganish sifatida qabul qilish;
- "tanqid emas - qo'llab-quvvatlash" modeli;
- stressni kamaytiruvchi mashqlar.

Bu holat bo'lmasa, hech qanday korreksion usul ishlamaydi.

4. Ijtimoiy kompensatsiya va inklyuziv integratsiya. Uyda ta'lim olayotgan bola jamiyatdan uzilib qolmasligi kerak.

- tengdoshlar bilan "aralash guruh" mashg'ulotlari;
- inklyuziv tadbirlarga jalb qilish;
- ijtimoiy rol o'yinlari;
- kichik guruhli muloqot treninglari.

Bu bolaning "ijtimoiy immuniteti"ni shakllantiradi.

5. Oila markazli korreksiya modeli (family-centered approach).

Eng muhim dolzarb trendlardan biri:

ota-onani "tashqi kuzatuvchi" emas, "hamkor terapevt" sifatida ko'rish;

- uy sharoitida korreksion muhit yaratish;
- ota-onaga psixologik treninglar berish;
- oilaviy kommunikatsiyani yaxshilash.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilaviy ishtirok 60-70% samaradorlikni oshiradi.

6. Individual rivojlanish xaritasi (Individual Development Plan – IDP). Har bir bola uchun:

kognitiv xarita;
psixologik profil;
rivojlanish dinamikasi;
qisqa va uzoq muddatli maqsadlar.

Bu hujjatsiz korreksion ish tizimli bo'lmaydi.

7. Erta diagnostika va profilaktika. Eng muhim zamonaviy yondashuv:

muammoni “kech” emas, “erta” aniqlash;
xavf guruhlarini belgilash;
rivojlanishdagi og'ishlarni oldini olish;
preventiv korreksiya.

8. Motivatsiyaning neyropsixologik asoslari. Endi motivatsiya faqat “rag'bat” emas, balki:

dopamin tizimi;
muvaffaqiyat tajribasi;
kichik yutuqlar zanjiri;
ichki ehtiyojlar (autonomy, competence, relatedness).

Bu ilmiy asoslangan motivatsion model hisoblanadi.

9. Multidisciplinar yondashuv. Korreksion ishda faqat pedagog emas:

psixolog;
maxsus pedagog;
nevropatolog;
ijtimoiy pedagog ham ishtirok etishi kerak.

Barcha mutaxassislar bir tizimda ishlashi kerak.

10. Natijaga emas, rivojlanish jarayoniga yo'naltirish. Natijaga emas, balki rivojlanish jarayoniga yo'naltirilgan yondashuv zamonaviy ta'limning eng muhim metodologik tamoyillaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvda asosiy e'tibor o'quvchining bir martalik natijasiga emas, balki uning doimiy o'sish dinamikasiga qaratiladi.

“Bahoga qarab emas, o'sishga qarab baholash” tamoyili o'quvchining imkoniyatlari, harakatlari va rivojlanish sur'atini inobatga olishni nazarda tutadi. Bunda baho faqat yakuniy ko'rsatkich emas, balki o'quv jarayonidagi taraqqiyot darajasini aks ettiruvchi vosita sifatida qaraladi.

Progress monitoring esa o'quvchining rivojlanish jarayonini muntazam kuzatib borish, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda o'z vaqtida pedagogik tuzatishlar kiritishni anglatadi. Bu jarayon individual yondashuvni samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Individual rivojlanish dinamikasi esa har bir o'quvchining o'ziga xos sur'ati, qobiliyati va o'sish yo'lini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni talab etadi. Bu yondashuv orqali o'quvchi o'zini boshqalar bilan emas, balki o'zining avvalgi holati bilan taqqoslash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Natijada, bunday yondashuv o'quvchida ichki motivatsiyani kuchaytiradi, o'ziga ishonchni oshiradi va ta'lim jarayonini bosim emas, balki rivojlanish va o'sish jarayoniga aylantiradi.

III BOB

PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH

3.1. O'quvchining psixologik xususiyatlari

Uyda ta'lim olayotgan o'quvchilarning psixologik xususiyatlari ularning tibbiy tashxisi, markaziy nerv tizimi faoliyatining holati, kognitiv rivojlanish darajasi hamda ijtimoiy muhit omillari bilan bevosita bog'liq murakkab psixologik tuzilmani tashkil etadi. Vazirlar Mahkamasining **“Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida”** 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qarori 4-ilovasida belgilanganidek, bunday toifadagi o'quvchilar bilan ishlashda psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash individual yondashuv, tizimlilik va uzluksizlik tamoyillariga asoslanishi zarur.

Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda (L.S.Vygotskiy, A.R.Luriya, J.Piaget nazariyalari asosida) bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit, faoliyat va muloqot jarayonlari bilan uzviy bog'liqligi ta'kidlanadi. Shu nuqtai nazardan, uyda ta'lim sharoitida bola rivojlanishining ayrim psixologik komponentlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi.

1. Kognitiv jarayonlarning individual xususiyatlari. Uyda ta'lim olayotgan bolalarda idrok, diqqat, xotira va tafakkur jarayonlari ko'pincha

notekis rivojlanish xarakteriga ega bo'ladi. Ayrim bolalarda vizual xotira ustun bo'lsa, boshqalarida eshitish yoki amaliy faoliyatga asoslangan xotira kuchli bo'lishi mumkin. Diqqat jarayonida esa barqarorlikning pastligi, tez chalg'ish va ixtiyoriy diqqatni uzoq vaqt ushlab turishda qiyinchiliklar kuzatiladi. Bu holat neyropsixologik rivojlanish xususiyatlari bilan izohlanadi.

Tafakkur jarayonlarida konkret-obrazli fikrlash ustun bo'lib, abstrakt-mantiqiy operatsiyalarni bajarish nisbatan sekin shakllanadi. Shu sababli ta'lim jarayonida ko'rgazmali, amaliy va sensor asoslangan metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi.

2. Emotsional rivojlanish xususiyatlari. Uyda ta'lim sharoitida bolalarda emotsional sohaning sezgirliigi yuqori bo'lishi mumkin. Bu holat markaziy nerv tizimining qo'zg'aluvchanlik darajasi, uzoq muddatli kasalliklar yoki ijtimoiy cheklanishlar bilan bog'liq bo'ladi. Emotsional reaksiyalarda tez ranjish, xavotir, frustratsiyaga nisbatan past chidamlilik yoki aksincha, emotsional befarqlik holatlari kuzatiladi.

Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, bunday bolalarda **“Emotsional xavfsizlik ehtiyoji”** kuchli bo'ladi. Agar bola o'zini psixologik jihatdan xavfsiz his qilsa, uning kognitiv faolligi sezilarli darajada oshadi. Aks holda esa motivatsion pasayish va o'zini cheklash tendensiyasi yuzaga keladi.

3. Motivatsion sohaning o'ziga xosligi. Uyda ta'lim olayotgan o'quvchilarda o'quv motivatsiyasi ko'pincha tashqi omillarga (ota-ona rag'bat, mukofot, nazorat) bog'liq bo'ladi. Ichki motivatsiya - ya'ni bilishga qiziqish va o'zini rivojlantirish ehtiyoji - yetarli darajada shakllanmagan bo'lishi mumkin.

Deci va Ryan tomonidan ishlab chiqilgan “O'zini o'zi belgilash nazariyasi”ga ko'ra, motivatsiyaning barqaror bo'lishi uchun uch asosiy ehtiyoj qondirilishi zarur: mustaqillik (autonomy), kompetentlik (competence) va ijtimoiy bog'liqlik (relatedness). Uyda ta'lim sharoitida aynan shu uch komponentning muvozanati buzilishi motivatsion beqarorlikka olib kelishi mumkin.

4. Ijtimoiy-psixologik rivojlanish. Uyda ta'lim olayotgan bolalarda ijtimoiylashuv jarayoni cheklangan muhitda kechadi. Tengdoshlar bilan bevosita muloqotning kamligi natijasida muloqot ko'nikmalari, hamkorlikda ishlash, konfliktlarni hal qilish kabi ijtimoiy kompetensiyalar to'liq shakllanmasligi mumkin.

Vygotskiy nazariyasiga ko'ra, rivojlanishning eng muhim omili ijtimoiy interaksiyadir. Shu sababli ijtimoiy kontaktlar cheklanganda “yaqin rivojlanish zonasi”ning (ZPD) to'liq amalga oshishi sekinlashadi. Bu esa bolaning ijtimoiy moslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

5. O'z-o'zini baholash va shaxsiy identifikatsiya. Bunday bolalarda o'z-o'zini baholash darajasi beqaror bo'lishi mumkin. Ular o'z imkoniyatlarini ortiqcha past yoki ba'zan ortiqcha yuqori baholash tendensiyasiga ega bo'ladilar.

Bu holat asosan tashqi baholashga bog'liqlik va ijtimoiy solishtirish tajribasining cheklanganligi bilan izohlanadi.

Shaxsiy identifikatsiya jarayoni ham sekin kechishi mumkin, ya'ni bola o'zini tengdoshlar guruhi bilan taqqoslash orqali emas, balki asosan kattalar fikri orqali shakllantiradi.

6. Psixofiziologik holat va charchoq dinamikasi. Uyda yakka tartibda ta'lim olish uchun asos bo'ladigan kasalliklar tibbiy tashxisli bolalarda psixofiziologik charchoq tez yuzaga keladi. Bu markaziy nerv tizimining funksional zaifligi, somatik kasalliklar yoki uzoq muddatli davolanish jarayonlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Natijada ish qobiliyati qisqa vaqt ichida pasayadi va tiklanish uchun ko'proq vaqt talab etiladi.

Uyda ta'lim olayotgan o'quvchilarning psixologik xususiyatlari ko'p omilli, murakkab va individual xarakterga ega bo'lib, ularni yagona standart yondashuv bilan baholash mumkin emas. Har bir bola psixik rivojlanishining o'ziga xos dinamikasiga ega bo'lib, bu jarayon tibbiy, psixologik va ijtimoiy omillar integratsiyasida shakllanadi.

Shu sababli psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi bolaning zaif tomonlarini bartaraf etishga emas, balki uning mavjud resurslarini rivojlantirishga yo'naltirilishi lozim.

3.2. Psixologik yordam shakllari

Uyda ta'lim olayotgan bolalar bilan ishlashda psixologik yordam shakllari faqat muloqot yoki maslahat berish bilan cheklanmaydi, balki bolaning psixik rivojlanishiga ta'sir etuvchi turli darajadagi pedagogik va terapevtik jarayonlar tizimini o'z ichiga oladi.

“

Zamonaviy psixologiya va maxsus pedagogika yondashuvlariga ko'ra, psixologik yordam “muammo paydo bo'lganda aralashish” emas, balki rivojlanishni oldindan qo'llab-quvvatlash va profilaktika qilish tizimi sifatida qaraladi.

”

1. Emotsional regulyatsiya bo'yicha qo'llab-quvvatlash. Bu shakl bolaning his-tuyg'ularini boshqarish va ularni ijtimoiy jihatdan maqbul ifodalash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratiladi. Uyda ta'lim olayotgan bolalarda emotsiyalarni ichki saqlash yoki tez portlash holatlari kuzatilishi mumkin.

Ilmiy yondashuvga ko'ra, emotsional regulyatsiya quyidagi yo'nalishlarda rivojlantiriladi:

- hissiyotlarni tan olish va nomlash;
- stress holatida o'zini tinchlantirish strategiyalarini o'rgatish;
- frustratsiyaga chidamlilikni oshirish;
- “o'zini kuzatish” (self-monitoring) ko'nikmasini shakllantirish.

Bu shakl bolaning prefrontal korteks faoliyatini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi, ya'ni o'zini boshqarish funksiyalarini mustahkamlaydi.

2. Kognitiv xulq-atvor yondashuvi asosidagi yordam. Bu shakl psixologik yordamning ilmiy asoslangan yo'nalishlaridan biri bo'lib, bolaning fikrlash – his qilish – xulq zanjirini o'zgartirishga qaratiladi.

Asosiy vazifalari:

- noto'g'ri fikrlash stereotiplarini aniqlash;
- “men qila olmayman” kabi salbiy ichki dialogni qayta shakllantirish;
- xulq-atvorni kichik bosqichlar orqali o'zgartirish;
- ijobiy mustahkamlash mexanizmlarini qo'llash.

Bu yondashuv bolaning o'z-o'zini idrok etish tizimini qayta tashkil etishga yordam beradi.

3. Sensor integratsiya asosidagi psixologik yordam. Uyda ta'lim olayotgan ayrim bolalarda sensor tizimlar (ko'rish, eshitish, teginish) o'rtasida nomutanosiblik bo'lishi mumkin. Bu holat diqqat, xulq va o'qish jarayoniga ta'sir qiladi.

Sensor integratsiya yondashuvi:

sezgi tizimlarini uyg'unlashtirish;
 harakat va idrok o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirish;
 tana orqali o'rganish (body-based learning) elementlarini qo'llash;
 muvozanat va koordinatsiyani rivojlantirish.

Bu shakl ayniqsa neyropsixologik rivojlanishida qiyinchiliklar bo'lgan bolalarda samarali hisoblanadi.

4. Rivojlanish potentsialini faollashtirishga yo'naltirilgan yordam.

Bu yondashuv bolaning "muammosiga emas, imkoniyatiga" e'tibor qaratadi. Asosiy maqsad - bolaning mavjud resurslarini aniqlash va ularni rivojlantirishdir.

U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

kuchli tomonlarni aniqlash (strength-based approach);
 individual qobiliyatlarni rivojlantirish;
 muvaffaqiyat tajribasini kengaytirish;
 "kichik yutuqlar zanjiri"ni shakllantirish.

Bu yondashuv motivatsiyani tabiiy ravishda ichki darajaga o'tkazadi.

5. Psixologik "mikro-intervensiya" shakli. Mikro-intervensiya - bu qisqa, lekin tezkor psixologik aralashuv bo'lib, bolaning hozirgi emotsional yoki xulqiy holatini tezda barqarorlashtirishga qaratiladi.

U quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

5–10 daqiqalik psixologik suhbat;
 nafasni boshqarish texnikalari;
 diqqatni qayta yo'naltirish mashqlari;
 qisqa relaksatsiya usullari.

Bu shakl ayniqsa uy sharoitida tez-tez yuzaga keladigan emotsional zo'riqishlarda juda samarali bo'ladi.

6. Adaptiv xulq-atvorni shakllantirishga yo'naltirilgan yordam.

Bu shakl bolaning kundalik hayotga moslashuvini yaxshilashga qaratilgan. Uyda ta'lim olayotgan bolalarda mustaqil harakatlanish, vaqtni boshqarish va ijtimoiy vaziyatlarga moslashishda qiyinchiliklar bo'lishi mumkin.

Shu sababli:

kundalik rejimni shakllantirish;
 o'z-o'ziga xizmat qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;
 ijtimoiy vaziyatlarni modellashtirish;
 mas'uliyat hissini oshirish kabi ishlar olib boriladi.

Psixologik yordam shakllari uyda ta'lim tizimida faqat bir yo'nalish emas, balki bolaning psixik rivojlanishini kompleks qo'llab-quvvatlovchi ko'p darajali tizimdir.

Zamonaviy yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, samarali psixologik yordam muammoni bartaraf etishdan ko'ra, bolaning ichki resurslarini faollashtirish, uning emotsional va kognitiv barqarorligini mustahkamlash hamda adaptiv xulqni shakllantirishga yo'naltirilishi lozim.

3.3. Oila bilan hamkorlik

Uyda ta'lim olayotgan o'quvchilarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimida oila bilan hamkorlik eng muhim va strategik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki bola shaxsining shakllanishi, uning emotsional barqarorligi, motivatsiyasi hamda xulq-atvori birinchi navbatda oilaviy muhitda shakllanadi.

Ilmiy nuqtai nazardan (*U.Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasi, L.S.Vygotskiyning ijtimoiy rivojlanish konsepsiyasi asosida*) bola rivojlanishi mikro darajadagi ijtimoiy muhit - oila - bilan bevosita bog'liqdir. Oila bolaning birinchi ijtimoiy tajriba maydoni bo'lib, unda emotsional bog'liqlik, ijtimoiy me'yorlar, xulq-atvor modellari va o'z-o'zini baholash tizimi shakllanadi.

Shu sababli uyda ta'lim jarayonida oila faqat tashkiliy yordamchi emas, balki psixologik rivojlanishning asosiy muhitini yaratuvchi tizimiy subyekt sifatida qaraladi.

Oila bilan hamkorlik – bu pedagog, psixolog va ota-ona o'rtasidagi rejalashtirilgan, uzluksiz va maqsadli o'zaro ta'sir tizimi bo'lib, u bolaning ta'limiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishini birgalikda qo'llab-quvvatlashga qaratiladi.

Ushbu hamkorlik bir martalik faoliyat emas, balki dinamik rivojlanib boruvchi jarayon sifatida tashkil etiladi.

Hamkorlikning mazmuni quyidagi asosiy yo'nalishlarda ifodalanadi:

1. Diagnostik hamkorlik (oila ishtirokidagi baholash jarayoni).

Oila bilan hamkorlikning boshlang'ich bosqichi bolaning psixologik holatini aniqlashga qaratilgan birgalikdagi diagnostik faoliyatdir. Bu jarayonda ota-onaning kuzatuvlari muhim empirik ma'lumot manbai sifatida xizmat qiladi.

Diagnostik hamkorlik quyidagilarni o'z ichiga oladi:

bolaning kundalik xulq-atvorini tizimli kuzatish;
emotsional reaksiyalarni qayd etish;
o'quv faoliyatidagi qiyinchiliklarni aniqlash;
rivojlanish dinamikasini solishtirma tahlil qilish.

Bu bosqichda ota-ona "subyektiv kuzatuvchi" emas, balki "diagnostik axborot beruvchi hamkor" sifatida ishtirok etadi.

2. Psixologik-pedagogik maslahat berish tizimi. Oila bilan hamkorlikning muhim shakllaridan biri - maslahat (konsultatsiya) faoliyatidir. Bu jarayon ota-onaning pedagogik va psixologik bilimlarini kengaytirishga qaratilgan.

Konsultativ ishlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

bolaning psixologik xususiyatlarini tushuntirish;
ta'lim jarayonida to'g'ri muloqot usullarini o'rgatish;
stress va emotsional zo'riqishni kamaytirish strategiyalari;
uy sharoitida o'quv muhitini tashkil etish bo'yicha tavsiyalar.

Ilmiy yondashuvga ko'ra, ota-onaning pedagogik kompetentligini oshirish bola rivojlanishining bevosita ijobiy omili hisoblanadi.

3. Rivojlantiruvchi hamkorlik (uy sharoitidagi pedagogik muhit).

Bu yo'nalishda ota-ona bola bilan kundalik ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Uy sharoitida yaratilgan rivojlantiruvchi muhit bolaning kognitiv va emotsional rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Rivojlantiruvchi hamkorlik quyidagilarni o'z ichiga oladi:

kun tartibini barqaror tashkil etish;
o'quv mashg'ulotlarini mustahkamlash;
mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish;
ijobiy motivatsion muhit yaratish.

Bu jarayon Vygotskiy tomonidan ta'riflangan "yaqin rivojlanish zonasi"ni to'liq amalga oshirishga yordam beradi.

4. Emotsional-pedagogik hamkorlik. Bola psixologik rivojlanishida emotsional muhit hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu sababli oila bilan hamkorlikning muhim yo'nalishi emotsional qo'llab-quvvatlash tizimini yaratishdir.

Bu yo'nalish:

bolaning hissiyotlarini qabul qilish;
ijobiy emotsional aloqa o'rnatish;
tanqidni konstruktiv shaklda ifodalash;
psixologik xavfsizlik muhitini yaratishni o'z ichiga oladi.

Emotsional barqaror muhit bola miyasining stressga javob berish tizimini (amigdala faoliyati) muvozanatlashiga yordam beradi.

5. Motivatsion hamkorlik tizimi. Oila bilan hamkorlikda motivatsiyani shakllantirish alohida ahamiyatga ega. Uyda ta'limda tashqi motivatsiya cheklanganligi sababli ichki motivatsiyani rivojlantirish zarur bo'ladi.

Motivatsion hamkorlik:

kichik yutuqlarni e'tirof etish;
real va erishiladigan maqsadlar qo'yish;
bola muvaffaqiyatini ijobiy mustahkamlash;
qiyinchiliklarni normal jarayon sifatida qabul qilishni o'rgatishni o'z ichiga oladi.

Bu yondashuv Deci va Ryan nazariyasidagi ichki motivatsiya komponentlarini (autonomy, competence, relatedness) qo'llab-quvvatlaydi.

6. Monitoring va qayta aloqa tizimi. Hamkorlikning samaradorligi muntazam monitoring orqali ta'minlanadi. Oila va mutaxassislar o'rtasidagi qayta aloqa tizimi bolaning rivojlanish dinamikasini baholash imkonini beradi.

Monitoring quyidagilarni o'z ichiga oladi:

rivojlanish xaritasini yuritish;
 haftalik yoki oylik kuzatuvlar;
 psixologik o'zgarishlarni qayd etish;
 individual yondashuvni moslashtirish.

Bu tizim "dinamik baholash" (dynamic assessment) yondashuviga asoslanadi.

Uyda ta'lim olayotgan o'quvchilar bilan ishlashda oila bilan hamkorlik ko'p darajali, tizimli va ilmiy asoslangan jarayon bo'lib, u bolaning psixologik, emotsional va kognitiv rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu hamkorlik faqat ma'lumot almashish emas, balki umumiy maqsadga yo'naltirilgan birgalikdagi pedagogik faoliyat sifatida qaralishi lozim.

Shu asosda oila bilan samarali hamkorlik yo'lga qo'yilganda, bola o'zini psixologik jihatdan xavfsiz his qiladi, o'quv faoliyatiga ijobiy munosabat shakllanadi va uning shaxsiy rivojlanish salohiyati to'liqroq namoyon bo'ladi. 3.4. Ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlash

3.4. Ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlash

Uyda yakka tartibdagi ta'lim olayotgan bolalar uchun ijtimoiy moslashuv (adaptatsiya) masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Uy ta'limi shaklida bola an'anaviy sinf muhitidan, tengdoshlari bilan bevosita muloqotdan va ijtimoiy rollarni tabiiy egallash jarayonidan ma'lum darajada cheklanadi. Shu sababli ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlash – bu faqat qo'shimcha faoliyat emas, balki ta'lim jarayonining ajralmas komponenti sifatida qaralishi zarur.

Ijtimoiy moslashuv deganda bolaning jamiyatda o'z o'rnini topishi, ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirishi, muloqot qilish, hamkorlik qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni tushuniladi. Bu jarayon psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar o'zaro ta'siri asosida shakllanadi.

Uyda ta'lim olayotgan bolalar uchun ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlash quyidagi asosiy yo'nalishlar asosida tashkil etiladi:

1. Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish. Bolada nutqiy va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini shakllantirish eng muhim vazifalardan biridir. Bunda o'qituvchi va ota-ona bolaning fikrini erkin ifodalashiga, savol berishiga, o'z his-tuyg'ularini tushuntira olishiga imkon yaratishi kerak. Dialogik o'qitish, rolli o'yinlar va vaziyatli mashqlar bu borada samarali hisoblanadi.

2. Tengdoshlari bilan o'zaro aloqani ta'minlash. Ijtimoiylashuvning muhim omillaridan biri – bu tengdoshlar bilan muloqotdir. Shu sababli uyda ta'lim olayotgan bolalar imkon qadar boshqa bolalar bilan uchrashuvlar, kichik guruh mashg'ulotlari, onlayn sinf faoliyatlari yoki to'garaklarga jalb etilishi lozim. Bu ularning ijtimoiy tajribasini boyitadi.

3. Ijtimoiy rollarni o'zlashtirish. Bola jamiyatda turli rollarni bajarishni o'rganishi kerak: o'quvchi, do'st, oila a'zosi va boshqalar. Buning uchun kundalik hayotiy vaziyatlarga asoslangan mashg'ulotlar, masalan, "mehmon kutish", "do'konda xarid qilish", "maktabda o'zini tutish" kabi rolli o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi.

4. Mustaqillik va mas'uliyatni shakllantirish. Uyda ta'lim olayotgan bolalarda ortiqcha qaramlik (dependensiya) shakllanish xavfi mavjud. Shu bois ularga mustaqil topshiriqlar berish, kundalik rejani tuzishda ishtirok ettirish, oddiy qarorlar qabul qilishga rag'batlantirish muhimdir.

5. Emotsional-intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlash. Bola o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqalarning holatini tushunish (empatiya) ko'nikmalarini egallashi zarur. Bu esa ijtimoiy moslashuvning muhim sharti hisoblanadi. Psixologik mashqlar, suhbatlar va refleksiya metodlari bu jarayonda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Uyda yakka tartibdagi ta'limda quyidagi metod va shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

integratsiyalashgan faoliyatlar – ta'lim va tarbiya jarayonini ijtimoiy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirish;

rol o'yinlari va simulyatsiyalar – real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish;

kichik guruh mashg'ulotlari – ijtimoiy o'zaro ta'sirni rivojlantirish;

onlayn platformalar orqali muloqot – zamonaviy texnologiyalar asosida ijtimoiy aloqani kengaytirish;

oila bilan hamkorlik – ota-onani ijtimoiy rivojlanish jarayoniga faol jalb qilish.

Ijtimoiy moslashuvni tushuntirishda bir nechta fundamental ilmiy yondashuvlar mavjud:

Lev Vygotskyning sotsiokultural nazariyasi. Ushbu nazariyaga ko'ra, bolaning rivojlanishi ijtimoiy muhit va muloqot orqali amalga oshadi. "Yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasi asosida bola kattalar va tengdoshlar bilan hamkorlikda o'z imkoniyatlaridan yuqori darajaga chiqadi. Uyda ta'limda bu jarayon sun'iy tashkil etilishi kerak.

Albert Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi. Bola kuzatish, taqlid va model olish orqali ijtimoiy xulq-atvorni o'zlashtiradi. Agar bola ijtimoiy muhitdan ajralgan bo'lsa, unda mos xulq shakllanishi sekinlashadi.

Urie Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi. Bola rivojlanishi bir nechta tizimlar (oila, maktab, jamiyat) ta'sirida kechadi. Uyda ta'lim olayotgan bolada aynan shu tizimlar o'rtasidagi muvozanat buzilishi mumkin, shu sababli sun'iy ijtimoiy muhit yaratish talab etiladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda ijtimoiy moslashuv quyidagi komponentlardan iborat kompleks tizim sifatida qaraladi:

kognitiv komponent – ijtimoiy vaziyatlarni tushunish, ijtimoiy qoidalarni anglash;

emotsional komponent – his-tuyg'ularni boshqarish va empatiya;

xulq-atvor komponenti – mos ijtimoiy xatti-harakatlarni amalga oshirish;

motivatsion komponent – ijtimoiy faoliyatga intilish va qiziqish.

Bu model asosida uyda ta'lim dasturi tuzilsa, ijtimoiy rivojlanish yanada tizimli kechadi.

Ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, uzoq muddatli ijtimoiy izolyatsiya quyidagi muammolarga olib kelishi mumkin:

kommunikativ qiyinchiliklar;

past o'z-o'zini baholash;

ijtimoiy xavotir (social anxiety);

moslashuvchanlikning pasayishi.

Masalan, ko'plab xalqaro tadqiqotlar (ayniqsa inkluziv ta'lim sohasida) shuni isbotlaydiki, tengdoshlar bilan muntazam muloqot qilmagan bolalarda ijtimoiy kompetensiyalar 20–30% past shakllanadi.

Ijtimoiy moslashuvning natijaviy ko'rsatkichi sifatida ijtimoiy kompetensiya qaraladi. U quyidagi ko'nikmalar majmuasini o'z ichiga oladi:

- samarali muloqot qilish;
- konfliktlarni hal qilish;
- hamkorlik qilish;
- ijtimoiy normalarga rioya qilish.

Ilmiy jihatdan, ijtimoiy kompetensiya bolaning kelajakdagi akademik muvaffaqiyati va kasbiy integratsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy neyropsixologiya ijtimoiy moslashuvni miya faoliyati bilan bog'laydi:

- prefrontal korteks – qaror qabul qilish va xulqni nazorat qilish;
- limbik tizim – emotsiyalarni boshqarish;

“oyina neyronlar” tizimi – boshqalarning harakatini tushunish va empatiya.

Agar bola ijtimoiy tajribadan cheklansa, bu tizimlarning rivojlanishi ham sustlashishi mumkin.

Inkluziv ta'lim konsepsiyasiga ko'ra, har bir bola ijtimoiy muhitda rivojlanish huquqiga ega.

Shu sababli:

ijtimoiy moslashuv – bu reabilitatsiya emas, balki huquqiy va pedagogik zarurat zarurligi;

uyda ta'lim ham ijtimoiy integratsiya bilan uyg'un olib borilishi kerak;

ijtimoiy muhitni moslashtirish bolaning o'zini “moslashtirish”dan muhimroqdir.

Ilmiy yondashuvda baholash ham muhim hisoblanadi.

Muloqot chastotasi va sifati – bolaning atrofdagilar bilan qanchalik tez-tez va qanday darajada samarali muloqot qilishi bilan belgilanadi. Bu mezon orqali uning suhbatni boshlay olish, uni davom ettirish, tinglash va fikrini aniq ifodalash qobiliyati baholanadi.

Mustaqil ijtimoiy qarorlar qabul qilish darajasi – bolaning turli ijtimoiy vaziyatlarda kattalarning bevosita yordamisiz to'g'ri va mos qarorlar qabul qila olish qobiliyatini ifodalaydi. Bu orqali uning mustaqillik darajasi va ijtimoiy mas'uliyat hissi aniqlanadi.

Ijtimoiy vaziyatlarga moslashish tezligi – bolaning yangi muhit, yangi odamlar yoki o'zgaruvchan sharoitlarga qanchalik tez va muammosiz moslasha olishini ko'rsatadi. Ushbu mezon uning moslashuvchanligi va psixologik tayyorgarligini baholash imkonini beradi.

Emotsional barqarorlik – bolaning turli ijtimoiy vaziyatlarda o'z his-tuyg'ularini boshqara olish, stress va muammoli holatlarga nisbatan muvozanatli munosabat bildirish qobiliyatini anglatadi. Bu ko'rsatkich orqali uning ruhiy barqarorligi va emotsional yetukligi aniqlanadi.

Mazkur mezonlar asosida individual rivojlanish xaritasi tuziladi, ya'ni har bir bolaning ijtimoiy rivojlanish darajasi kompleks tarzda tahlil qilinib, uning kuchli va rivojlantirish zarur bo'lgan jihatlari aniqlanadi hamda shunga mos individual pedagogik va psixologik ish rejasi ishlab chiqiladi..

Ijtimoiy moslashuv – bu biologik emas, balki ijtimoiy o'rganiladigan va rivojlantiriladigan murakkab tizimdir. U faqat tabiiy muhitda emas, balki maqsadli pedagogik ta'sir orqali ham shakllantiriladi. Shu sababli uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlash ilmiy asoslangan, tizimli va individual yondashuvni talab etadi.

3.5. Reabilitatsiya va rivojlantirish ishlari

Uyda yakka tartibdagi ta'lim olayotgan bolalar bilan olib boriladigan reabilitatsiya va rivojlantirish ishlari ularning nafaqat bilim olishiga, balki shaxs sifatida to'laqonli shakllanishiga xizmat qiladigan muhim pedagogik-psixologik jarayon hisoblanadi.

Ushbu jarayon bolaning individual ehtiyojlari, rivojlanish darajasi va imkoniyatlarini hisobga olgan holda tizimli va maqsadli tarzda tashkil etiladi.

Reabilitatsiya ishlari, avvalo, bolaning rivojlanishida mavjud bo'lgan qiyinchiliklar yoki cheklovlarni kamaytirish, kompensatsiya qilish va uning mavjud salohiyatini maksimal darajada ochishga qaratilgan faoliyatni anglatadi. Bu jarayonda pedagogik ta'sir bilan bir qatorda psixologik qo'llab-quvvatlash ham muhim o'rin tutadi, chunki bola o'ziga ishonch hosil qilmas ekan, uning rivojlanishida ijobiy siljish kuzatilishi qiyinlashadi.

Rivojlantirish ishlari esa bolaning mavjud qobiliyatlarini yanada takomillashtirish, yangi ko'nikma va malakalarni shakllantirish hamda uning umumiy intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan jarayon hisoblanadi. Bu ikki yo'nalish bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular birgalikda olib borilgandagina samarali natija beradi.

Reabilitatsiya va rivojlantirish jarayonlari individual yondashuv asosida tashkil etilishi zarur, chunki har bir bolaning rivojlanish sur'ati, ehtiyoji va imkoniyatlari o'ziga xosdir. Shu sababli yagona standart dasturdan ko'ra, moslashtirilgan individual rivojlanish rejasi ancha samarali hisoblanadi.

Mazkur jarayonda tizimlilik tamoyiliga amal qilish muhimdir, ya'ni mashg'ulotlar tasodifiy emas, balki oldindan rejalashtirilgan, bosqichma-bosqich va izchil tarzda olib borilishi kerak. Tizimli yondashuv natijasida bola o'zlashtirgan ko'nikmalar mustahkamlanadi va amaliy hayotda qo'llanila boshlaydi.

Reabilitatsiya ishlari quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

Birinchidan, kognitiv rivojlantirish, ya'ni bolaning diqqat, xotira, tafakkur va idrok jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar tashkil etiladi. Bu orqali bola o'quv materialini yaxshiroq qabul qilish va qayta ishlash qobiliyatiga ega bo'ladi.

Ikkinchidan, nutq va kommunikativ rivojlanish, bunda bolaning og'zaki va yozma nutqi, fikrini ifodalash qobiliyati hamda muloqot madaniyati shakllantiriladi. Nutq rivoji ijtimoiy moslashuvning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

Uchinchidan, emotsional-irodaviy sohani rivojlantirish, ya'ni bolaning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va ijobiy yo'naltirish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu esa bolaning stressga chidamliligini oshiradi va muammoli vaziyatlarda to'g'ri harakat qilishiga yordam beradi.

To'rtinchidan, motor rivojlanish, ya'ni mayda va yirik harakat ko'nikmalarini rivojlantirish orqali bolaning jismoniy faolligi va mustaqilligi qo'llab-quvvatlanadi. Bu ayniqsa maxsus ehtiyojli bolalar uchun muhim ahamiyatga ega.

Beshinchidan, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish, bunda bola jamiyatda o'zini tutish qoidalari, hamkorlik, muomala va ijtimoiy rollarni o'zlashtiradi. Bu yo'nalish bolaning kelajakdagi mustaqil hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Reabilitatsiya va rivojlantirish ishlarini samarali tashkil etishda o'qituvchi, psixolog va ota-onaning hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Har bir mutaxassis o'z yo'nalishi bo'yicha bolaning rivojlanishiga hissa qo'shadi va bu jarayon o'zaro muvofiqlashtirilgan holda olib borilgandagina yuqori natija beradi.

Ota-onalar bu jarayonning faol ishtirokchisi bo'lishi zarur, chunki bola asosiy vaqtini oilada o'tkazadi va aynan shu muhit uning rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ota-onalarga metodik tavsiyalar berish va ularni jarayonga jalb etish muhim hisoblanadi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlardan foydalanish reabilitatsiya jarayonining samaradorligini oshiradi, chunki bola qiziqarli va faol ishtirok etadigan muhitda tezroq rivojlanadi. O'yin texnologiyalari, vizual materiallar va raqamli vositalar bu borada samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Reabilitatsiya va rivojlantirish ishlarining natijalari muntazam ravishda monitoring qilinishi va baholab borilishi zarur, chunki bu orqali qo'llanilayotgan metodlarning samaradorligi aniqlanadi va zarur hollarda tuzatishlar kiritiladi. Monitoring natijalari asosida individual rivojlanish rejasi takomillashtirib boriladi.

Reabilitatsiya va rivojlantirish ishlari uyda yakka tartibdagi ta'limning ajralmas qismi bo'lib, u bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayon ilmiy asoslangan, tizimli va individual yondashuv asosida tashkil etilgandagina kutilgan natijaga erishish mumkin.

IV BOB

INNOVATSION YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIYALAR

4.1. Raqamli ta'lim vositalari

Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi o'quv jarayonini tashkil etish usullarini tubdan o'zgartirib, yangi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda.

Ayniqsa, uyda yakka tartibdagi ta'lim sharoitida raqamli ta'lim vositalari o'qitish samaradorligini oshirish, o'quvchining faolligini rag'batlantirish va individual yondashuvni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Raqamli ta'lim vositalari deganda elektron qurilmalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan, ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlovchi dasturiy va metodik resurslar majmuasi tushuniladi. Ushbu vositalar orqali o'quv materiali vizual, audio va interaktiv shaklda taqdim etilib, bolaning turli sezgi organlari orqali bilimni qabul qilish imkoniyati kengayadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, multimodal ta'lim (ya'ni bir vaqtning o'zida ko'rish, eshitish va faol ishtirok etish orqali o'rganish) o'quvchilarning bilimni o'zlashtirish darajasini an'anaviy usullarga nisbatan sezilarli darajada oshiradi. Shu sababli raqamli vositalardan foydalanish bolaning diqqatini ushlab turish, qiziqishini oshirish va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida raqamli vositalar o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashish imkonini beradi, chunki ular yordamida o'quv materialini murakkablik darajasi, tezligi va shakli bo'yicha moslashtirilishi mumkin. Bu esa differensial va individual yondashuvni amalda qo'llash imkonini yaratadi.

Raqamli ta'lim vositalarining yana bir muhim afzalligi – bu o'quv jarayonini interaktiv qilish imkoniyatidir, ya'ni o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi. Interaktiv topshiriqlar, testlar va o'yin elementlari orqali bola bilimni mustaqil ravishda kashf etadi va o'zlashtiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi masofaviy muloqotni samarali tashkil etish imkonini beradi, bu esa ayniqsa uyda ta'lim olayotgan bolalar uchun muhim hisoblanadi. Videoaloqa, onlayn platformalar va virtual sinflar orqali o'qituvchi o'quv jarayonini nazorat qiladi, maslahat beradi va teskari aloqa o'rnatadi.

Raqamli vositalar yordamida o'quvchining rivojlanish dinamikasini muntazam monitoring qilish ham mumkin bo'ladi, chunki ko'plab platformalar o'zlashtirish darajasi, bajarilgan topshiriqlar va xatolar bo'yicha avtomatik tahlilni taqdim etadi. Bu esa o'qituvchiga individual yondashuvni yanada aniqroq rejalashtirish imkonini beradi.

Raqamli ta'lim vositalaridan samarali foydalanish uchun pedagogik yondashuv ham muhim ahamiyatga ega, chunki texnologiyaning o'zi emas, balki uni to'g'ri qo'llash natijani belgilaydi.

Shu sababli o'qituvchi raqamli vositalarni maqsadga muvofiq tanlashi, ularni dars mazmuniga integratsiya qilishi va o'quvchining yosh xususiyatlarini hisobga olishi zarur.

Shu bilan birga, raqamli ta'lim vositalaridan foydalanishda gigiyenik va psixologik me'yorlarga amal qilish lozim, chunki ekran qarshisida uzoq vaqt qolish bolaning sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli dars davomiyligi, tanaffuslar va faoliyat turlarining almashinuvi to'g'ri tashkil etilishi kerak.

Raqamli vositalar orqali o'quvchilarda mustaqil ta'lim olish, axborotni izlash, tahlil qilish va undan foydalanish ko'nikmalari shakllanadi, bu esa zamonaviy kompetensiyalarning muhim qismi hisoblanadi. Bu ko'nikmalar bolaning kelajakdagi ta'limi va kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli ta'lim vositalari uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonini samarali, qiziqarli va moslashuvchan tashkil etish imkonini beruvchi kuchli pedagogik vosita hisoblanadi. Ularni ilmiy asosda va maqsadga muvofiq qo'llash orqali o'quvchining bilim darajasi, motivatsiyasi va mustaqil o'rganish qobiliyatini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Raqamli ta'lim vositalari o'quv jarayonini interaktiv, moslashuvchan va samarali tashkil etishga xizmat qiladigan muhim pedagogik resurslar hisoblanadi.

Quyida eng ko'p qo'llaniladigan amaliy qo'llanish

1. Google Classroom. Ushbu platforma o'quv jarayonini boshqarish, topshiriqlar berish va baholash uchun mo'ljallangan. O'qituvchi dars materiallarini joylashtiradi, o'quvchi esa ularni bajarib, natijalarni tizim orqali yuboradi, bu esa masofaviy ta'limni tartibli tashkil etishga xizmat qiladi.

2. Zoom. Bu dastur masofaviy darslarni jonli tarzda o'tkazish imkonini beradi. O'qituvchi videoaloqa orqali tushuntirish beradi, savol-javob o'tkazadi va o'quvchining ishtirokini real vaqt rejimida nazorat qiladi.

3. Kahoot!. Ushbu vosita o'yin asosida test va viktorinalar tashkil etish imkonini beradi. O'quvchilar bilimlarini qiziqarli shaklda mustahkamlaydi va raqobat elementi orqali motivatsiyasi oshadi.

4. Quizlet. Quizlet yordamida kartochkalar (flashcards), testlar va interaktiv mashqlar yaratish mumkin. Bu vosita ayniqsa terminlar, tushunchalar va lug'at boyligini o'rganishda samarali hisoblanadi.

zamonaviy vositalar va ularning yo'llari keltiriladi

5. Canva. Canva orqali taqdimotlar, infografikalar va vizual materiallar tayyorlanadi. Bu vosita o'quvchining kreativ fikrlashini rivojlantirish va mavzuni vizual tarzda tushuntirish uchun ishlatiladi.

6. Wordwall. Bu platforma interaktiv o'yinlar, moslashtirish mashqlari va testlar yaratish imkonini beradi. O'qituvchi o'quv materialini o'yin shakliga keltirib, bolaning faol ishtirokini ta'minlaydi.

7. Padlet. Padlet – bu umumiy virtual doska bo'lib, unda o'quvchilar o'z fikrlarini yozish, rasm va video joylashtirish orqali hamkorlikda ishlaydi. Bu vosita guruhli fikrlash va muhokama ko'nikmalarini rivojlantiradi.

8. LearningApps. Ushbu platforma tayyor interaktiv mashqlarni yaratish va foydalanish imkonini beradi. O'qituvchi mavzuga mos mashqlar orqali o'quvchining bilimini mustahkamlaydi.

9. YouTube. YouTube orqali turli ta'limiy videolar, tushuntirishlar va animatsiyalarni ko'rish mumkin. Bu vosita murakkab mavzularni vizual va sodda tarzda tushuntirishga yordam beradi.

10. Duolingo. Duolingo til o'rganish uchun mo'ljallangan interaktiv ilova bo'lib, o'yin elementlari orqali bilim beradi. O'quvchi mustaqil ravishda til ko'nikmalarini rivojlantiradi va natijalarni bosqichma-bosqich kuzatadi.

“

Zamonaviy raqamli ta'lim vositalari o'quv jarayonini individuallashtirish, interaktivlikni oshirish va o'quvchining mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

”

Ushbu vositalardan maqsadga muvofiq va ilmiy yondashuv asosida foydalanish orqali uyda yakka tartibdagi ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

4.2. Masofaviy ta'lim platformalari

Zamonaviy ta'lim tizimida masofaviy ta'lim platformalari o'quv jarayonini geografik va vaqt cheklovlaridan xoli tarzda tashkil etish imkonini beruvchi muhim innovatsion vosita hisoblanadi. Ayniqsa, uyda yakka tartibdagi ta'lim sharoitida bunday platformalar o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi uzluksiz pedagogik aloqani ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Masofaviy ta'lim platformalari deganda internet tarmog'i orqali ta'lim materiallarini yetkazish, topshiriqlarni bajarish, muloqot qilish va baholash imkonini beruvchi raqamli tizimlar tushuniladi. Ushbu platformalar o'quv jarayonini kompleks tarzda boshqarish, ya'ni o'qitish, nazorat qilish va tahlil qilish funksiyalarini o'zida mujassam etadi.

Masofaviy ta'lim platformalari-ning asosiy afzalliklaridan biri – bu ta'limni individuallashtirish imkoniyatidir, ya'ni har bir o'quvchi o'z tezligi, qiziqishi va ehtiyojiga mos ravishda o'qiy oladi. Bu esa ayniqsa turli rivojlanish darajasiga ega bo'lgan bolalar bilan ishlashda samarali hisoblanadi.

Ushbu platformalar orqali o'quv materiallari turli formatlarda, ya'ni matn, video, audio va interaktiv topshiriqlar shaklida taqdim etiladi, bu esa multimodal o'rganishni ta'minlaydi. Natijada o'quvchi bilimni yaxshiroq o'zlashtiradi va uni amalda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Masofaviy ta'lim platformalari o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida doimiy teskari aloqa o'rnatish imkonini beradi, bu esa o'quv jarayonining sifatini oshiradi. O'qituvchi o'quvchining ishlarini tezkor baholaydi, xatolarini ko'rsatadi va zarur tavsiyalar beradi.

Shuningdek, platformalar yordamida o'quvchilarning bilim darajasi va rivojlanish dinamikasini monitoring qilish osonlashadi, chunki tizim avtomatik ravishda natijalarni saqlaydi va tahlil qiladi. Bu esa individual yondashuvni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi.

Masofaviy ta'lim platformalari ijtimoiy muloqotni ham qo'llab-quvvatlaydi, chunki ular orqali o'quvchilar forumlar, chatlar va guruhli mashg'ulotlarda ishtirok etishi mumkin. Bu esa uyda ta'lim olayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuv jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Biroq, masofaviy ta'limni tashkil etishda ayrim muammolar ham yuzaga kelishi mumkin, jumladan, texnik vositalarning yetishmasligi, internet sifati va o'quvchining o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarining pastligi kabi omillar ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli ushbu muammolarni oldindan hisobga olish va ularni bartaraf etish choralarini ko'rish zarur.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, masofaviy ta'lim samaradorligi o'quvchining faolligi, o'qituvchining metodik yondashuvi va platformaning funksional imkoniyatlariga bevosita bog'liq bo'ladi. Shu sababli platformani tanlashda uning interaktivligi, qulayligi va moslashuvchanligi muhim mezon sifatida qaraladi.

Masofaviy ta'lim jarayonida o'quvchining mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish alohida ahamiyatga ega, chunki bu ta'lim shaklida nazorat nisbatan kamroq bo'ladi. Shu sababli o'qituvchi o'quvchini rejalashtirish, vaqtni boshqarish va o'z faoliyatini nazorat qilishga o'rgatishi lozim.

Shuningdek, gigiyenik talablarni hisobga olish zarur, ya'ni ekran qarshisida ishlash vaqti me'yorlashtirilishi, tanaffuslar tashkil etilishi va jismoniy faollik bilan uyg'unlashtirilishi lozim. Bu bolaning sog'lig'ini saqlash va charchashning oldini olish uchun muhim hisoblanadi.

Masofaviy ta'lim platformalaridan samarali foydalanish uchun ota-onaning ishtiroki ham muhim hisoblanadi, ayniqsa kichik yoshdagi bolalar uchun nazorat va qo'llab-quvvatlash zarur bo'ladi. Ota-ona bolaning o'quv jarayoniga bevosita aralashmasdan, unga sharoit yaratishi va rag'batlantirishi kerak.

Masofaviy ta'lim platformalari zamonaviy ta'limning ajralmas qismi bo'lib, ular orqali ta'lim jarayonini moslashuvchan, interaktiv va samarali tashkil etish mumkin. Ularni ilmiy asosda va to'g'ri metodik yondashuv bilan qo'llash orqali uyda yakka tartibdagi ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Masofaviy ta'lim platformalari nafaqat bilim berish vositasi, balki o'quv jarayonini boshqarish, tahlil qilish va individuallashtirish imkonini beruvchi kompleks tizim sifatida qaraladi.

Quyidagi platformalar zamonaviy ta'lim amaliyotida keng qo'llanilmoqda

1. Moodle. Moodle ochiq kodli ta'lim platformasi bo'lib, u to'liq o'quv kurslarini yaratish va boshqarish imkonini beradi. Ushbu platformadan o'qituvchi o'quv dasturini bosqichma-bosqich joylashtirish, mavzularni tizimlashtirish va nazorat topshiriqlarini ishlab chiqish uchun foydalanadi, bu esa ta'lim jarayonini ilmiy asoslangan didaktik tuzilma asosida tashkil etishga xizmat qiladi.

2. Coursera. Coursera xalqaro darajadagi onlayn kurslarni taqdim etuvchi platforma bo'lib, unda yetakchi universitetlar va mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilgan dasturlar mavjud. Ushbu platformadan o'quvchi chuqurlashtirilgan bilim olish, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirish va global ta'lim resurslaridan foydalanish maqsadida foydalanadi.

3. Edmodo. Edmodo o'qituvchi, o'quvchi va ota-ona o'rtasidagi aloqani tashkil etishga mo'ljallangan platforma hisoblanadi. Bu vosita orqali o'qituvchi topshiriqlar beradi, e'lonlar joylashtiradi va o'quvchining faoliyatini kuzatadi, bu esa ta'lim jarayonida shaffoflik va hamkorlikni ta'minlaydi.

4. Khan Academy. Khan Academy bepul ta'lim resurslarini taklif qiluvchi platforma bo'lib, unda turli fanlar bo'yicha videodarslar va mashqlar mavjud. Ushbu platformadan o'quvchi murakkab mavzularni mustaqil o'rganish, tushunmagan joylarini qayta ko'rib chiqish va bilimni mustahkamlash maqsadida foydalanadi.

5. Microsoft Teams. Microsoft Teams ta'lim jarayonini tashkil etish bilan birga, hamkorlik va guruhli ishlashni rivojlantirish imkonini beradi. Bu platforma orqali o'qituvchi dars o'tadi, fayllar almashadi va guruhli loyihalarni boshqaradi, bu esa o'quvchilarda jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

4.3. EdTech (ta'lim jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy texnologiyalar) yechimlari

Zamonaviy ta'lim tizimida EdTech (Education Technology) yechimlar ta'lim jarayonini samarali, moslashuvchan va shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etishga xizmat qiladigan innovatsion yondashuvlar majmuasi sifatida qaraladi.

Ushbu yechimlar pedagogika, psixologiya va axborot texnologiyalarining integratsiyasi asosida shakllanib, o'quvchilarning bilim olish jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi.

EdTech yechimlar deganda raqamli platformalar, sun'iy intellekt tizimlari, interaktiv dasturlar, mobil ilovalar va analitik vositalarni o'z ichiga olgan kompleks ta'lim muhitlari tushuniladi. Bu vositalar orqali ta'lim jarayoni avtomatlashtiriladi, individuallashtiriladi va o'quvchining ehtiyojlariga moslashtiriladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, EdTech yechimlaridan foydalanish o'quvchilarning bilimni o'zlashtirish darajasini oshiradi, chunki ular adaptiv o'qitish imkonini beradi. Adaptiv o'qitish tizimlari o'quvchining javoblari, xatolari va o'rganish tezligiga qarab materialni moslashtiradi, bu esa samarali o'zlashtirishga olib keladi.

EdTech yechimlarning muhim jihatlaridan biri – bu o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirish imkoniyatidir, ya'ni har bir o'quvchi o'zining individual trayektoriyasi bo'yicha rivojlanadi. Bu yondashuv differensial va inklyuziv ta'lim tamoyillariga to'liq mos keladi.

Shuningdek, EdTech vositalari orqali o'quvchilar faol o'rganish jarayoniga jalb etiladi, ya'ni ular faqat ma'lumotni qabul qiluvchi emas, balki uni izlovchi, tahlil qiluvchi va qo'llovchi subyektga aylanadi. Bu esa konstruktivistik yondashuvning amalda qo'llanilishiga xizmat qiladi.

EdTech yechimlar ta'lim jarayonida tezkor teskari aloqa (feedback) berish imkonini yaratadi, bu esa o'quvchining xatolarini darhol aniqlash va tuzatishga yordam beradi. Natijada o'rganish jarayoni uzluksiz va samarali davom etadi.

Bundan tashqari, analitik tizimlar yordamida o'quvchining rivojlanish dinamikasi chuqur tahlil qilinadi, bu esa o'qituvchiga individual yondashuvni ilmiy asosda rejalashtirish imkonini beradi. Ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish (data-driven decision making) ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

EdTech yechimlar o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga ham xizmat qiladi, jumladan, tanqidiy fikrlash, muammo yechish, axborot bilan ishlash va raqamli savodxonlik kabi kompetensiyalar rivojlanadi. Bu ko'nikmalar zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur hisoblanadi.

Uyda yakka tartibdagi ta'lim sharoitida EdTech yechimlar ayniqsa dolzarb bo'lib, ular orqali o'quv jarayonini to'liq va sifatli tashkil etish mumkin bo'ladi. O'qituvchi masofadan turib dars o'tadi, nazorat qiladi va maslahat beradi, o'quvchi esa mustaqil va faol o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shu bilan birga, EdTech yechimlardan foydalanishda pedagogik maqsad aniq belgilanishi zarur, chunki texnologiya vosita hisoblanadi, asosiy e'tibor esa ta'lim mazmuniga qaratilishi kerak. To'g'ri tanlanmagan yoki noto'g'ri qo'llangan texnologiya kutilgan natijani bermasligi mumkin.

EdTech yechimlarni joriy etishda o'qituvchining raqamli kompetensiyasi ham muhim ahamiyatga ega, chunki u texnologiyani nafaqat ishlatishi, balki uni didaktik jihatdan to'g'ri integratsiya qilishi lozim. Shu sababli pedagoglar uchun doimiy malaka oshirish zarur hisoblanadi.

Shuningdek, psixologik va gigiyenik jihatlar ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak, ya'ni ekran vaqti, o'quv yuklamasi va faoliyat turlarining muvozanati ta'minlanishi lozim. Bu bolaning sog'lom rivojlanishi uchun zarur shart hisoblanadi.

EdTech yechimlar zamonaviy ta'limning ajralmas qismi bo'lib, ular orqali ta'lim jarayonini innovatsion, samarali va shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etish mumkin. Ushbu yechimlardan ilmiy asosda va maqsadga muvofiq foydalanish orqali uyda yakka tartibdagi ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin.

4.4. Individual rivojlanish trayektoriyasi

Individual rivojlanish trayektoriyasi deganda har bir bolaning shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyatlari, ehtiyojlari va rivojlanish sur'atiga mos ravishda belgilangan uzluksiz ta'lim va tarbiya yo'nalishi tushuniladi. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonini standartlashtirilgan emas, balki individual xususiyatlarga asoslangan holda tashkil etishni nazarda tutadi.

Ilmiy jihatdan individual rivojlanish trayektoriyasi shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi, chunki u har bir o'quvchining o'ziga xos rivojlanish yo'lini aniqlash va qo'llab-quvvatlash imkonini beradi. Bu yondashuvda barcha bolalar bir xil tezlikda emas, balki o'z imkoniyatlariga mos sur'atda rivojlanishi asosiy tamoyil sifatida qabul qilinadi.

Individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantirish jarayoni bolaning kognitiv, emotsional, ijtimoiy va jismoniy rivojlanish darajasini kompleks tahlil qilishdan boshlanadi. Ushbu tahlil asosida bolaning kuchli tomonlari va rivojlantirish zarur bo'lgan sohalari aniqlanadi.

Shundan so'ng, pedagog va psixolog hamkorligida bolaning qisqa muddatli va uzoq muddatli rivojlanish maqsadlari belgilanadi. Bu maqsadlar aniq, o'lchanadigan va real hayotiy vaziyatlarga mos bo'lishi kerak, chunki bu rivojlanish jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

Individual rivojlanish trayektoriyasi doimiy monitoring va tahlil asosida boshqariladi, ya'ni bolaning erishgan natijalari muntazam ravishda baholab boriladi. Zarur hollarda reja qayta ko'rib chiqiladi va yangi pedagogik yondashuvlar kiritiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, individual yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ularning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Chunki bola o'z imkoniyatiga mos vazifalarni bajarayotganini his qiladi va muvaffaqiyatga erishish ehtimoli yuqori bo'ladi.

Individual rivojlanish trayektoriyasida oila muhim o'rin tutadi, chunki bolaning asosiy hayotiy tajribasi oilaviy muhitda shakllanadi. Shu sababli ota-onalar ta'lim jarayoniga faol jalb etilishi va pedagoglar bilan hamkorlikda ishlashi zarur hisoblanadi.

Shuningdek, bu yondashuv inklyuziv ta'lim tamoyillari bilan bevosita bog'liq bo'lib, har bir bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, uyda yakka tartibdagi ta'lim olayotgan bolalar uchun individual trayektoriya asosiy metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Individual rivojlanish trayektoriyasi nafaqat bilimlarni o'zlashtirishga, balki shaxsning hayotiy kompetensiyalarini shakllantirishga ham yo'naltirilgan bo'ladi. Bu esa bolaning kelajakda jamiyatda mustaqil va faol shaxs sifatida faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

Individual rivojlanish trayektoriyasi har bir bolaning tabiiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda uning to'liq va uyg'un rivojlanishini ta'minlaydigan ilmiy asoslangan pedagogik yondashuv hisoblanadi. Ushbu tizim orqali ta'lim jarayoni yanada insonparvar, samarali va maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi.

Individual rivojlanish trayektoriyasi zamonaviy ta'limda shaxsni standart dasturga moslashtirish emas, balki ta'limni shaxsning o'ziga moslashtirish tamoyiliga asoslangan dinamik tizim sifatida qaraladi. Bugungi ilmiy yondashuvlarda bu tushuncha "Adaptiv ta'lim yo'li" yoki "Shaxsga moslashtirilgan ta'lim modeli" bilan uyg'unlashgan holda rivojlanmoqda.

So'nggi yillarda xalqaro ta'lim tadqiqotlarida individual rivojlanish trayektoriyasi statik reja emas, balki doimiy yangilanib boruvchi raqamli model sifatida talqin qilinmoqda. Bu model bolaning rivojlanishiga oid ma'lumotlarni real vaqt rejimida yig'ish va tahlil qilish asosida shakllantiriladi.

Zamonaviy yondashuvga ko'ra, individual trayektoriya faqat pedagogik kuzatuvga emas, balki data-driven learning ya'ni ma'lumotlarga asoslangan o'qitish tizimiga tayanadi. Bu esa bolaning xatolari, muvaffaqiyatlari va o'rganish tezligi asosida ta'lim mazmunini avtomatik moslashtirish imkonini beradi.

Bugungi kunda sun'iy intellektga asoslangan ta'lim tizimlari individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda. Bunday tizimlar o'quvchining bilim darajasini aniqlab, unga mos topshiriqlarni avtomatik tarzda taklif qiladi va shu orqali individual yondashuvni yanada aniqroq qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, adaptiv ta'lim tizimlaridan foydalangan o'quvchilarda bilimni o'zlashtirish samaradorligi an'anaviy yondashuvga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Chunki bu tizimlar ortiqcha yuklamani kamaytiradi va o'quvchini uning real imkoniyatlari doirasida rivojlantiradi.

Individual rivojlanish trayektoriyasining zamonaviy talqinida "mikro-o'rganish" (microlearning) yondashuvi ham keng qo'llanilmoqda, ya'ni bilim kichik, aniq va qisqa bloklar orqali beriladi. Bu usul ayniqsa diqqat barqarorligi past bo'lgan bolalar uchun juda samarali hisoblanadi.

Shuningdek, bugungi ilmiy qarashlarda individual rivojlanish trayektoriyasi faqat akademik bilimlar bilan cheklanmaydi, balki "Soft skills" ya'ni hayotiy ko'nikmalarni ham o'z ichiga oladi. Bu ko'nikmalarga kommunikatsiya, emotsional intellekt, tanqidiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish kiradi.

Zamonaviy inklyuziv ta'lim paradigmasida individual trayektoriya har bir bolaning teng imkoniyatini ta'minlash vositasi sifatida qaraladi. Bu yondashuvda "Hamma uchun bir xil ta'lim" emas, balki "Har bir bola uchun mos ta'lim" tamoyili asosiy o'rin tutadi.

Ilmiy nuqtai nazardan, individual rivojlanish trayektoriyasi neyropsixologik yondashuvlar bilan ham bog'lanmoqda, ya'ni bolaning miyasining rivojlanish sur'ati va o'rganish uslubi hisobga olinadi. Bu esa ta'limni biologik ritmlarga moslashtirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, ota-ona ishtiroki ham yangi modelda "hamkorlikdagi rivojlanish tizimi" sifatida qaraladi, ya'ni bola faqat maktab yoki o'qituvchi emas, balki oilaviy muhit bilan birgalikda rivojlanadi. Bu yondashuv natijasida ta'lim uzluksiz ijtimoiy jarayonga aylanadi.

V BOB

ZAMONAVIY VA XALQARO PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

5.1. Moslashuvchan ta'lim modeli (Universal Design for Learning – UDL)

Moslashuvchan ta'lim modeli (Universal Design for Learning – UDL) zamonaviy pedagogikada har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, imkoniyatlari va o'rganish uslubini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga qaratilgan ilmiy asoslangan yondashuv hisoblanadi. Ushbu model barcha o'quvchilar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishni maqsad qiladi va "Bir xil ta'lim hamma uchun" tamoyilidan voz kechib, "Har bir o'quvchiga mos ta'lim" g'oyasiga asoslanadi.

UDL modeli Universal Design for Learning kontsepsiyasi asosida shakllangan bo'lib, u ta'lim jarayonini moslashuvchan, ko'p kanalli va individual yondashuvga ega tizim sifatida tashkil etishni nazarda tutadi. Bu yondashuv o'quvchilarning bilimni turli usullar orqali qabul qilishini inobatga oladi va ta'limni yagona shakl bilan cheklamaydi.

Ilmiy jihatdan UDL modeli neyropsixologiya va kognitiv fanlar tadqiqotlariga asoslanadi, chunki har bir insonning miya faoliyati va o'rganish uslubi bir xil emas. Shu sababli ta'lim jarayoni ham turli sensor kanallar – ko'rish, eshitish va amaliy faoliyat orqali tashkil etilishi kerak.

UDL modelining asosiy tamoyillaridan biri – taqdim etishning ko'p usullari bo'lib, bunda o'quv materiallari matn, audio, video va grafik shakllarda beriladi. Bu yondashuv o'quvchining ma'lumotni qabul qilish imkoniyatini kengaytiradi va tushunishni osonlashtiradi.

Ikkinchi tamoyil – ifoda etishning ko'p usullari hisoblanadi, ya'ni o'quvchi o'z bilimini yozma, og'zaki, amaliy yoki raqamli shaklda ifoda etishi mumkin. Bu esa uning individual qobiliyatlarini inobatga olish va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uchinchi tamoyil – ishtirok etishning ko'p usullari bo'lib, u o'quvchining ta'lim jarayoniga qiziqishini oshirish va motivatsiyasini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Bu jarayonda o'yin elementlari, tanlov erkinligi va real hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar muhim rol o'ynaydi.

UDL modeli uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida ayniqsa samarali hisoblanadi, chunki bu sharoitda o'qituvchi har bir o'quvchining ehtiyojiga mos ta'lim muhitini individual tarzda yaratish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa bolaning o'z tezligida va o'z uslubida rivojlanishiga sharoit yaratadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, UDL asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, o'rganishdagi to'siqlarni kamaytiradi va bilimni uzoq muddatli xotirada saqlash darajasini yaxshilaydi. Chunki bu model o'quv jarayonini moslashtirish orqali ortiqcha stress va qiyinchiliklarni kamaytiradi.

UDL yondashuvi inklyuziv ta'lim tamoyillari bilan bevosita bog'liq bo'lib, u barcha o'quvchilarning, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ham ta'lim jarayonida teng ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu sababli bu model zamonaviy ta'limning eng muhim strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

UDL modelini samarali qo'llash uchun o'qituvchi nafaqat pedagogik bilimga, balki raqamli texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalariga ham ega bo'lishi kerak. Chunki zamonaviy moslashuvchan ta'lim ko'pincha raqamli platformalar va interaktiv vositalar bilan uyg'un holda amalga oshiriladi.

Universal Design for Learning (UDL) modeli ta'limni inson markaziga yo'naltiruvchi zamonaviy ilmiy yondashuv bo'lib, u har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda moslashuvchan va samarali ta'lim muhitini yaratishga xizmat qiladi. Ushbu modelni amaliyotga tatbiq etish ta'lim sifatini oshirish va har bir bolaning o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishiga imkon beradi.

So'nggi yillarda Universal Design for Learning (UDL) modeli ta'lim tizimida nafaqat pedagogik yondashuv, balki global ta'lim siyosatining strategik yo'nalishi sifatida qaralmoqda. Bu yondashuv UNESCO, OECD va Yevropa Ittifoqi ta'lim dasturlarida inklyuziv va teng imkoniyatli ta'limni ta'minlashning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida kiritilgan.

Zamonaviy ilmiy qarashlarda UDL modeli faqat o'qitish uslubi emas, balki "O'quvchi markazli ekotizim" sifatida talqin qilinmoqda, ya'ni ta'lim jarayoni faqat dars bilan cheklanmay, balki raqamli muhit, ijtimoiy muloqot va adaptiv texnologiyalar bilan uzviy bog'liq tizimga aylanmoqda.

Bugungi kunda UDL yondashuvi sun'iy intellekt asosidagi adaptiv platformalar bilan integratsiyalashmoqda, bu esa har bir o'quvchining bilim darajasini avtomatik aniqlab, unga mos o'quv materialini taqdim etish imkonini bermoqda. Natijada ta'lim jarayoni real vaqt rejimida individual ehtiyojlarga moslashadigan dinamik tizimga aylanmoqda.

So'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, UDL asosida tashkil etilgan ta'limda o'quvchilarning kognitiv yuklamasi (cognitive load) kamayadi, chunki axborot turli formatlarda taqdim etiladi va o'quvchi uni o'ziga qulay usulda qabul qiladi. Bu esa o'rganish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Zamonaviy UDL konsepsiyasida "Eng muhim o'zgarishlardan biri" bu neyrodiversitetni (neurodiversity) tan olishdir, ya'ni har bir bolaning miya faoliyati va o'rganish uslubi tabiiy ravishda farq qilishi ilmiy haqiqat sifatida qabul qilinadi. Shu sababli bir xil metod bilan hamma bolaga yondashish samarali emasligi ilmiy asosda tasdiqlanmoqda.

UDL modeli endilikda "learning analytics" – o'quv jarayonini raqamli tahlil qilish tizimlari bilan birgalikda qo'llanilmoqda, bu esa o'qituvchiga o'quvchining xatti-harakati, muvaffaqiyati va qiyinchiliklarini real ma'lumotlar asosida tahlil qilish imkonini beradi.

Dolzarb ilmiy yondashuvlardan yana biri shuki, UDL modeli faqat akademik natijani emas, balki ijtimoiy-emotsional rivojlanishni ham o'lchash va qo'llab-quvvatlash tizimi sifatida qaralmoqda. Bu esa ta'limni shaxsning to'liq rivojlanishiga yo'naltirilgan kompleks jarayonga aylantiradi.

Bugungi amaliyotda UDL tamoyillari VR (virtual reality) va AR (augmented reality) texnologiyalari bilan ham integratsiya qilinmoqda, bu esa o'quvchilarga mavzuni faqat o'qish emas, balki "Tajriba qilish" imkonini beradi. Bu yondashuv ayniqsa vizual va kinestetik o'quvchilar uchun juda samarali hisoblanadi.

Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim siyosatida UDL modeli "barrier-free education" ya'ni to'siqlarsiz ta'lim konsepsiyasining asosiy instrumenti sifatida qaralmoqda, bu esa jismoniy, kognitiv yoki ijtimoiy cheklovlardan qat'iy nazar barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratishni nazarda tutadi.

5.2. Xulq-atvorni tahlil qilish asosidagi yondashuv (Applied Behavior Analysis – ABA)

Xulq-atvorni tahlil qilish asosidagi yondashuv (Applied Behavior Analysis – ABA) zamonaviy psixologiya va pedagogikada inson xulq-atvorini ilmiy asosda o'rganish, tahlil qilish va uni maqsadli ravishda o'zgartirishga qaratilgan amaliy metod hisoblanadi.

Ushbu yondashuv xulq-atvorni tashqi kuzatiladigan va o'lchanadigan hodisa sifatida ko'rib chiqadi hamda uni mustahkamlash yoki kamaytirish uchun tizimli intervension strategiyalarni qo'llaydi.

ABA yondashuvi Applied Behavior Analysis bixeviorizm nazariyasiga asoslangan bo'lib, u inson xulq-atvori atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir natijasida shakllanishini ilmiy jihatdan izohlaydi. Shu sababli ushbu yondashuvda asosiy e'tibor ichki subyektiv holatlarga emas, balki aniq kuzatiladigan xatti-harakatlarga qaratiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ABA yondashuvi ayniqsa bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, muammoli xulq-atvorni kamaytirish va o'quv faoliyatini yaxshilashda yuqori samaradorlikka ega hisoblanadi. Bu yondashuv ko'pincha autizm spektridagi bolalar bilan ishlashda eng samarali metodlardan biri sifatida qo'llaniladi.

ABA yondashuvining asosiy tamoyillaridan biri "stimulus–response–consequence" ya'ni qo'zg'atuvchi, javob va natija zanjiri hisoblanadi. Bu modelga ko'ra, har qanday xulq-atvor muayyan sharoitda yuzaga keladi va uning keyingi takrorlanishi natija orqali mustahkamlanadi yoki kamaytiriladi.

Ushbu yondashuvda ijobiy mustahkamlash (positive reinforcement) muhim rol o'ynaydi, ya'ni to'g'ri xulq-atvor mukofot yoki rag'bat orqali qo'llab-quvvatlanadi. Bu esa bolaning ijobiy xatti-harakatlarni takrorlash ehtimolini oshiradi va o'rganish jarayonini samarali qiladi.

Shuningdek, ABA yondashuvi salbiy xulq-atvorni kamaytirish uchun tizimli tahlil va bosqichma-bosqich o'zgartirish strategiyalaridan foydalanadi. Bu jarayonda xulq-atvorning sabab va oqibatlari aniqlanadi hamda muqobil ijobiy xatti-harakatlar shakllantiriladi.

ABA metodologiyasida ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish muhim ahamiyatga ega bo'lib, har bir o'zgarish kuzatuv

va o'lchovlar orqali baholanadi. Bu esa subyektiv fikrga emas, balki aniq statistik natijalarga asoslangan yondashuvni ta'minlaydi.

Uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida ABA yondashuvi ayniqsa samarali hisoblanadi, chunki bu sharoitda

bolaning xulq-atvorini kundalik hayotiy vaziyatlarda bevosita kuzatish va boshqarish imkoniyati mavjud bo'ladi. Bu esa individual intervension dasturlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Ilmiy nuqtai nazardan ABA yondashuvi faqat xulq-atvorni o'zgartirish emas, balki yangi ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Bu esa bolaning jamiyatga moslashuvini va mustaqil faoliyat yuritish qobiliyatini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, ABA yondashuvi tizimli, izchil va uzoq muddatli jarayonni talab qiladi, chunki xulq-atvorni barqaror o'zgartirish vaqt va muntazam mashg'ulotlarni talab etadi. Shu sababli bu metod professional mutaxassislar va ota-onalar hamkorligida amalga oshirilishi lozim.

Xulq-atvorni tahlil qilish asosidagi yondashuv (ABA) ilmiy asoslangan, amaliy va samarali pedagogik-psixologik metod bo'lib, u orqali ijobiy xulq-atvorni shakllantirish va muammoli xatti-harakatlarni kamaytirish mumkin. Ushbu yondashuvni to'g'ri va tizimli qo'llash har bir bolaning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi.

Zamonaviy neyrofani tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ABA (Applied Behavior Analysis) yondashuvi miya plastiklik jarayonlarini faollashtirish orqali yangi xulq-atvor shakllarining tezroq mustahkamlanishiga yordam beradi.

So'nggi klinik va pedagogik tadqiqotlarda ABA asosida olib borilgan intervensiyalar autizm spektridagi bolalarda kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarni sezilarli darajada yaxshilashi ilmiy jihatdan tasdiqlangan.

Xalqaro ta'lim standartlarida ABA yondashuvi "evidence-based practice" sifatida e'tirof etilib, ya'ni uning samaradorligi eksperimental va statistik ma'lumotlar bilan isbotlangan metodlardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy ilmiy qarashlarga ko'ra, xulq-atvorni modellash-tirishda real vaqt rejimidagi ma'lumotlar (real-time data tracking) ABA dasturlarining aniqligi va samaradorligini oshiradi.

Psixologiya va pedagogika integratsiyasiga asoslangan yangi tadqiqotlar ABA yondashuvini raqamli texnologiyalar bilan birlashtirish xulq-atvorni o'zgartirish jarayonini yanada individual va adaptiv qilishini ko'rsatmoqda.

5.3. Strukturali ta'lim modeli (TEACCH yondashuvi)

Strukturali ta'lim modeli (TEACCH – Treatment and Education of Autistic and related Communication-handicapped Children) zamonaviy maxsus pedagogikada autistik spektridagi va kommunikativ qiyinchiliklari mavjud bolalar uchun ishlab chiqilgan ilmiy asoslangan yondashuv hisoblanadi. Ushbu model ta'lim jarayonini aniq tuzilgan, oldindan bashorat qilinadigan va vizual qo'llab-quvvatlashga asoslangan tizim sifatida tashkil etishni nazarda tutadi.

TEACCH yondashuvi TEACCH Shimoliy Karolina universitetida ishlab chiqilgan bo'lib, u bolaning atrof-muhitni tushunishi va o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu yondashuvda asosiy e'tibor bolaning zaif tomonlarini emas, balki uning kuchli vizual va struktural fikrlash qobiliyatiga tayanishga qaratiladi.

Ilmiy jihatdan TEACCH modeli kognitiv psixologiya va vizual o'rganish nazariyalariga asoslanadi, chunki ko'plab bolalar axborotni og'zaki emas, balki vizual tarzda tezroq va samaraliroq qabul qiladi. Shu sababli ta'lim jarayoni rasm, belgilar, jadval va vizual ko'rsatmalar orqali tashkil etiladi.

TEACCH yondashuvining asosiy tamoyillaridan biri – “strukturaviy muhit” hisoblanadi, ya'ni o'quv muhitining har bir elementi aniq belgilangan va tartiblangan bo'lishi kerak. Bu bolaning chalkashlikni kamaytiradi va mustaqil ishlash qobiliyatini oshiradi.

Shuningdek, ushbu modelda “Vizual jadval” muhim rol o'ynaydi, chunki u bolaga kunlik faoliyat ketma-ketligini oldindan ko'rish va tushunish imkonini beradi. Bu esa xavotir darajasini kamaytiradi va xulq-atvor barqarorligini oshiradi.

TEACCH modeli individual yondashuvga asoslangan bo'lib, har bir bolaning kognitiv darajasi, qiziqishlari va ehtiyojlari hisobga olinadi. Shu sababli ta'lim materiallari va topshiriqlar har bir o'quvchi uchun moslashtirilgan holda ishlab chiqiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, TEACCH asosida tashkil etilgan ta'lim muhitida bolalarda mustaqil faoliyat yuritish, o'zini boshqarish va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlanadi. Bu esa ularning kundalik hayotdagi funksional mustaqilligini oshiradi.

TEACCH yondashuvida o'qituvchi “yo'naltiruvchi” rolini bajaradi, ya'ni u bevosita barcha ishni bajaruvchi emas, balki muhitni tashkil etuvchi va bolani mustaqil faoliyatga yo'naltiruvchi shaxs sifatida qaraladi. Bu yondashuv bolaning tashqi yordamga qaramligini kamaytiradi.

Shuningdek, ota-ona ishtiroki TEACCH modelida muhim komponent hisoblanadi, chunki uy va ta'lim muhitining bir xil strukturaga ega bo'lishi bolaning o'rganish jarayonini mustahkamlaydi. Shu sababli ota-onalarga vizual qo'llab-quvvatlash texnikalari o'rgatiladi.

TEACCH yondashuvi zamonaviy inklyuziv ta'lim tamoyillari bilan uyg'unlashgan bo'lib, u barcha bolalar uchun moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratishga xizmat qiladi. Bu esa ta'limda teng imkoniyatlar tamoyilini amalda ta'minlashga yordam beradi.

Strukturali ta'lim modeli (TEACCH) ilmiy asoslangan, vizual va tizimli yondashuvga tayangan pedagogik model bo'lib, u ayniqsa maxsus ehtiyojli bolalarning o'qish, muloqot va mustaqillik ko'nikmalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar TEACCH yondashuvida vizual strukturalashtirish miya tomonidan axborotni qayta ishlashni yengillashtirib, o'quv jarayonining kognitiv yuklamasini kamaytirishini ko'rsatadi.

TEACCH modelida "Ish stansiyasi" (work system) konsepsiyasi bolaning topshiriqlarni mustaqil, ketma-ket va tashqi yordamga kamroq tayanib bajarishini ta'minlaydi.

So'nggi ilmiy izlanishlarda TEACCH yondashuvi bolalarda ijro funksiyalari, ya'ni rejalashtirish, diqqatni jamlash va o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali ekani aniqlangan.

Inklyuziv ta'lim amaliyotida TEACCH modeli moslashtirilgan o'quv muhitini yaratish orqali autistik spektrida buzilishi bo'lgan bolalarning ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlovchi muhim metodlardan biri

5.4. Ko'p sezgili o'qitish usuli (Multisensory Teaching)

Ko'p sezgili o'qitish usuli (Multisensory Teaching) zamonaviy pedagogikada o'quvchilarning bilimni bir vaqtning o'zida bir nechta sezgi kanallari orqali qabul qilishi va qayta ishlashiga asoslangan ilmiy yondashuv hisoblanadi. Ushbu usulda o'quv jarayoni ko'rish, eshitish, harakat va ba'zan hatto taktil sezgilarni birlashtirish orqali tashkil etiladi.

Ko'p sezgili o'qitish Multisensory learning nazariyasi kognitiv psixologiya va neyropsixologiya tadqiqotlariga asoslanadi, chunki inson miyasi axborotni faqat bitta kanal orqali emas, balki bir nechta sezgi tizimlari orqali qabul qilganda uni yaxshiroq eslab qoladi. Shu sababli ushbu yondashuv bilimni chuqurroq va barqarorroq o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'p sezgili o'qitish usuli ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichida va o'rganishda qiyinchiliklari bo'lgan bolalar uchun juda samarali hisoblanadi. Chunki bu yondashuv turli o'rganish uslubiga ega bo'lgan o'quvchilar ehtiyojini qondirish imkonini beradi.

Ushbu usulning asosiy tamoyillaridan biri axborotni turli formatlarda taqdim etishdir, ya'ni bir mavzu bir vaqtning o'zida matn, rasm, audio va amaliy faoliyat orqali tushuntiriladi. Bu esa o'quvchining mavzuni turli yo'llar bilan tushunishiga yordam beradi.

Ko'rish orqali o'rganish komponenti vizual materiallar, diagrammalar, grafiklar va rangli tasvirlardan foydalanishni o'z ichiga oladi, bu esa o'quvchining tasavvurini kuchaytiradi va tushunchalarni aniqroq shakllantiradi. Vizual axborot ayniqsa murakkab tushunchalarni soddalashtirishda muhim rol o'ynaydi.

Eshitish orqali o'rganish komponenti esa tushuntirishlar, audio materiallar, dialoglar va muhokamalar orqali amalga oshiriladi, bu esa o'quvchining eshitish xotirasini faollashtiradi. Bu usul nutqiy rivojlanish va til ko'nikmalarini shakllantirishda ham samarali hisoblanadi.

Harakat orqali o'rganish (kinestetik yondashuv) o'quvchini amaliy faoliyatga jalb etish orqali bilimni mustahkamlashga xizmat qiladi, ya'ni bola topshiriqlarni bajarish, modellar yasash yoki tajribalar o'tkazish orqali o'rganadi. Bu usul ayniqsa faol harakatga moyil bolalar uchun juda foydali hisoblanadi.

Taktil sezgi orqali o'rganish esa materiallar bilan bevosita ishlash, predmetlarni ushlash va manipulyatsiya qilish orqali bilim olishni nazarda tutadi, bu esa sensor integratsiyani rivojlantiradi. Bu yondashuv maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarda keng qo'llaniladi.

Ko'p sezgili o'qitish usuli miya faoliyatining turli qismlarini bir vaqtning o'zida faollashtiradi, bu esa neyron aloqalarning mustahkamlanishiga va uzoq muddatli xotiraning rivojlanishiga olib keladi. Shu sababli ushbu usul ilmiy jihatdan yuqori samaradorlikka ega deb baholanadi.

Uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida ko'p sezgili yondashuv ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki bu sharoitda o'qituvchi har bir o'quvchining individual sezgi ustunliklarini hisobga olgan holda ta'limni moslashtirishi mumkin. Bu esa o'quv jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Shuningdek, ushbu usul o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, chunki dars jarayoni zerikarli emas, balki faol, qiziqarli va interaktiv shaklda tashkil etiladi. Bu esa o'quvchining ta'limga bo'lgan ijobiy munosabatini shakllantiradi.

Ko'p sezgili o'qitish usuli zamonaviy pedagogikaning samarali yondashuvlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning bilimni chuqur, barqaror va amaliy tarzda o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Ushbu metodni ilmiy asosda qo'llash ta'lim jarayonini yanada insonparvar, moslashuvchan va samarali qiladi.

5.5. Ijobiy xulq-atvorni qo'llab-quvvatlash (Positive Behavior Support – PBS)

Ijobiy xulq-atvorni qo'llab-quvvatlash (Positive Behavior Support – PBS) zamonaviy pedagogika va maxsus ta'limda bolalarning ijobiy xatti-harakatlarini rivojlantirish hamda muammoli xulq-atvorni kamaytirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tizimli yondashuv hisoblanadi. Ushbu yondashuv jazolashga emas, balki ijobiy xulq-atvorni shakllantirish va mustahkamlashga asoslanadi.

PBS yondashuvi Positive Behavior Support bixeviorizm va amaliy xulq-atvor tahlili (ABA) nazariyalariga asoslangan bo'lib, u xulq-atvorni atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir natijasi sifatida tushuntiradi. Shu sababli ushbu modelda asosiy e'tibor xulq-atvorning sabablarini aniqlash va ularni ijobiy yo'nalishga o'zgartirishga qaratiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, PBS yondashuvi maktab va uy sharoitida qo'llanilganda bolalarda agressiv xulq, impulsiv harakatlar va ijtimoiy moslashuv muammolarini sezilarli darajada kamaytiradi. Shu bilan birga, bu yondashuv o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini va o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

PBS tizimining asosiy tamoyillaridan biri xulq-atvorni oldindan bashorat qilish va uning oldini olish strategiyalarini ishlab chiqish hisoblanadi, ya'ni muammoli xulq yuzaga kelishidan oldin uning sabablarini bartaraf etishga harakat qilinadi. Bu yondashuv reaktiv emas, balki proaktiv xarakterga ega.

Shuningdek, PBSda ijobiy mus-tahkamlash (positive reinforcement) muhim rol o'ynaydi, ya'ni to'g'ri va ijobiy xulq-atvor mukofot, rag'bat yoki ijtimoiy e'tirof orqali qo'llab-quvvatlanadi. Bu esa bolaning ijobiy xatti-harakatlarni takrorlash ehtimolini oshiradi.

PBS yondashuvida funksional xulq-atvor tahlili (FBA – Functional Behavior Assessment) muhim bosqich hisoblanadi, chunki u muammoli xulqning nima sababdan yuzaga kelishini aniqlashga yordam beradi. Ushbu tahlil asosida individual intervensiya rejasi ishlab chiqiladi.

Ilmiy nuqtai nazardan PBS nafaqat individual darajada, balki tizimli darajada ham qo'llaniladi, ya'ni u butun ta'lim muassasasida ijobiy muhit yaratishga xizmat qiladi. Bu esa maktab yoki o'quv muhitida ijtimoiy-emotsional iqlimni yaxshilaydi.

PBS yondashuvi uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida ham juda samarali hisoblanadi, chunki bu sharoitda ota-ona va pedagog bolaning xulq-atvorini bevosita kuzatish va tezkor aralashuv qilish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa individual yondashuvni yanada kuchaytiradi.

Shuningdek, PBS tizimi bolalarda o'zini boshqarish, mas'uliyatni his qilish va ijtimoiy qoidalarni tushunish kabi hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu ko'nikmalar bolaning kelajakdagi mustaqil hayotida muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, PBS yondashuvi uzoq muddatli samaradorlikka ega bo'lib, u faqat vaqtinchalik xulq o'zgarishini emas, balki barqaror ijobiy xulq shakllanishini ta'minlaydi. Shu sababli u dunyo miqyosida eng samarali xulq-atvor intervensiya modellaridan biri sifatida tan olingan.

Ijobiy xulq-atvorni qo'llab-quvvatlash (PBS) ilmiy asoslangan, insonparvar va tizimli yondashuv bo'lib, u bolalarda ijobiy xulqni shakllantirish va mustahkamlash orqali ularning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu modelni to'g'ri qo'llash ta'lim jarayonini yanada samarali, barqaror va sog'lom psixologik muhitga ega qiladi.

Ijobiy xulq-atvorni qo'llab-quvvatlash (PBS) uy ta'limi sharoitida bolaning kundalik xatti-harakatlarini tizimli kuzatish va ijobiy xulqni mustahkamlash orqali samarali pedagogik muhit yaratishga xizmat qiladi.

Uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida PBS yondashuvi ota-onaga bolaning muammoli xulq-atvor sabablarini aniqlash va ularni oldini olishga qaratilgan ilmiy asoslangan strategiyalarni qo'llash imkonini beradi.

PBS modeli uy ta'limida ijobiy mustahkamlash tamoyiliga asoslanib, bolaning to'g'ri xulqini rag'batlantirish orqali uning motivatsiyasi va o'quv faolligini oshiradi.

Uy sharoitida PBS yondashuvi pedagog va ota-ona hamkorligini kuchaytirib, bolaning emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini izchil rivojlantirishga yordam beradi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, PBS tamoyillari asosida tashkil etilgan uy ta'limi muhitida bolalarda o'zini boshqarish, mas'uliyat va ijobiy ijtimoiy xulqning barqaror shakllanishi kuzatiladi.

5.6. Ijtimoiy-emotsional rivojlanish yondashuvi (Social-Emotional Learning – SEL)

Ijtimoiy-emotsional rivojlanish yondashuvi (Social-Emotional Learning – SEL) zamonaviy pedagogika va psixologiyada shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash, ularni boshqarish hamda ijtimoiy muhitda samarali munosabatlar o'rnatish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan ta'lim modeli hisoblanadi. Ushbu yondashuv bolaning nafaqat akademik bilimlarini, balki uning emotsional va ijtimoiy kompetensiyalarini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

SEL yondashuvi Social Emotional Learning psixologiya, nevrologiya va ta'lim fanlarining integratsiyasiga asoslangan bo'lib, u inson rivojlanishini kognitiv va emotsional jarayonlarning birligi sifatida tushuntiradi. Shu sababli bu yondashuvda o'quvchining his-tuyg'ulari va ijtimoiy tajribasi ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida qoraladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, SEL dasturlari o'quvchilarda akademik muvaffaqiyatni oshirish bilan birga, stress darajasini kamaytiradi va ijobiy ijtimoiy xulqni shakllantiradi. Bu esa ta'lim muhitida psixologik barqarorlik va ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlaydi.

SEL modelining asosiy komponentlaridan biri o'z-o'zini anglash (self-awareness) bo'lib, bu bola o'z his-tuyg'ularini, kuchli va zaif tomonlarini tushunishini anglatadi. Bu ko'nikma shaxsiy rivojlanish va mustaqil qaror qabul qilish uchun muhim asos hisoblanadi.

Ikkinchi muhim komponent o'z-o'zini boshqarish (self-management) bo'lib, u bolaning impulslarini nazorat qilish, stressni boshqarish va maqsadga yo'naltirilgan harakat qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu ko'nikma o'quv jarayonida intizom va barqarorlikni ta'minlaydi.

Uchinchi komponent ijtimoiy xabardorlik (social awareness) hisoblanadi, ya'ni bola boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish, empatiya ko'rsatish va ijtimoiy qoidalarni anglashni o'rganadi. Bu esa sog'lom ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga yordam beradi.

To'rtinchi komponent munosabatlar boshqaruvi (relationship skills) bo'lib, u samarali muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va nizolarni konstruktiv hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu ko'nikmalar jamiyatda muvaffaqiyatli integratsiya uchun zarur hisoblanadi.

Beshinchi komponent mas'uliyatli qaror qabul qilish (responsible decision-making) bo'lib, u bolaning axloqiy me'yorlar va ijtimoiy qoidalarni hisobga olgan holda to'g'ri tanlov qilish qobiliyatini anglatadi. Bu esa uning mustaqil va ongli shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

SEL yondashuvi uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki bu sharoitda bola ijtimoiy muhit bilan cheklangan bo'lishi mumkin va emotsional rivojlanishga maxsus e'tibor talab etiladi. Shu sababli ota-ona va pedagog bolaning his-tuyg'ularini rivojlantirishga yo'naltirilgan faoliyatlarni tashkil etishi zarur.

Ilmiy nuqtai nazardan SEL dasturlari neyropsixologik rivojlanish bilan ham bog'liq bo'lib, ular miyaning emotsional va ijro funksiyalarini boshqaruvchi qismlarini faollashtiradi. Bu esa bolaning o'zini boshqarish va ijtimoiy moslashuv qobiliyatini kuchaytiradi.

Shuningdek, SEL yondashuvi zamonaviy inklyuziv ta'lim tizimida ham muhim o'rin egallaydi, chunki u barcha bolalar uchun psixologik xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratishga xizmat qiladi. Bu esa teng imkoniyatlar tamoyilini amalda ta'minlaydi.

Ijtimoiy-emotsional rivojlanish yondashuvi (SEL) shaxsning to'liq rivojlanishini ta'minlovchi kompleks ilmiy model bo'lib, u bolaning emotsional barqarorligi, ijtimoiy ko'nikmalari va mas'uliyatli xulqini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvni ta'lim jarayoniga tizimli tatbiq etish har bir bolaning sog'lom psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga mustahkam zamin yaratadi.

5.7. Maxsus texnologiyalar asosidagi ta'lim (Assistive Technology)

Maxsus texnologiyalar asosidagi ta'lim (Assistive Technology) zamonaviy inklyuziv ta'limda o'quvchilarning jismoniy, kognitiv yoki kommunikativ cheklovlarini kompensatsiya qilish va ularning ta'lim jarayonida to'liq ishtirokini ta'minlashga qaratilgan ilmiy asoslangan texnologik yondashuv hisoblanadi. Ushbu yondashuv har bir bolaning ta'lim olish huquqini tenglashtirish va uning imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Assistive Technology Assistive Technology tushunchasi reabilitatsiya, maxsus pedagogika va axborot texnologiyalarining integratsiyasi asosida shakllangan bo'lib, u insonning funksional imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlash yoki tiklashga yo'naltirilgan texnik vositalar va dasturiy yechimlarni o'z ichiga oladi. Shu sababli bu yondashuv ta'limda teng imkoniyatlar yaratishning muhim vositasi sifatida qaraladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, assistiv texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi va ularning ta'lim jarayoniga faol ishtirokini ta'minlaydi. Bu esa ayniqsa maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Maxsus texnologiyalar tarkibiga nutqni sintez qiluvchi dasturlar, ekran o'quvchi qurilmalar, moslash-tirilgan klaviatura va sichqonchalar, shuningdek, vizual va audio qo'llab-quvvatlash tizimlari kiradi. Ushbu vositalar o'quvchining individual ehtiyojlariga moslash-tirilgan ta'lim muhitini yaratishga yordam beradi.

Assistiv texnologiyalarning asosiy tamoyillaridan biri funksional moslashuvchanlik bo'lib, u har bir foydalanuvchining imkoniyatiga qarab texnologiyani moslashtirishni nazarda tutadi. Bu esa ta'lim jarayonini individual ehtiyojlarga asoslangan holda tashkil etish imkonini beradi.

Ilmiy jihatdan assistiv texnologiyalar inson-mashina o'zaro ta'siri (Human-Computer Interaction) tamoyillariga asoslanadi, bu esa texnologiyani intuitiv va qulay foydalanishga yo'naltirilgan tizim sifatida ishlab chiqishni talab qiladi. Shu sababli ushbu vositalar foydalanuvchining kognitiv yuklamasini kamaytirishga xizmat qiladi.

Uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida assistiv texnologiyalar ayniqsa muhim rol o'ynaydi, chunki bu sharoitda o'quvchi mustaqil ravishda o'qish va mashq qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Texnologik qo'llab-quvvatlash esa o'qituvchi va ota-onaning doimiy nazoratiga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi.

Shuningdek, assistiv texnologiyalar o'quvchilarning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytiradi, ya'ni nutqida yoki eshitishida cheklovlari bo'lgan bolalar uchun muqobil muloqot vositalarini taqdim etadi. Bu esa ularning ijtimoiy integratsiyasini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, assistiv texnologiyalarni erta bosqichda joriy etish bolaning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki bu texnologiyalar o'quv jarayonidagi to'siqlarni kamaytiradi va o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shuningdek, sun'iy intellekt asosidagi assistiv tizimlar hozirgi kunda individual o'quv trayektoriyasini shakllantirishda yangi bosqichni boshlab bermoqda, chunki ular o'quvchining xatti-harakatlarini tahlil qilib, moslashtirilgan o'quv materiallarini taklif qiladi. Bu esa ta'limni yanada adaptiv va samarali qiladi.

Maxsus texnologiyalar asosidagi ta'lim (Assistive Technology) zamonaviy inklyuziv ta'limning ajralmas qismi bo'lib, u har bir o'quvchining imkoniyatlarini kengaytirish, mustaqil o'rganishini qo'llab-quvvatlash va ta'limda tenglikni ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvni ilmiy asosda joriy etish ta'lim sifatini oshirish va har bir bolaning to'liq rivojlanishiga erishish imkonini beradi.

Maxsus texnologiyalar asosidagi ta'lim (Assistive Technology) uy sharoitida tashkil etilgan yakka tartibdagi ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlad va ularning ta'lim jarayonida to'liq ishtirokini ta'minlashga xizmat qiluvchi eng muhim innovatsion yondashuvlardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv uy ta'limini an'anaviy o'qitish modelidan farqli ravishda yanada moslashuvchan va shaxsga yo'naltirilgan tizimga aylantiradi.

Assistive Technology Assistive Technology uy ta'limi sharoitida bolaning mustaqil o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi, chunki u o'quv materiallarini tushunish, qayta ishlash va ifoda etish jarayonida qo'shimcha texnik va dasturiy qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi. Bu esa ayniqsa maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Uy ta'limida assistiv texnologiyalarni qo'llash o'quv jarayonini individual rivojlanish trayektoriyasiga moslashtirish imkonini beradi, chunki har bir bola o'z tezligi va o'z uslubida bilim olish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Uy sharoitida assistiv texnologiyalar nutqni rivojlantiruvchi dasturlar, vizual qo'llab-quvvatlash vositalari, audio kitoblar, interaktiv ilovalar va moslashtirilgan raqamli platformalar orqali amalga oshiriladi. Ushbu vositalar bolaning o'rganish jarayonini yengillashtiradi va uni qiziqarli hamda interaktiv qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, assistiv texnologiyalar uy ta'limida qo'llanilganda bolaning mustaqil o'rganish qobiliyati va motivatsiyasi oshadi, chunki u texnologiya yordamida o'z xatolarini aniqlash va ularni tuzatish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Uy ta'limida assistiv texnologiyalar ota-ona va pedagog hamkorligini ham mustahkamlaydi, chunki ota-ona texnologik vositalar yordamida bolaning rivojlanish jarayonini aniq kuzatib borishi va zarur hollarda pedagog bilan tezkor aloqaga chiqishi mumkin. Bu esa ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi.

Shuningdek, assistiv texnologiyalar uy sharoitida emotsional stressni kamaytirishga ham xizmat qiladi, chunki bola o'zini xavfsiz va qulay muhitda his qiladi hamda murakkab vazifalarni qo'llab-quvvatlovchi vositalar yordamida bajaradi. Bu esa uning psixologik barqarorligini oshiradi.

Zamonaviy ilmiy qarashlarda assistiv texnologiyalar sun'iy intellektga asoslangan tizimlar bilan integratsiyalashmoqda, bu esa uy ta'limida individual adaptiv o'quv muhitini yaratish imkonini bermoqda. Bunday tizimlar bolaning bilim darajasini tahlil qilib, unga mos topshiriqlarni avtomatik tarzda taklif qiladi.

Uy ta'limi sharoitida assistiv texnologiyalar inklyuziv ta'lim tamoyillarini amalda qo'llashga yordam beradi, chunki ular har bir bolaning imkoniyatini hisobga olgan holda teng ta'lim sharoitini yaratadi. Bu esa ta'limda adolat va tenglik prinsiplarini mustahkamlaydi.

5.8. Aralash ta'lim modeli (Blended Learning)

Aralash ta'lim modeli (Blended Learning) zamonaviy pedagogikada an'anaviy yuzma-yuz o'qitish va raqamli texnologiyalar asosidagi masofaviy ta'limni uyg'unlashtirgan kompleks yondashuv hisoblanadi. Ushbu model o'quv jarayonini yanada moslashuvchan, interaktiv va shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etishga xizmat qiladi.

Blended Learning "Blended Learning" modeli ta'limning turli shakllarini integratsiya qilish orqali o'quvchilarga bilimni turli kanallar orqali qabul qilish imkonini beradi. Bu esa o'rganish jarayonining samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aralash ta'lim modeli o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatini rivojlantiradi, chunki ular darsdan tashqari vaqtda ham raqamli platformalar orqali bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa uzluksiz ta'lim tamoyilini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Aralash ta'lim modelining asosiy komponentlaridan biri – onlayn ta'lim elementlari bo'lib, ular video darslar, interaktiv topshiriqlar va virtual muhokamalarni o'z ichiga oladi. Ushbu elementlar o'quvchining o'z tezligida o'rganishiga imkon yaratadi.

Ikkinchi komponent – an'anaviy yuzma-yuz ta'lim bo'lib, unda o'qituvchi murakkab tushunchalarni tushuntiradi, savollarga javob beradi va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Bu esa o'quv jarayonida bevosita muloqotning ahamiyatini saqlab qoladi.

Blended Learning modelida "flipped classroom" ya'ni ag'darilgan sinf yondashuvi ham keng qo'llaniladi, bunda o'quvchilar yangi mavzuni uyda o'rganadi, dars jarayonida esa uni muhokama qiladi va amaliyotda qo'llaydi. Bu esa dars vaqtidan samarali foydalanishga yordam beradi.

Ilmiy jihatdan aralash ta'lim modeli konstruktivistik yondashuvga asoslanadi, ya'ni o'quvchi bilimni faol o'zlashtiruvchi subyekt sifatida qaraladi. Bu esa o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va muammo yechish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida aralash ta'lim modeli ayniqsa samarali hisoblanadi, chunki u o'quvchiga mustaqil o'rganish va o'qituvchi bilan aloqada bo'lish imkoniyatini birgalikda taqdim etadi. Bu esa individual rivojlanish trayektoriyasini qo'llab-quvvatlaydi.

Shuningdek, aralash ta'lim modeli ota-ona va pedagog hamkorligini kuchaytiradi, chunki o'quv jarayonining bir qismi uy sharoitida amalga oshiriladi. Bu esa bolaning rivojlanishini kompleks tarzda qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aralash ta'lim modeli o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, chunki darslar turli formatlarda va qiziqarli shaklda tashkil etiladi. Bu esa o'quvchining ta'limga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Shuningdek, ushbu model raqamli savodxonlikni rivojlantirishga xizmat qiladi, chunki o'quvchilar zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashni o'rganadi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun muhim kompetensiya hisoblanadi.

Aralash ta'lim modeli (Blended Learning) zamonaviy ta'limning samarali va innovatsion yondashuvlaridan biri bo'lib, u an'anaviy va raqamli ta'lim imkoniyatlarini uyg'unlashtirish orqali o'quv jarayonining sifatini oshiradi. Ushbu modelni ilmiy asosda qo'llash o'quvchilarning bilim olish samaradorligini va mustaqil rivojlanish qobiliyatini sezilarli darajada kuchaytiradi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar aralash ta'lim modelida sinxron (real vaqt) va asinxron (mustaqil) o'qitish shakllarining uyg'unligi o'quvchilarning bilimni chuqur o'zlashtirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Blended Learning yondashuvi o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish va vaqtni samarali taqsimlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, bu esa mustaqil ta'lim kompetensiyalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

Ilmiy qarashlarga ko'ra, aralash ta'lim modelida muntazam teskari aloqa (feedback) berish o'quvchilarning xatolarini tezda tuzatish va o'rganish jarayonini optimallashtirish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'lim tizimida aralash modelni qo'llash o'quv jarayonini individuallashtirish bilan birga, o'qituvchining metodik faoliyatini yanada samarali va moslashuvchan tashkil etishga yordam beradi.

5.9. O'yinlashtirish usuli (Gamification)

O'yinlashtirish usuli (Gamification) zamonaviy pedagogikada o'quv jarayoniga o'yin elementlarini kiritish orqali o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va ularning faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan ilmiy asoslangan yondashuv hisoblanadi. Ushbu usul ta'limni qiziqarli, interaktiv va samarali qilishga xizmat qiladi.

Gamification nazariyasi psixologiya, xususan motivatsiya va xulq-atvor nazariyalariga asoslanadi, chunki inson o'yin jarayonida faolroq, diqqatliroq va maqsadga yo'naltirilgan holda harakat qiladi. Shu sababli o'yin elementlari ta'lim jarayonida samarali vosita sifatida qo'llaniladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'yinlashtirish usuli o'quvchilarning ichki motivatsiyasini oshiradi, chunki ular o'quv faoliyatini majburiyat emas, balki qiziqarli jarayon sifatida qabul qiladi. Bu esa o'rganish samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

O'yinlashtirish usulining asosiy elementlariga ball tizimi, darajalar (levels), mukofotlar (rewards), reytinglar (leaderboard) va vazifalar (quests) kiradi. Ushbu elementlar o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va ularning natijalarini kuzatishga yordam beradi.

Shuningdek, gamification jarayonida "progress tracking" ya'ni rivojlanishni kuzatish tizimi muhim rol o'ynaydi, chunki o'quvchi o'z yutuqlarini ko'rib boradi va bu uning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Bu esa o'quv jarayonida ijobiy psixologik muhitni yaratadi.

O'yinlashtirish usuli konstruktivistik yondashuv bilan ham uyg'unlashadi, chunki o'quvchi bilimni faol o'zlashtiruvchi subyekt sifatida jarayonga jalb etiladi. Bu esa tanqidiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ilmiy jihatdan gamification dopamin tizimi bilan bog'liq bo'lib, mukofot va yutuqlar hissi miyada ijobiy reaksiyalarni yuzaga keltiradi. Bu esa o'quvchining o'rganishga bo'lgan qiziqishini davom ettirishga yordam beradi.

Uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida o'yinlashtirish usuli ayniqsa samarali hisoblanadi, chunki bu sharoitda o'quvchining diqqatini saqlab qolish va uni faol jalb qilish muhim hisoblanadi. O'yin elementlari bu vazifani samarali bajaradi.

Shuningdek, gamification ota-ona va pedagog hamkorligini kuchaytiradi, chunki ular o'quvchining natijalarini kuzatib borishi va uni rag'batlantirishi mumkin. Bu esa bolaning rivojlanishiga kompleks yondashuvni ta'minlaydi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'yinlashtirish usuli orqali o'quvchilarda nafaqat akademik bilimlar, balki ijtimoiy va emotsional ko'nikmalar ham rivojlanadi. Bu esa shaxsning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, gamification raqamli ta'lim vositalari bilan integratsiyalashganda yanada samarali bo'ladi, chunki interaktiv platformalar o'yin elementlarini keng qo'llash imkonini beradi. Bu esa zamonaviy ta'lim muhitini shakllantirishga yordam beradi.

O'yinlashtirish usuli (Gamification) zamonaviy ta'limning innovatsion va samarali yondashuvlaridan biri bo'lib, u o'quv jarayonini qiziqarli, motivatsion va natijaga yo'naltirilgan tarzda tashkil etishga xizmat qiladi.

Ushbu usulni ilmiy asosda qo'llash o'quvchilarning bilim olish samaradorligini va faol ishtirokini sezilarli darajada oshiradi.

XULOSA

Mazkur metodik qo'llanma uyda yakka tartibdagi ta'limni tashkil etishning zamonaviy, ilmiy asoslangan va amaliy jihatdan samarali yo'llarini yoritishga qaratilgan kompleks manba hisoblanadi. Ushbu qo'llanmada ta'lim jarayonining individual yondashuvga asoslanganligi, har bir bolaning rivojlanish xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish zarurligi asosiy tamoyil sifatida belgilab berilgan.

Qo'llanma mazmunida uy ta'limining pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatlarini tizimli ravishda tahlil qilinib, ularning o'zaro uzviy bog'liqligi ilmiy asosda yoritilgan. Bu esa ta'lim jarayonini faqat bilim berish emas, balki shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi kompleks tizim sifatida qarash zarurligini ko'rsatadi.

Unda keltirilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlar, jumladan moslashuvchan ta'lim modeli, xulq-atvorni boshqarish strategiyalari, strukturali ta'lim, ko'p sezgili o'qitish, ijtimoiy-emotsional rivojlanish va o'yinlashtirish usullari ilmiy tadqiqotlar bilan asoslangan holda bayon etilgan. Bu yondashuvlar o'quvchilarning individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va ularning o'quv faoliyatiga faol jalb etilishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, qo'llanmada raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim platformalari va assistiv texnologiyalarning o'рни alohida ta'kidlanib, ular orqali uy ta'limi jarayonini yanada samarali va moslashuvchan tashkil etish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan. Bu esa zamonaviy ta'limning raqamli transformatsiya jarayonlari bilan uzviy bog'liqligini namoyon etadi.

Qo'llanmada ota-ona, pedagog va mutaxassislar o'rtasidagi hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yish muhim shart sifatida qaralib, bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhitning ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan. Bu yondashuv ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda hamkorlikning muhim omil ekanligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantirish, baholash mezonlarini aniqlash va monitoring tizimini joriy etish orqali o'quvchining rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatib borish zarurligi asoslab berilgan. Bu esa ta'lim jarayonini boshqarishda ilmiy va tizimli yondashuvni ta'minlaydi.

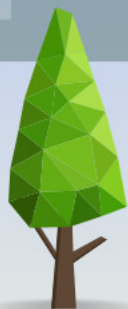
Mazkur qo'llanma uyda ta'lim olayotgan bolalar uchun qulay, xavfsiz va rivojlantiruvchi muhit yaratish bo'yicha aniq metodik tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Bu esa o'quvchilarning nafaqat akademik, balki ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, **“Bir bola – bir yo'l: ulkan natija sari”** metodik qo'llanmasi uy ta'limini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, individual yondashuvni kuchaytirish va har bir bolaning to'liq rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan muhim ilmiy-amaliy manba hisoblanadi. Ushbu qo'llanmani amaliyotga joriy etish ta'lim sifatini oshirish, bolalarning imkoniyatlarini kengaytirish va inklyuziv jamiyatni shakllantirish yo'lida muhim qadam bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil, <https://lex.uz/docs/-6445145>;
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 2020-yil, <https://lex.uz/docs/-5013007>;
3. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida" qonuni (Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 22-iyulda qabul qilingan, Senat tomonidan 2020-yil 11-sentabrda ma'qullangan), <https://lex.uz/acts/-5049511>;
4. O'zbekiston Respublikasining "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni, 2025-yil kuchga kirgan, <https://lex.uz/uz/docs/-7219502>;
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori, <https://lex.uz/docs/-5044711>;
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 14-iyuldagi 440-son qarori, <https://www.lex.uz/docs/-7648472>;
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarori, <https://lex.uz/ru/docs/-5679836>;
8. UNICEF (2019). "Every Child Learns: UNICEF Education Strategy 2019–2030", <https://www.unicef.org/media/63016/file/Every-Child-Learns-UNICEF-Education-Strategy-2019-2030.pdf>;
9. UNICEF (2019), Every Child Learns: UNICEF Education Strategy 2019–2030, <https://www.unicef.org/media/63016/file/Every-Child-Learns-UNICEF-Education-Strategy-2019-2030.pdf>;
10. UNICEF (2021), Reimagining Education, <https://www.unicef.org/reports/reimagining-education>;
11. UNESCO (2009) Policy Guidelines on Inclusion in Education <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000177849>;
12. UNESCO (2017), A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254>;
13. UNESCO (2020), Global Education Monitoring Report, <https://www.unesco.org/gem-report>;
14. Raising the Achievement of All Learners in Inclusive Education <https://www.european-agency.org/resources/publications/raising-achievement-all-learners-inclusive-education>;
15. OECD – Flexible Adult Learning Provision (2023), <https://www.oecd.org/els/emp/skills-and-work/adult-learning/booklet-flexibility-2023.pdf>;

16. United Nations (2006), Convention on the Rights of Persons with Disabilities, https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf;
17. European Agency (2017), Raising the Achievement of All Learners in Inclusive Education, <https://www.european-agency.org/resources/publications/raising-achievement-all-learners-inclusive-education>;
18. European Agency (2015), Profile for Inclusive Teacher Professional Learning, <https://www.european-agency.org/resources/publications/profile-inclusive-teacher-professional-learning>;
19. Vygotsky (1978), Mind in Society, <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674576292>;
20. Vygotsky (1934), Thought and Language, <https://www.marxists.org/archive/vygotsky/works/words/>;
21. Piaget, J. (1952), The Origins of Intelligence in Children, <https://doi.org/10.1037/11494-000>;
22. Skinner, B. F. (1953), Science and Human Behavior, <https://www.bfskinner.org/product/science-and-human-behavior/>;
23. Bandura, A. (1977), Social Learning Theory, <https://www.pearson.com>;
24. CAST (2018), Universal Design for Learning Guidelines, <https://udlguidelines.cast.org>;
25. Mayer, R. (2009), Multimedia Learning, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511811678>;
26. Salend, S. (2011), Creating Inclusive Classrooms, <https://www.pearson.com>;
27. Cooper, J. O. (2007), Applied Behavior Analysis, <https://www.pearson.com>;
28. Positive Behavioral Interventions and Supports (PBIS) (2020), PBIS Framework, <https://www.pbis.org>;
29. OECD (2018), The Future of Education and Skills 2030, <https://www.oecd.org/education/2030-project/>;
30. WHO (2011), World Report on Disability, <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182>.

BIR BOLA - BIR YO'L: ULKAN NATIJA SARI

Uyda yakka tartibdagi ta'lim metodik qo'llanmasi

